

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historické vědy/obecné dějiny

Markéta V l a d y k o v á

**Vliv učení Viléma z Ockhamu na politiku
Ludvíka IV. Bavorského**

**The Influence of William of Ockham
teaching to the politics of Louis IV of
Bavaria**

Disertační práce

vedoucí práce – PhDr. Václav Drška, PhD.

2011

Děkuji svému školiteli PhDr. Václavu Drškovi, PhD. za trpělivost, s kterou vedl tuto práci, a panu Sandrovi Pintaudimu za entuziasmus, s nímž mě připravil k jazykovým zkouškám.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ústí nad Labem dne 1. října 2011

podpis

Abstrakt

klíčová slova: politické teorie, Svatá říše římská, Ludvík IV. Bavorský, Vilém z Ockhamu

Cílem předložené práce je zjistit, do jaké míry byl římský král a císař Ludvík IV. Bavorský při vytváření své státní koncepce ochoten či schopen využít myšlenky obsažené v díle františkánského mnicha Viléma z Ockhamu, který dlouhá léta pobýval u jeho dvora a svými spisy reagoval na aktuální politické dění v římské říši.

Po smrti římského císaře Jindřicha VII. Lucemburského došlo k dvojí volbě, v jejímž důsledku se stali římskými králi a vzájemnými soupeři Ludvík Bavorský a Friedrich Habsburský. Následoval několik let trvající boj o trůn, který ochromil veškerou říšskou politiku a skončil teprve Friedrichovým zjetím v bitvě u Mühldorfu.

Roku 1316 byl po dvouleté sedisvakanci zvolen nový papež, Jan XXII. Když začal Ludvík Bavorský po bitvě u Mühldorfu plně uplatňovat svá práva k italské části říše, dostal se s Janem XXII. do sporu, který skončil popřením královských práv nejen k horní Itálii, ale také k Německu a Burgundsku, a zahájením procesu proti Ludvíkově osobě. Král veškeré papežovy nároky odmítl prostřednictvím tří apelací, Norimberské, Frankfurtské a Sachsenhausenské, a postoupil svoji při kardinálům a všeobecnému koncilu. Z dochovaných pramenů není jasné, zda byly jednotlivé apelace papeži předány, nebo ne. Pokud se tak stalo, pak jim Jan XXII. nevěnoval žádnou pozornost, v březnu 1324 přistoupil k Ludvíkově exkomunikaci a v červenci téhož roku ho zbavil všech práv, která mohl prostřednictvím královské volby získat.

Král papežovy výnosy ignoroval a začal s přípravami k římské jízdě. Italské tažení zahájil Ludvík Bavorský v polovině března 1327, o dva a půl měsíce později přijal v Miláně železnou lombardskou korunu a počátkem roku 1328 vstoupil do Říma. 17. ledna 1328 byl korunován římským císařem a v dubnu téhož roku vydal tři zákony, které následně využil pro sesazení Jana XXII. a volbu jeho nástupce, protipapeže Mikuláše V.

Další vývoj událostí výrazně ovlivnilo obnovení sporu o Kristovu chudobu, jež roku 1328 vyvrcholilo otevřenou roztržkou mezi generálním ministrem františkánského řádu Michaellem z Ceseny a Janem XXII. V květnu 1328 uprchl Michael z Ceseny spolu s dalšími bratry ke dvoru římského císaře Ludvíka Bavorského, který jim v září téhož roku slíbil svoji ochranu. Mezi uprchlíky se nalézal i Vilém z Ockhamu, na Ludvíkově

dvoře zůstal až do své smrti, a stal se nejzdatnějším obráncem císařských práv vůči papežským nárokům.

Kurie vycházela při formulování svých nároků vůči říši z předpokladu, že veškerá císařova moc pochází od papeže. Argumenty, kterými své tvrzení dokládala, pocházely ze tří zdrojů. První představoval Písmo, druhý tradice a třetí politická realita. O Písmo se opíralo učení o papežově plné moci, tradice přiznávala Apoštolskému stolci podíl na sesazení světského panovníka a na *translatio imperii*, politická realita vážala imperium a jejího představitele k nejvyšší duchovní autoritě křesťanské společnosti a k Římu. Ockham všechny uvedené zdroje sledoval a interpretoval je buď ve prospěch světské moci, a to především v případě učení o papežově plné moci, nebo přímo ve prospěch římské říše. Soustředil se přitom na jednotlivé akty spojené s nastolením a vládou římského krále či císaře, neboť právě v této oblasti se mohly papežovy nároky nejlépe prakticky odrazit. Uvedené akty představují volba, aprobace či konfirmace, korunovace římským králem, přísaha, korunovace římským císařem, exkomunikace a s ní spojené vyvázání z přísahy věrnosti a nakonec sesazení či rezignace.

Obhajobu říšských práv založil Ockham především na odmítnutí učení o papežově plné moci. Zároveň papeži upřel právo zasahovat v obvyklém případě do světských záležitostí, a pokud mu ho občas přiznal v případě zvláštním, měl dotýčný v této sféře pouze takovou moc, jakou měl za obvyklých okolností světský kníže, resp. císař. Obojí moc, duchovní i světská, pocházela podle jeho názoru od Boha. K přenesení světské moci na císaře docházelo během volebního aktu prostřednictvím římského lidu, resp. kurfiřtů, z čehož vyplývá, že od Boha pocházela také veškerá císařova moc.

Nárok na aprobaci či konfirmaci římského krále ze strany Apoštolského stolce odmítl Vilém s odkazem na dekret *Venerabilem*, vydaný papežem Innocencem III. během bojů o římský trůn po smrti římského císaře Jindřicha VI. Podle *Venerabilem* bylo jediným papežovým úkolem dohlédnout na to, aby se římským králem či císařem nestal člověk zvolený nepovoleným způsobem. Královská a císařská korunovace byly podle Ockhamova názoru pouze vnějším znakem dosažené hodnosti. Přísaha, kterou římský král skládá papeži před svojí císařskou korunovací, nepředstavuje lenní přísahu, ale opakuje přísahu, kterou kdysi dal Ota I. Janovi XII. Kuriální požadavky spojené s královou či císařovou exkomunikací, vyvázáním jeho poddaných z přísahy věrnosti a deposicí odmítl Ockham na základě výše zmíněného popření práva vměšovat se za obvyklých událostí do světských záležitostí a dále doložením práv, která mají ke světskému majetku a moci nevěřící a odpadlíci od víry.

Ockhamovy myšlenky bylo možné sledovat především ve *Fidem catholicam*, jejímž prostřednictvím Ludvík obhajoval své pozice během zasedání frankfurtského sněmu v srpnu 1338, některé se však objevily i v současně proklamovaném *Licet iuris*. Na prvním místě se jednalo o výše zmíněné rozdělení duchovních a světských pravomocí, ale také prohlášení o Božím původu císařské moci a odmítnutí konstitutivního charakteru císařské korunovace. Ve *Fidem catholicam* bylo znovu možné zachytit i starší argumentaci o císaři jako obhájci pravé víry apelujícím proti papeži u všeobecného koncilu. Také zde ale proběhla jistá inovace, neboť císař bránil kromě víry také svá císařská práva, pocházející z práva Božího.

Přínos Ockhamova díla spočíval především v tom, že dal císařově argumentaci pevnou podobu a posunul ji naroveň argumentace uplatňované ze strany Apoštolského stolce. Ludvík pochopil možnosti, které Ockhamovy myšlenky nabízely, a rozhodl se je alespoň z části prakticky uplatnit. Ockhamův podíl na vzniku císařovy politické koncepce tedy nelze popřít.

Abstract

keywords: Political theories, Holy Roman Empire, Louis IV of Bavaria, William of Ockham

The aim of this work is to find out how far was the King of the Romans and Emperor Louis IV of Bavaria willing or able to use the idea fulfilled in work of the Franciscan monk William of Ockham while patterning his state policy. William of Ockham was living for many years at Louis's court and he reacted to the actual political situation in the Roman Empire by his work.

Two elections took place after the death of the Roman Emperor Henry VII of Luxembourg. Louis of Bavaria and Friedrich of Habsburg became two Kings of the Romans and enemies to each other, too. This was followed by many years lasting fight for the throne which paralysed all Empire politics and was only finished when Friedrich was taken captive in the battle of Mühldorf.

The new Pope John XXII was elected after two years lasting sede vacante in 1316. When Louis of Bavaria began exercise his right to the Italian part of the Empire after the battle of Mühldorf fully, he got into a disagreement with John XXII. It was ended up not only by a denial of king's right to the Northern Italy but also to Germany

and Burgundy and to the start of the trial against the person of Louis IV. The king refused all Pope's demands through three appellations – of Nuremberg, Frankfurt and Sachsenhausen and proceeded his dispute to the cardinals and oecumenical council. The extant sources are not clear whether any appellation was given to the Pope. Even if they were then John XXII didn't pay any attention to them. He acceded to the Louise's excommunication in March 1324 and in July 1324 he deprived Louis all his rights which he could obtain throughout the king's election.

The king ignored Pope's decrees and started the preparations for his travel to Rome. Louis of Bavaria started his Italian campaign in the middle of March 1327 and accepted the iron crown of Lombardy only two and a half months later and entered Rome at the beginning of 1328. He was crowned Roman Emperor on 17th January 1328. He issued three new laws in April which he used for deposition of John XXII and for elections of his successor – antipope Nicolas V.

The conflict about Christ's poverty was renewed by the happening development. This culminated in 1328 by an open row between the general minister of Franciscan Order Michael of Cesena and John XXII. Michael of Cesena and other brothers escaped to the court of Louis of Bavaria in May 1328 who promised to protect them in September that year. William of Ockham was also among the refugees. He remained at Louis's court to his death and became the most competent defender of the emperor's rights against the Pope's demands.

Curia based the formulation of its rights towards the Empire on an assumption that all emperor's power comes from the Pope. Arguments which support this idea came from three sources. These were the Scripture, the tradition and the political reality. Teaching about Pope's full power was based in the Scripture. Tradition granted a part for the removal of a profane ruler and for „translatio imperi“ to the Apostolic See. Political reality committed the Empire and its representatives to the highest spiritual authority of the Christian society and to Rome. Ockham followed all of these named sources and he interpreted them in profane power favor or in case of teaching in the Roman Empire favor. He concentrated on each act which was related to the establishment and reign of the Roman king or emperor because in this particular sphere the Pope's demands could be visible the best. Named acts represent choice, approvals or confirmation, Roman king coronation, a vow, Roman emperor coronation, excommunication also connected to the vow release, loyalty and deposition or resignation in the end.

Ockham mainly based his empire rights defense on the refusal of Pope's full power teaching. He also denied Pope's right to interfere the profane matters in common case. If he rarely admitted this right to the Pope, the concerned was only as powerful as any profane prince, more precisely the emperor. Each power, profane and spiritual, was given in his opinion by God. The transport of profane power to the emperor took place during election through the Roman people, more precisely the electors. It was therefore believed that any power came from the God.

William refused the demand of approbation or confirmation of King of the Romans by the Apostolic See when he pointed out the decree „Venerabilem“ which was published by the Pope Innocenc III during fights for the Roman throne after the Roman Emperor Henry VI died.

According to Venerabilem the only Pope's duty was to mind that a person elected in unauthorised means became the King of the Romans or Emperor. Royal or imperial coronations were in Ockham's opinion only external symbols of given title. The vow, which the Kings of the Romans gives to the Pope before the coronation itself, doesn't represent seigneurial vow but it only repeats the vow which Otto I gave to John XII. Ockham refused curial claims connected to the royal or imperial excommunication, release of his subjects from their oath of fealty and deposition. This was based on refusal the right to interfere into profane issues in common means (as mentioned above). It also supports rights which unbelievers and apostates have to the profane property.

Ockham's ideas can be mainly followed in „Fidem catholicam“. Louis defended his position by this work during the Frankfurt assembly in August 1338. Some of the ideas also appeared in „Licet iuris“ which was proclaimed at the same time. The main issue was above mentioned sacred and profane authority, but also a declaration about God's origin of imperial power and the refusal of constitutive character of imperial coronation. It was possible to see some older arguments about the Emperor as a defender of the right faith appealing against the Pope in front of the general council in „Fidem catholicam“. Also some kind of innovation happened here because the Emperor did not defend the faith but also his imperial right coming from God's right.

The merit of Ockham's works resides mainly in the fact that it gave the Emperor very strong argumentation form and it became equal to argumentation applied by the Apostolic See. Louis understood the possibilities, which Ockham's ideas offered and he

decided to use them practically, partly at least. It is therefore impossible to deny Ockham's part on the establishment of the Emperor's political conception.

Úvod	13
I. Charakteristika použitých pramenů a literatury	15
I. 1. Dokumenty papežské a královské, resp. císařské kanceláře, historie františkánského řádu	15
I. 2. Vilém z Ockhamu a jeho spisy	21
II. Počátky konfliktu	27
III. Proces z 8. října 1323	31
IV. Apelace	33
IV. 1. Prameny Sachsenhausenské apelace	35
V. Římská jízda	40
V. 1. Marsilius z Padovy a <i>sacrum imperium</i>	41
V. 2. Řím versus Avignon	45
V. 3. <i>Cunctos populos</i>	46
VI. Vilém z Ockhamu	48
VII. Papežské nároky	54
VIII. Volba, přezkoušení, potvrzení a právo provize	57
VIII. 1. Volba	57
VIII. 2. Přezkoušení a potvrzení	61
VIII. 3. Jednotlivé typy říšské argumentace po Ludvíkově návratu z Itálie	63
VIII. 3. 1. Špýr a Sachsenhausen	63
VIII. 3. 2. Spolek na ochranu Svaté říše římské a <i>Prohlášení z Rhens</i>	71
VIII. 3. 3. Římský král či císař ve <i>Fidem catholicam</i> a <i>Licet iuris</i>	75
VIII. 3. 3. 1. <i>Licet iuris</i>	76
VIII. 3. 3. 2. <i>Fidem catholicam</i>	77
VIII. 3. 4. Zákony z Koblence a <i>Prohlášení z Frankfurtu</i> roku 1339	83
IX. Učení Viléma z Ockhamu	85
IX. 1. Dvojitá moc, duchovní a světská	85
IX. 1. 1. Právní systém	86
IX. 2. Původ papežské moci	87
IX. 2. 1. Jakou moc obdržel papež na základě Kristova nařízení a jakou od lidí	88
IX. 2. 2. Alegorické významy	89
IX. 2. 2. 1. Jakou moc drží papež z titulu Kristova vikáře	90
IX. 2. 2. 2. Jakou moc mohl papež získat na základě	

Kristových výroků	91
IX. 2. 2. 3. Teorie o dvou mečích	93
IX. 2. 2. 4. Teorie o dvou světlech	94
IX. 3. Původ císařské moci	95
IX. 3. 1. Konstantinova donace	95
IX. 3. 2. Dominum a <i>iurisdictio</i> před pádem a po pádu	96
IX. 3. 3. Původ římské říše	98
IX. 4. Ockhamovy úvahy o volbě, přezkoušení a potvrzení	99
X. Papežské nároky na správu říše v době uvolnění a obsazení říšského trůnu	101
XI. Pomazání, posvěcení, korunovace a přísaha	105
XI. 1. Korunovace římským králem	105
XI. 2. Korunovace římským císařem	106
XI. 2. 1. Staré právo římského lidu	108
XI. 2. 2. Království a kněžství ve Starém Zákoně	110
XI. 3. Přísaha	111
XII. Exkomunikace a s ní spojené vyvázání z přísahy věrnosti, deposice či resignace	114
XII. 1. Dopis Řehoře VII. Hermannovi z Met	114
XII. 2. Komentátoři Gratianova dekretu	115
XII. 3. Lateránské koncily a hereze	116
XII. 4. Friedrich II. a Innocenc IV.	117
XII. 5. Deposice v případě Ludvíka Bavorského	118
XII. 5. 1. Rané snahy o sesazení	118
XII. 5. 2. Volba moravského markraběte Karla římským králem	120
XII. 6. Sesazení římského krále či císaře podle Viléma z Ockhamu	122
XII. 6. 1. Kánony <i>Alius</i> a <i>Iuratos</i>	122
XII. 6. 2. Způsob translace císařství, tj. kdo a za jakých okolností může přenést císařství z jednoho národa na druhý	124
XII. 6. 2. 1. <i>Translatio regni</i>	125
XII. 6. 2. 2. <i>Translatio imperii</i>	127
XII. 6. 2. 3. Celek smrtelných a Římané	128
XII. 7. Resignace	129
XII. 7. 1. Dohody z Trausnitz, Mnichova a Ulmu	129
XII. 7. 2. Signorie českého krále Jana a případ Jindřicha XIV.	

Dolnobavorského	130
XII. 7. 3. Jednání v Bacharach	135
XIII. Papež před světským soudem	136
XIII. 1. Jan XXII. a Napoleon Orsini	137
XIII. 2. Explicitní a implicitní kacířství	140
XIII. 3. Potvrzení ve stavu milosti	141
XIII. 4. Selhání církve	142
XIII. 5. Kacířství Jana XXII.	144
Závěr	146
Seznam zkratk	156
Seznam pramenů a literatury	157

Úvod

„*O Imperator, defende me gladio et ego defendam te verbo.*“ Tak zněla podle legendy slova, jimiž františkánský mnich Vilém z Ockhamu nabízel římskému králi a císaři Ludvíkovi IV. svoji pomoc v jeho sporu s kurií.

Po smrti římského krále a císaře Jindřicha VII. († 24. srpna 1313) se středověká římská říše, zahrnující toho času Německo, Burgundsko a horní Itálii, rozdělila na dva tábory, které následujícího roku zvolily dva římské krále, bavorského vévodu Ludvíka z rodu Wittelsbachů a rakouského vévodu Friedricha Habsburského. Vzápětí propukl mezi oběma muži a jejich přívrženci několik let trvající boj o trůn, který ochromil veškerou říšskou politiku a skončil teprve Friedrichovým zajetím v bitvě u Mühldorfu (28. září 1322).

Roku 1316 byl po dvouleté sedisvakanci zvolen nový papež, Jan XXII. Když začal Ludvík Bavorský po bitvě u Mühldorfu plně uplatňovat svá práva k italské části říše, dostal se s Janem XXII. do sporu, který skončil popřením královských práv nejen k horní Itálii, ale také k Německu a Burgundsku, a zahájením procesu proti Ludvíkově osobě (8. října 1323). Král veškeré papežovy nároky odmítl prostřednictvím tří apelací, Norimberské, Frankfurtské a Sachsenhausenské, a postoupil svoji při kardinálům a všeobecnému koncilu. Bohužel nejsme schopni zaručit, že byly jednotlivé apelace papeži předány. Pokud ano, pak jim Jan XXII. nevěnoval pozornost, v březnu 1324 přistoupil k Ludvíkově exkomunikaci a v červenci 1324 ho zbavil všech práv, která mohl prostřednictvím královské volby získat.

Král papežovy výnosy ignoroval a začal s přípravami k římské jízdě. Italské tažení zahájil Ludvík v polovině března 1327, o dva a půl měsíce později přijal v Miláně železnou lombardskou korunu a počátkem roku 1328 vstoupil do Říma. 17. ledna 1328 byl korunován římským císařem a v dubnu téhož roku vydal tři zákony, které následně využil pro sesazení Jana XXII. a volbu jeho nástupce, protipapeže Mikuláše V.

Další vývoj událostí výrazně ovlivnilo obnovení sporu o Kristovu chudobu, jež roku 1328 vyvrcholilo otevřenou roztržkou mezi generálním ministrem františkánského řádu Michaelem z Ceseny a Janem XXII. Uvedený spor již téměř sto let rozdělával celou středověkou společnost a jeho poslední střet se ve svém důsledku stal příčinou příchodu Viléma z Ockhamu a jeho spolubratrů k císařskému dvoru a jejich spoluúčasti na císařově protikuriální politice.

Po návratu z Itálie se Ludvík Bavorský v Avignonu několikrát neúspěšně pokusil dosáhnout absoluce. Vnitropolitická situace říše se neustále zhoršovala. V březnu 1338 svolal mohučský arcibiskup Jindřich z Virneburgu do Špýru biskupskou synodu, která měla s císařovým souhlasem vynést rozhodnutí o postavení římského krále a jeho právech a povinnostech. Papež Benedikt XII. jejich návrh příkře odmítl. V květnu 1338 shromáždil Ludvík v Sachsenhausenu zástupce říšské šlechty a měst, předložil jim celou historii svého sporu s kurií a požádal všechny přítomné, aby za něho v Avignonu intervenovali. Kurfiřti se těchto jednání neúčastnili, v červenci 1338 však uzavřeli v Rhens, s výjimkou českého krále Jana, spolek na ochranu Svaté říše římské a vydali tzv. *Prohlášení z Rhens*.

Počátkem srpna 1338 svolal Ludvík sněm do Frankfurtu nad Mohanem. Zde byly bez účasti kolínského arcibiskupa Walrama a trevírského arcibiskupa Balduina, zveřejněny dva dokumenty, *Licet iuris* a *Fidem catholicam*. Oba texty uváděly, že císařova moc pochází přímo od Boha, čímž ohrozily samu podstatu kuriálních nároků vůči imperiu, neboť jejich základem byl předpoklad, že císařova moc pochází od papeže.

Posledním Ludvíkovým pokusem o upevnění svého postavení s přímou podporou kurfiřtů a ostatních zástupců říše byl výnos zveřejněný na sněmu svolaném opět do Frankfurtu v březnu 1339, tento text však zřejmě nedošel uznání.

V následujících osmi letech sepsal Vilém z Ockhamu pod vlivem výše zmíněných událostí několik spisů, jejichž prostřednictvím se snažil císařovy pozice ve sporu s kurií obhájit. Za nejvýznamnější můžeme považovat třetí díl *Dialogu*, jehož dochovaná část pojednává o moci papeže a kléru i o právech římské říše. Z dalších je třeba zmínit alespoň *Octo questiones*, katalog osmi církevně politických a církevně právních otázek, a *Breviloquium de principatu tyranico*, v němž se autor vyjadřuje k tématům evangelické svobody, původu vlastnictví a ustanovení světské vrchnosti.

Úkolem předložené práce je zjistit, do jaké míry byl Ludvík Bavorský ochoten či schopen využít Ockhamovy myšlenky při vytváření své státní koncepce, resp. jaký vliv mohlo mít učení Viléma z Ockhamu na císařovu politiku.

I. Charakteristika použitých pramenů a literatury

Podkladem práce se staly dosavadní zveřejněné závěry historického bádání a dochované písemné prameny.

I. 1. Dokumenty papežské a královské, resp. císařské kanceláře, historie františkánského řádu

Většinu dokumentů diplomatické povahy jsem měla k dispozici v edici *Monumenta Germaniae Historica*, a to v řadě *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*. Jednotlivé díly zahrnující sledované období vydali J. Schwalm (1298-1330),¹ R. Bork a W. Eggert (1331-1335)² a K. Zeumer a R. Salomon (1345-1348).³ Písemnosti z let 1335-1345 se k vydání připravují, jejich velkou část však v tuto chvíli najdeme zpřístupněnu v díle E. E. Stengela a K. Schäfera.⁴ Jedná se především o rozhodnutí biskupské synody ve Špýru z března 1338,⁵ spolek na ochranu Svaté říše římské a jejích práv ustanovený kurfiřty v Rhens,⁶ zákony zveřejněné na sněmu v Koblenci v září 1338⁷ a frankfurtské prohlášení kurfiřtů o královské volbě z března 1339.⁸ Další dokumenty nalezneme v edicích J. F. Böhmera,⁹ S. Riezlera,¹⁰ některé

¹ CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 4,1 INDE AB A. MCCXCVIII USQUE AD A. MCCCXIII, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1906; CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 4,2 INDE AB A. MCCXCVIII USQUE AD A. MCCCXIII, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1908-1911; CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 5 INDE AB A. MCCCXIII USQUE AD A. MCCCXXIV, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1909-1911; CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 6,1 INDE AB A. MCCCXXV USQUE AD A. MCCCXXX, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1914-1927.

² CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM. 6,2. FASC. 1 DOKUMENTE ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN REICHES UND SEINER VERFASSUNG, in: MGH (Hrsg. R. Bork), Weimar 1989; CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM. 6,2 FASC. 2 DOKUMENTE ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN REICHES UND SEINER VERFASSUNG, in: MGH (Hrsg. W. Eggert), Hannover 1999; CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM. 6,2 FASC. 3 DOKUMENTE ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN REICHES UND SEINER VERFASSUNG, in: MGH (Hrsg. W. Eggert), Hannover 2003.

³ CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 8 INDE AB A. MCCCXLV USQUE AD A. MCCCXLVIII, in: MGH (Hrsg. K. Zeumer-R. Salomon), Berlin 1910-1926.

⁴ E. E. STENGEL, *Nova Alamanniae. Urkunden, Briefe und andere Quellen besonders zur deutschen Geschichte des 14. Jahrhunderts vornehmlich aus den Sammlungen des Trierer Notars und Offizials, Domdekans von Mainz Rudolf Losse aus Eisenach in der Ständischen Landesbibliothek zu Kassel und im Staatsarchiv zu Darmstadt*, 1. Hälfte a 2. Hälfte I. Teil, Berlin 1921 a 1930; K. SCHÄFER - E. E. STENGEL, *Nova Alamanniae. Urkunden, Briefe und andere Quellen besonders zur deutschen Geschichte des 14. Jahrhunderts*, 2. Hälfte II. Teil, Hannover 1976.

⁵ *Nova Alamanniae*, č. 509, s. 330-2.

⁶ Tamtéž, č. 545, s. 361-2.

⁷ Tamtéž, č. 584, s. 401-3.

⁸ Tamtéž, č. 613, s. 421-3.

listiny a texty byly zveřejněny jako přílohy článků. Příkladem lze uvést císařské výnosy *Fidem catholicam*¹¹ a *Licet iuris* zveřejněné v srpnu 1338 během zasedání sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem,¹² prohlášení kurfiřtů, kterým se v Rhens ohradili proti nárokům vznášeným ze strany kurie vůči římské říši,¹³ nebo druhou řeč Markvarta z Randecka, přednesenou na císařovu obhajobu v Avignonu roku 1337.¹⁴ Pro průběh Ludvíkovy římské jízdy a správné pochopení okolností jeho císařské korunovace měly svůj význam také některá prohlášení římského krále a císaře Friedricha II. či jeho následovníků¹⁵ a dále myšlenky obsažené v díle Marsilia z Padovy *Defensor pacis*.¹⁶ Další cenné dokumenty nebo jejich výtahy, tentokrát z církevního prostředí, obsahovaly *Corpus Iuris Canonici*,¹⁷ *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen*

⁹ J. F. BÖHMER, *Acta imperii selecta. Urkunden deutscher Könige und Kaiser mit einem Anhang von Reichssachen*, Bd. 2, Innsbruck 1870; TÝŽ, *Regesta Imperii inde ab anno 1314 usque ad annum 1347. Die Urkunden Kaiser Ludwigs des Baiern, König Friedrichs des Schönen und König Johann von Böhmen*. In Auszügen, Frankfurt am Main 1839.

¹⁰ S. RIEZLER, *Vatikanische Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwig des Bayern*, Innsbruck 1891.

¹¹ H.-J. BECKER, *Das Mandat „Fidem catholicam“ Ludwigs des Bayern von 1338*, DA 26, 1970, s. 493-512.

¹² K. ZEUMER, *Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz 'Licet iuris' vom 6. August 1338*. Mit einer Beilage: *Das Renser Weistum vom 16. Juli 1338*, in: NA 30, 1905, s. 100-102.

¹³ Tamtéž, s. 110-2.

¹⁴ F. PELSTER, *Die zweite Rede Markwarts von Randeck für die Aussohnung des Papstes mit Ludwig dem Bayern (konsistorium Benedikts VIII. am 11. April 1337)*, HJb 60, 1940, s. 109-114.

¹⁵ CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 2 INDE AB A. MCXCVIII USQUE AD A. MCCLXXII, in: MGH (Hrsg. L. Weiland), Hannover 1896.

¹⁶ Kritickou edici díla představuje MARSILIUS VON PADUA, *Defensor pacis*, in: *Monumenta Germaniae Historica. Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum separatim editi*. Fasc. I a II. Ed. R. Scholz. Hannover 1932 a 1933; Mimoto vyšlo roku 1958 kompletní latinsko-německé vydání. Srov. TÝŽ, *Der Verteidiger des Friedens (Defensor pacis)*. Leipziger Übersetzungen und Abhandlungen zum Mittelalter. Reihe A. Bd. 2. Teil I a II. Ed. W. Kunzmann-H. Kusch. Berlin 1958. Při práci jsem měla k dispozici druhé z děl, citace, které jsou dále uvedeny, se proto odkazují na ně. K osobě Marsilia z Padovy a myšlenkám obsaženým v díle *Defensor pacis* srov níže kapitola „Marsilius z Padovy a *sacrum imperium*“.

¹⁷ CORPUS IURIS CANONICI. Pars prior. *Decretum Magistri Gratiani* Ed. Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, Graz 1959; CORPUS IURIS CANONICI. Pars secunda. *Decretalium Collectiones* Ed. Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, Graz 1959. CIC Pars prior obsahuje *Decretum Gratiani*, v CIC Pars secunda nalezneme *Liber extra* (dekretály Řehoře IX.), *Liber Sextus* (dekretály Bonifáce VIII.), k níž byly později připojeny tzv. *Regulae iuris*, *Clementinae* (sbírka Klimenta V.), *Extravagantes* (konstituce Jana XXII., soukromá sbírka) a *Extravagantes communnae* (dekretály různých papežů vydané po vyhlášení Liber sextus, soukromá sbírka, dokončena roku 1506). Zkratky pro jednotlivé typy sbírek jsou (otazníky zastupují čísla): C. q. c. - Decretum Gratiani: causa, quaestio, canon (C. ? q. ? c. ?); D. c. - Decretum Gratiani: distinctio, canon D. ? c. ?; X - Decretales Gregorii IX (Liber Extra): liber, titulus, capitulum (X ??.?); VI - Decretales Bonifatii VIII (Liber Sextus): liber, titulus, capitulum (VI ??.?); Clem. - Clementinae: liber, titulus, capitulum (Clem. ??.?); Extrav. - Extravagantes: titulus, capitulum (Extrav. ??) a Extrav. comm. - Extravagantes communes: titulus, capitulum (Extrav. comm. ??).

Lehrentscheidungen sestavené H. Denzingerem¹⁸ a soubor textů vydaných pod názvem *Aus Avignon* C. Höflerem.¹⁹ Pokud to bylo možné, využila jsem při interpretaci latinských textů srovnání s překlady do národních jazyků, a to nejen v případě dokumentů papežské a královské, resp. císařské kanceláře, ale také při práci se spisy Viléma z Ockhamu, o nichž bude řeč v další kapitole.²⁰

Dokumenty obsažené ve výše uvedených pramenech zachycují prakticky celý průběh konfliktu Ludvíka Bavorského s kurií, a to od zahájení procesu proti jeho osobě roku 1323 až po březnový sněm ve Frankfurtu roku 1339. Porovnání obsahu jednotlivých královských a císařských listin mi umožnilo sledovat postupnou změnu Ludvíkovy politické koncepce a její vztah k představám kurfiřtů i ostatních zástupců říše. Svá pozorování jsem konfrontovala s dosavadními závěry jednotlivých historiků, kteří se ve svých dílech zaměřili především na tři témata. Zaprvé, okolnosti provázající vznik královských apelací z Norimberku, z Frankfurtu a ze Sachsenhausenu. Zadruhé, jednání o císařově absoluci včetně obsahu prokuratorií, která byla v této souvislosti vystavena jednotlivým poselstvům. Zatřetí, vývoj situace v letech 1338 a 1339, a to především s důrazem na rozhodnutí biskupské synody ve Špýru a události, k nimž poté došlo v Sachsenhausenu, v Rhens a ve Frankfurtu nad Mohanem.

Pro první téma má podle mého názoru v současné době největší význam studie A. Schütze, která rozebírá význam jednotlivých apelací z právního hlediska,²¹ bez povšimnutí však nelze ponechat ani starší práci F. Bocka, jenž provedl jejich textovou kritiku a pokusil se najít zdroje, ze kterých čerpaly. Na základě svých pozorování přitom odmítl některé teorie o původcích tzv. minoritského exkursu vsazeného do delší

¹⁸ H. DENZINGER, *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*, Freiburg im Breisgau – Basel – Rom – Sien 1991.

¹⁹ C. HÖFLER, *Aus Avignon*, in: ABGW 6. Folge, 2. Bd., Prag 1869.

²⁰ O překladech Ockhamových spisů budu psát na příslušných místech v dalším textu, pro práci s dokumenty vydanými během sledovaného sporu papežskou nebo královskou, resp. císařskou kancelář, popř. dalšími osobami či institucemi jsem využila následující publikace A. BÜHLER – J. MIETHKE, *Kaiser und Papst im Konflikt*, Düsseldorf 1998 a KAISER, VOLK UND AVIGNON. *Ausgewählte Quellen zu antikurialen Bewegung in Deutschland in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Leipziger Übersetzungen und Abhandlungen zum Mittelalter A 3 (hrsg. O. Berthold), 1960; Při citaci jednotlivých dokumentů jsem postupovala následujícím způsobem. Pokud jsem měla k dispozici edici příslušného dokumentu, citovala jsem v poznámce pod čarou jak tuto edice, tak její překlad. Pokud jsem edici k dispozici neměla, citovala jsem latinský text i jeho překlad nebo jejich části přímo z jedné z výše uvedených knih. Přednost při tom měla publikace A. Bühlera a J. Mietkeho, která vyhovuje dnešním požadavkům na zpracování podobného materiálu mnohem lépe než práce O. Bertholda.

²¹ A. SCHÜTZ, *Die Appellationen Ludwigs des Bayern aus den Jahren 1323/1324*, *MIÖG* 80, 1972, s. 71-112.

z variant Sachsenhausenské apelace.²² A. Schütz a F. Bock se věnovali i Ludvíkovým jednáním o absoluci, resp. formě a obsahu jednotlivých prokuratorií.²³ Dalším autorem, kterého považuji za vhodné v souvislosti s prokuratoriemi a interpretací jejich obsahu zmínit, je H. S. Offler,²⁴ základní dílo pro tuto oblast však představuje podrobný rozbor celé problematiky z pera H. O. Schwöbela.²⁵ Císařovy několik let trvající pokusy o dosažení absoluce hrají v rámci této práce pouze okrajovou roli, jejich komplexní zpracování by vydalo na samostatnou práci. Pro naši potřebu snad postačí konstatování, že Ludvík absoluce nikdy nedosáhl a někteří historikové, např. C. A. Lückera²⁶ se dokonce domnívají, že jeho styky s avignonskými papeži měly vždy pouze podobu vzájemně předkládaných požadavků a návrhů na vyrovnání, aniž by kdy došlo k otevření vlastního absolučního procesu.²⁶ Pro pochopení událostí, k nimž v říši došlo v letech 1338 a 1339 je podle mého názoru základním dílem i přes své stáří a skutečnost, že některé zde uvedené závěry již dnes nejsou považovány za správné, kniha E. E. Stengela *Avignon und Rhens*.²⁷ Pro správnou interpretaci obsahu *Fidem catholicam* a *Licet iuris* jsou dále nezbytné studie H.-J. Beckera²⁸ a K. Zeumera,²⁹ a pro *Prohlášení z Rhens* a *Prohlášení z Frankfurtu* také postřehy H. Prösslera³⁰ a H. Thomase.³¹ Problematičnost celé situace dokresluje články W. Hofmanna, jenž

²² F. BOCK, Die Appellationsschriften König Ludwigs IV. in den Jahren 1323/1324, DA 4, 1941, s. 179-205.

²³ A. SCHÜTZ, Die Prokurationem und Instruktionen Ludwig des Bayern für die Kurie (1331-1345). Ein Beitrag zu seinem Absolutionsprozeß., Münchener historische Studien, Abteilung Geschichtliche Hilfswissenschaften 11, Kallmünz 1973; F. BOCK, Die Prokurationen Kaiser Ludwigs IV. an Papst Benedikt XII., QFIAB XXV, 1933-1934, s. 251-291.

²⁴ H. S. OFFLER, Über die Prokurationem Ludwigs des Bayern für die römische Kurie, DA 8, 1951, s. 461-487; TÝŽ, Meinungsverschiedenheiten am Hofe Ludwigs des Bayern im Herbst 1331, DA 11, 1954-1955, s. 191-206.

²⁵ O. SCHWÖBEL, Der diplomatische Kampf zwischen Ludwig dem Bayern und der römischen Kurie im Rahmen des kanonischen Absolutionsprozesses 1330-1346, Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit 10, 1968.

²⁶ C. A. LÜCKERATH, Zu den Rekonziliationsverhandlungen, s. 549-555; Problému se podrobně věnuje A. SCHÜTZ, Die Prokurationen und Instruktionen, s. 81-95.

²⁷ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens. Forschungen und Geschichte des Kampfes um das Recht am Reich in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts, Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit, Bd. VI, Heft 1, Weimar 1930.

²⁸ H.-J. BECKER, Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, in: Kaiser Ludwig der Bayer. Konflikte, Weichenstellungen und Wahrnehmungen seiner Herrschaft (Hrsg. Hermann Nehlsen-Hans-Georg Hermann), Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Neue Folge, Heft 22, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, s. 119-138; TÝŽ, Der Einfluß des ius comune auf das deutsche Königswahlrecht, in: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, Dr.Sc. k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 59-67; TÝŽ, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 454-512.

²⁹ K. ZEUMER, Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz, s. 87-112.

³⁰ H. PRÖSSLER, Rhens, die Kurfürsten und die deutsche Königswahl, Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein 169, Düsseldorf 1963, s. 228-240.

³¹ H. THOMAS, Ludwig der Bayer (1282-1347). Kaiser und Ketzer, Graz-Wien-Köln 1993.

objasnil příčiny vzrůstajícího vnitřního napětí v říši v první polovině roku 1338.³² Na závěr považuji za vhodné uvést ještě dvoudílnou studii C. Müllera, která představuje první komplexní shrnutí Ludvíkova sporu s kurií, ačkoliv dnes je již, podobně jako výše zmíněná kniha E. E. Stengela, v mnohém překonána.³³

První životopis Ludvíka Bavorského vydala roku 1980 G. Benker u příležitosti oslav připomínajících počátky vlády rodu Wittelsbachů v bavorském vévodství (1180). Kromě základních informací o Ludvíkově původu a rodinném zázemí zde nalezneme též podrobný popis jeho vztahu s bratrem Rudolfem, který roku 1314 zásadním způsobem ovlivnil volbu nového římského krále, a nakonec též střízlivé zhodnocení událostí, k nimž došlo po Ludvíkově vítězství nad Friedrichem Habsburským.³⁴ Pohled na královu a císařovu osobu zrevidoval o třináct let později s ohledem na nové závěry historické obce H. Thomas. Znovu přitom zdůraznil význam, který měly události, k nimž během Ludvíkovy vlády došlo, pro konečné definování právního postavení říšské říše za jeho nástupce Karla IV.³⁵ Poslední císařův životopis zatím představuje kniha B. Hundt, která se z mého pohledu poměrně úspěšně pokusila přiblížit Ludvíkovy osudy laické veřejnosti. Pro tuto práci bohužel nemá její dílo větší význam, neboť se jedná především o shrnutí již dříve známých faktů.³⁶

Ludvíkovu hlavnímu oponentovi na Apoštolském stolci, Janovi XXII., se věnovali J. E. Weakland³⁷ a N. Valois.³⁸ Základní údaje k životním osudům Janových nástupců, Benedikta XII. a Klimenta VI. nalezneme u P. Fourniera³⁹ a G. Molatta.⁴⁰ Informace k situaci uvnitř římské církve a vývoji kuriálních nároků vůči císařství včetně bohatých odkazů na další literaturu jsem objevila především v kolektivním díle

³² W. HOFMANN, Antikuriale Bewegung in Deutschland in der Zeit Ludwigs des Bayern (1314-1346), *Forschungen und Fortschritte* 35, 1961, s. 79-82; TÝŽ, Kuriale Besteuerung und Interdikt in der Zeit Ludwigs des Bayern in Deutschland, *Forschungen und Fortschritte* 35, 1961, s. 310-314.

³³ C. MÜLLER, Der Kampf Ludwigs des Bayern mit der römischen Curie. Ein Beitrag zur kirchlichen Geschichte des 14. Jahrhundert, Bd. 1 a 2, Tübingen 1879 a 1880.

³⁴ G. BENKER, Ludwig der Bayer. Ein Wittelsbacher auf dem Kaiserthron (1282-1347), München: Callwey 1980.

³⁵ H. THOMAS, Ludwig der Bayer. Srov. výše pozn. 31.

³⁶ B. HUNDT, Ludwig der Bayer. Der Kaiser aus dem Hause Wittelsbach 1282-1347, Ullstein Tb 1995.

³⁷ J. E. WEAKLAND, John XXII. before his Pontificate, 1244-1316. *Jacques Duèse and his Family*, AHP 10, 1972, s. 161-185.

³⁸ N. VALOIS, Jacques Duèse, pape sous le nom de Jean XXII, *Histoire littéraire de la France* 34, Paris 1914, s. 391-406.

³⁹ P. FOURNIER, Jacques Fournier (Benoît XII), *Histoire littéraire de la France* 37, Paris 1938, s. 174-209; TÝŽ, Pierre Roger (Clément VI), *Histoire littéraire de la France* 37, Paris 1938, s. 209-238.

⁴⁰ G. MOLLAT, Les Papes D'Avignon (1305-1378), Paris 1912, s. 63-89 a 219-228.

*Handbuch der Kirchengeschichte*⁴¹ a dále ve studiích O. Hagenedera, F. Kempfa a E. Schuberta.

E. Schubert se zabýval vývojem římského království či císařství ve vrcholném a pozdním středověku včetně změn v postavení jeho jednotlivých částí, tj. Německa, horní Itálie a Burgundska. V dalších dílech věnoval pozornost jevům doprovázejícím volbu, korunovace a rezignaci popř. sesazení římského krále či císaře.⁴² Podobný okruh problémů sledoval i F. Kempf, soustředil se však především na okamžiky, které byly pro další vývoj kuriálních nároků vůči římskému království a císařství klíčové, a to na boj o říšský trůn za pontifikátu Innocence III. a na sesazení Friedricha II. roku 1245.⁴³ O. Hageneder ve své studii doplnil některé důležité detaily ohledně papežova nároku na designaci světského panovníka obecně.⁴⁴

Počátky minoritského řádu zachycuje životopis Františka z Assisi z pera J. Le Goffa,⁴⁵ starší práci představuje dílo H. Thoda,⁴⁶ který světcův život sledoval v rámci počínající italské renesance. Prameny k založení a počátečnímu rozvoji minoritského řádu představují české překlady textů Františka z Assisi sestavené J. B. Štívalcem⁴⁷ a některých kuriálních dokumentů, především buly papeže Řehoře IX. *Quo elongati*.⁴⁸ Vývojem vztahů mezi radikálními a umírněnými zastánci Františkova učení a jejich poměrem k papežské kurii a jednotlivým světským panovníkům včetně Ludvíka Bavorského se podrobněji zabýval F. Hofmann.⁴⁹ Některé poznatky ke konfliktu se spirituální větví řádu přinesl M. Lambert,⁵⁰ další důležité informace k této problematice

⁴¹ HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE III/1. Vom Frühmittelalter bis zur gregorianischen Reform (hrsg. H. Jedin), Freiburg – Basel – Wien 1999; HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE III/2. Vom Hochmittelalter bis zum Vorabend der Reformation (hrsg. H. Jedin), Freiburg – Basel – Wien 1999.

⁴² E. SCHUBERT, Königsabsetzung im deutschen Mittelalter. Eine Studie zum Werden der Reichsverfassung, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften, Philologisch-Historische Klasse Dritte Folge, Bd. 267, Göttingen 2005; TÝŽ, König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte, Göttingen 1979; TÝŽ, Königswahl und Königtum im spätmittelalterlichen Reich, ZHF 4, 1977, s. 257-338.

⁴³ F. KEMPF, Das mittelalterliche Kaisertum, in: Das Königtum. Seine geitlichen und rechtlichen Grundlagen (hrsg. T. Mayer). Vorträge und Forschungen 3, Lindau und Konstanz 1969, s. 225-242; TÝŽ, Die Absetzung Friedrichs II. im Lichte der Kanonistik, in: Probleme um Friedrich II. (hrsg. J. Fleckenstein). Vorträge und Forschungen 16, Sigmaringen 1974, s. 345-360; TÝŽ, Innocenc III. und der deutsche Thronstreit, AHP 23, 1985, s. 63-91.

⁴⁴ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung. Seine kanonistische Grundlegungen (1150-1250), AHP 1, 1963, s. 53-95.

⁴⁵ J. LE GOFF, Svatý František z Assisi, Praha 2004;

⁴⁶ H. THODE, Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien, Berlin 1904.

⁴⁷ FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY I. Spisy sv. Františka a sv. Kláry (ed. J. B. Štívar), Velehrad 2001.

⁴⁸ FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY II. (kol. autorů), Bratislava 1994

⁴⁹ F. HOFMANN, Der Anteil der Minoriten am Kampf Ludwigs des Bayern gegen Johann XXII. unter besondere Berücksichtigung des Wilhelm von Ockham, Max Kramer – Münster/Westfalen 1959.

⁵⁰ M. LAMBERT, Středověká hereze, Praha 2000.

lze nalézt u J. Leclera a E. Müllera, a to v souvislosti s popisem příprav a jednotlivých zasedání koncilu ve Vienne.⁵¹

Z českých autorů se sledovaným otázkám, alespoň pokud vím, nikdo přímo nevěnoval, přesto i v jejich tvorbě nalezneme knihy, které lze ke studiu problematiky využít. Na prvním místě je třeba jmenovat životopisy dvou prvních českých králů z lucemburské dynastie Jana a Karla od J. Spěváčka,⁵² zapomenout bychom ale neměli ani na syntézu L. Bobkové⁵³ a popis Karlovy cesty za císařskou korunou vyličený F. Kavkou.⁵⁴ S Karlovou osobou jsou spojeny i publikace Z. Kalisty⁵⁵ a K. Kubínové.⁵⁶ Z. Kalista sledoval jeho vztah k jednotlivým italským osobnostem 1. poloviny 14. století, K. Kubínová zaměřila svoji pozornost na obraz středověkého Říma a císařův poměr k Věčnému městu. Nakonec bych ráda zmínila životopisy Coly di Rienzo od J. Macka⁵⁷ a Francesca Petrarky od J. Špičky.⁵⁸ Colův tribunát, jenž zpočátku získal podporu ze strany Apoštolského stolce, využil představy vycházející z proroctví Jáchyma z Fiore a učení části příslušníků františkánského řádu a spojil je s probouzejícím se vědomím o starých právech římského lidu a voláním po jednotné Itálii. Podobné cíle jako Cola di Rienzo sledoval i Francesco Petrarca, některé informace z obou životopisů by proto mohly nalézt v této práci své místo.

I. 2. Vilém z Ockhamu a jeho spisy

Životními osudy Viléma z Ockhamu a jeho dílem se v minulosti zabývalo mnoho badatelů z různých společenskovedních oborů. Jejich bibliografii vydanou v letech 1900-1990 sestavil J. P. Beckman.⁵⁹ Myslím, že není třeba zdůrazňovat, kolik mi tato pomůcka ušetřila práce při vyhledávání potřebné literatury, přesto snad alespoň několik postřehů, k nimž jsem při jejím procházení došla. Zaprvé, badatele, resp. autory,

⁵¹ J. LECLER, Vienne, Mainz 1965; E. MÜLLER, Das Konzil von Vienne 1311-1312. Seine Quellen und seine Geschichte, Münster in Westfalen 1934.

⁵² J. SPĚVÁČEK, Die letzte Phase des Kampfes Markgraf Karls (IV.) um die römische Krone, Historisches Jahrbuch 91, 1971, s. 94-108; TÝŽ, Král diplomat (Jan Lucemburský 1296-1346), Praha 1982; TÝŽ, Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346, Praha 1994; TÝŽ, Karel IV. Život a dílo (1316-1378), Praha 1979; TÝŽ, Neznámé souvislosti boje markraběte Karla o římskou korunu, ČsČH 16/5, 1968, s. 645-668.

⁵³ L. BOBKOVÁ, Velké dějiny zemí Koruny české IVa (1310-1402), Praha-Litomyšl 2003.

⁵⁴ F. KAVKA, 5. 4. 1355. Korunovace Karla IV. císařem Svaté říše římské, Praha 2002.

⁵⁵ Z. KALISTA, Karel IV. a Itálie, Praha 2004; TÝŽ, Karel IV. Jeho duchovní tvář, Praha 2007.

⁵⁶ K. KUBÍNOVÁ, Imitatio Romae. Karel IV. a Řím, Praha 2006.

⁵⁷ J. MACEK, Cola di Rienzo, Praha 1965.

⁵⁸ J. ŠPIČKA, Petrarca: Homo politicus. Politika v životě a díle Francesca Petrarky, Praha 2010.

⁵⁹ J. P. BECKMANN, Ockham-Bibliographie 1900-1990, Hamburg 1992.

kteří se o Ockhama a jeho dílo zajímali a zajímají, lze rozdělit do dvou skupin. První představují filosofové, resp. teologové, druhou historici. Toto rozdělení není náhodné. Také Ockhamovo dílo lze rozdělit do dvou skupin, první zahrnuje spisy filosofické a teologické, druhá spisy politické. Filosofické a teologické spisy představují díla, která Vilém sepsal před svým příchodem ke dvoru Ludvíka Bavorského, politické spisy díla, která vznikla po něm. Zadruhé, obecně platí, že o filosofické a teologické spisy jeví větší zájem Angličané, o politické spisy Němci a Francouzi. Předpokládám, že uvedená „národní specializace“ souvisí s tím, že filosofickým a teologickým otázkám se Vilém věnoval především před svým odjezdem do Avignonu, tj. v Anglii, zatímco o politiku se začal zajímat až na císařském dvoře, resp. po příchodu do Německa. Francouzský zájem o Ockhamovo politické dílo pochopíme, pokud si uvědomíme, že se alespoň z části pohybujeme v době vlády Filipa IV.

Vzhledem k povaze předkládané práce mě budou zajímat spisy politické. Základní přehled a obecný rozbor myšlenek, které jsou v nich obsaženy, přinesl ve své knize W. Kölmel,⁶⁰ podrobnější informace k jejich vzniku a dochování jsem našla v příslušných edičních předmluvách. Dostupné kritické edice představují především čtyři svazky *Opera politica* vydané v letech 1956-1997,⁶¹ některé spisy však byly editovány už dříve. Podrobněji se jim budu věnovat později. Závěry, k nimž jsem došla při studiu Ockhamových spisů, jsem konfrontovala především se studiemi J. Miethkeho, jenž je podle mého názoru v současné době jedním z největších znalců Ockhamova politického díla a věnoval se mu snad již ze všech možných úhlů.⁶² Z dalších autorů je

⁶⁰ W. KÖLMEL, *Wilhelm Ockham und seine kirchenpolitische Schriften*, Essen 1962.

⁶¹ *OPERA POLITICA I* (ed. H. S. Offler), Manchester 1974; *OPERA POLITICA II* (ed. H. S. Offler), Manchester 1963; *OPERA POLITICA III* (ed. H. S. Offler), Manchester 1956; *OPERA POLITICA IV* (ed. H. S. Offler), *Auctores britannici medii aevi XIV*, London 1997; Název *Opera politica* bude dále zkracován na OP.

⁶² J. MIETHKE, *Politiktheorie im Mittelalter. Von Thomas von Aquin bis Wilhelm von Ockham*, Tübingen 2008; TÝŽ, *De potestate papae. Die päpstliche Amtskompetenz im Widerstreit der politischen Theorie von Thomas von Aquin bis Wilhelm von Ockham*, Tübingen 2000; TÝŽ, *Der Kampf Ludwigs des Bayern mit Papst und avignonesischer Kurie in seiner Bedeutung für die deutsche Geschichte*, in: *Kaiser Ludwig der Bayer. Konflikte, Weichenstellungen und Wahrnehmungen seiner Herrschaft* (Hrsg. Hermann Nehlsen-Hans-Georg Hermann), *Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Neue Folge, Heft 22*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, s. 39-74; TÝŽ, *Ockhams Theorie des politischen Handelns*, in: *Rechts- und Sozialphilosophie des Mittelalters* (hrsg. E. Mock-G. Wieland), Frankfurt a. M.-Bern-New York-Paris 1990, s. 103-114; TÝŽ, *Wilhelm von Ockham und die Institution des späten Mittelalters. Ideengeschichtliche Beiträge zur Theorie politischer Institutionen*, in: *Ockham and Ockhamists. Act of the Symposium Organized by the Duth Societ for Medieval Philosophy Medium Aevum on the Occasion of Its 10th Anniversary*. Leiden, 10-12. 9. 1986 (hrsg. E. P. Bos - H. A. Krop), Nijmegen 1987, s. 127-144; TÝŽ, *Repräsentation und Delegation in den politischen Schriften Wilhelms von Ockham*, in: *Der Begriff der Repraesentatio im Mittelalter. Stellvertretung, Symbol, Zeichen, Bild* (hrsg. A. Zimmermann), *Miscellanea mediavelia* 8, Berlin / New York 1971, s. 163-185; TÝŽ, *Zu Wilhelm Ockhams Tod*, *Archivum franciscanum historicum* 61, 1968, s. 79-98; První dvě knihy

třeba znovu upozornit na W. Kölmela, který se v několika studiích zaměřil na Ockhamovy postřehy o povaze evangelické svobody, původu vlastnictví a ustanovení světské vrchnosti.⁶³ Vilémovy představy o evangelické svobodě, vztahu mezi Božím, přirozeným a pozitivním právem a o Boží vůli sledovali ve svém kolektivním díle také O. Aichler, G. Greindl a W. Vossenkuhl.⁶⁴ Některé další aspekty Ockhamova učení o vzájemném vztahu mezi duchovní a světskou mocí podal G. Pleuger.⁶⁵ Pro sestavení vlastního životopisu Viléma z Ockhamu jsem využila především knihy V. Lepinna⁶⁶ a G. Leibolda a H. Kramla.⁶⁷ Ze starších prací je třeba zmínit alespoň díla L. Baudryho⁶⁸ a G. de Lagarda.⁶⁹

A teď podrobněji k jednotlivým Ockhamovým spisům. Během svého pobytu na Ludvíkově dvoře se Vilém z Ockhamu zabýval třemi velkými tématy - učením o Kristově chudobě, sporem o *visio beatifica* a vztahem mezi papežstvím a říší. Pro tuto práci jsou nejdůležitější tituly, které vznikly v souvislosti se třetím z témat, představit je však třeba všechny.

Ke sporu o Kristovu chudobu se váže *Opus nonaginta dierum*,⁷⁰ který byl sepsán jako odpověď na bulu papeže Jana XXII. *Quia vir reprobus*. V tomto spise spojil Ockham obranu minoritů a Ludvíka Bavorského na základě církevního práva, podle něhož ztratil Jan XXII. v okamžiku, kdy propadl herezi, moc svazovat a rozvazovat, a proto jsou Ludvíkova exkomunikace z roku 1324 (i jeho následné sesazení) a exkomunikace minoritů uprchlých roku 1328 z Avignonu neplatné.

Ke sporu o *visio beatifica* se vztahují druhý díl *Dialogu*, zvaný též *De dogmatibus Ioannis XXII.*,⁷¹ a *Tractatus contra Ioannem*.⁷² Na přelomu let 1331 a 1332 přednesl Jan XXII. čtyři kázání (1. listopadu a 15. prosince 1331, 5. ledna a 2. února

Politiktheorie im Mittelalter a *De potestate papae* představují jeden a ten samý text vydaný pod různými názvy.

⁶³ W. KÖLMEL, Das Naturrecht bei Wilhelm von Ockham, *Franziskanische Studien* 35, 1953, s. 39-85; TÝŽ, Perfekter Prinzipat? Ockhams Fragen an die Macht, in: *Die Gegenwart Ockhams* (hrsg. W. Vossenkuhl - R. Schönberger), Weinheim 1990, s. 288-304.

⁶⁴ O. AICHLER - G. GREINDL - W. VOSENKUHL, *Wilhelm von Ockham. Das Risiko modern zu denken*, München 1986.

⁶⁵ G. PLEUGER, *Die Staatslehre Wilhelm von Ockham*, Köln 1966.

⁶⁶ V. LEPPIN, *Wilhelm von Ockham. Gelehrter, Streiter, Bettelmönch*, Darmstadt 2003.

⁶⁷ G. LEIBOLD - H. KRAML, *Wilhelm von Ockham*, Münster 2003.

⁶⁸ L. BAUDRY, *Guillaume d'Occam: sa vie, ses oeuvres, ses idées sociales et politiques*, Paris 1949.

⁶⁹ G. de LAGARDE, *La naissance de l'esprit laïque qu déclin du moyen âge IV. Guillaume d'Ockham: Défense de l'empire*, Paris 1962; TÝŽ, *La naissance de l'esprit laïque qu déclin du moyen âge V. Guillaume d'Ockham: Critique des structures ecclesiales*, Paris 1963.

⁷⁰ OP I, s. 292-368 a OP II, s. 375-858.

⁷¹ *Dialogus* se skládá celkem ze tří částí, podrobněji o nich bude pojednáno v souvislosti s Ockhamovými díly ke třetímu z témat.

⁷² OP III, 29-156.

1332), z nichž první dvě se dochovala.⁷³ Zde s odkazem na Bernarda z Clairvaux postupně došel k závěru, že ti, kteří jsou vyvoleni k věčné blaženosti, budou moci spatřit Boží tvář teprve v den Posledního soudu a ve stejném okamžiku dojde také k potrestání těch, kteří jsou určeni k zatracení. Uvedené myšlenky nebyly nijak nové a daly se doložit jak Písmem, tak autoritami. Samotná otázka nakolik nebo jakým způsobem jsou nebo budou lidské duše schopny nahlížet Boží podstatu, byla v této době předmětem diskuse na univerzitě v Oxfordu a pozadu nezůstávali pochopitelně ani další. V podstatě šlo tedy o aktuální téma a problém byl asi spíš v tom, že se k němu vyslovil papež. To podle všeho vyplývá i z buly *Benedictus Deus*, kterou 29. ledna 1336 vydal Janův nástupce Benedikt XII.⁷⁴ Obsah buly je zhruba následující: 1. duše svatých a od všech hříchů očištěných zří Boží podstatu způsobem opsaným slovy *visione intuitiva et faciali*; 2. Jan XXII. se pokusil rozhodnout tuto otázku prostřednictvím papežské autority, v konečném výroku mu však zabránila smrt; 3. Jan XXII. vyslovil v celém sporu pouze svůj osobní názor.

Reakcí na postup Benedikta XII., resp. průběh jeho pontifikátu, byl *Tractatus contra Benedictum*.⁷⁵ Obsah je rozdělen do sedmi knih: 1. učení o Kristově chudobě; 2. *visio beatifica*; 3. ostatní omyly Jana XXII., které Benedikt XII. toleruje; 4. bula *Redemptor noster*; 5. Benediktova podpora kacírů a heretiků; 6. o obnovení sporu s císařem; 7. obrana proti papežským nárokům, hereze, sesazení. Z *Tractatu contra Benedictum* by tedy mohly být vzhledem ke sledovanému tématu zajímavé poslední dvě kapitoly, kdy je papež napaden pro obnovení sporu s císařem. Existují dvě možnosti: 1. papež může být obviněn ze zločinu proti majestátu a podněcování nepokojů v říši; 2. papež je obviněn z kacířství, protože zastává názor o *plenitudo potestas*. První obvinění se objevilo po císařské korunovaci v dubnu roku 1328, druhé pravděpodobně vyšlo od minoritů resp. od Ockhama a nejsilněji zaznělo v textu *Fidem catholicam*.

Roku 1338 pak vyšel ještě spis *Compendium errorum Ioannis Papae XXII.*⁷⁶ Obsah je opět rozdělen do sedmi knih a ve své podstatě rekapituluje všechny Janovy omyly: 1. úvod o tom, co odporuje církevnímu učení 2. bula *Ad conditorem canonum*; 3. bula *Cum inter nonnullos*; 4. bula *Quia quorundam*; 5. Jan XXII. a Michael z Ceseny

⁷³ Edice jednotlivých kázání včetně podrobného popisu celé situace M. DYKMANS, *Les sermons de Jean XXII sur la vision béatifique*, *Miscellanea Historiae Pontificae* 34, Rome 1973.

⁷⁴ H. DENZINGER, *Kompendium der Glaubensbekenntnisse*, s. 406-407.

⁷⁵ OP III, s. 165-322.

⁷⁶ OP IV, s. 14-77.

až do vydání buly *Quia vir reprobis*; 6. spor o *visio beatifica*; 7. odmítnutí dogmatických tvrzení.

Ke konfliktu mezi papežstvím a říší se vztahují spisy *Dialogus I a III*,⁷⁷ *Octo quaestiones de potestate papae*,⁷⁸ *Breviloquium de principatu tyrannico super divina et humana*⁷⁹ a *Dialogus inter magistrum et discipulum de imperatorum et pontificum potestate*.⁸⁰

Základní církevně politický spis Viléma z Ockhamu představuje *Dialogus*, skládá se ze tří částí. První z nich (1332/1334), dokončená ještě před smrtí Jana XXII., se dělí na sedm knih, které se zabývají následujícími tématy: 1. okruh osobní učitelské autority; 2. tvrzení považovaná za kacířská a tvrzení ortodoxní; 3. kdo je heretik; 4. jak ho bezpečně poznat; 5. kdo všechno se může stát kacířem; 6. potrestání kacířů a především kacířského papeže; 7. příznivci a ochránci heretiků. Druhá část *Dialogu* (1333/34), která již byla výše zmíněna v souvislosti se sporem o *visio beatifica*, se věnuje mylným učením Jana XXII. a je rozdělena do dvou traktátů po dvanácti, resp. deseti kapitolách. Třetí část *Dialogu* (1337-1347/48) původně obsahovala devět traktátů, dochovaly se však pouze první dva (druhý do třetí knihy). První traktát pojednává o moci papeže a kléru; druhý o právech římské říše. Nezachované traktáty se zabývaly Janem XXII., Ludvíkem Bavorským, Benediktem XII., Michaellem z Ceseny, Geraldem Odonis, Vilémem z Ockhamu a nakonec ostatními křesťany.⁸¹

Druhým důležitým Ockhamovým dílem je *Octo questiones* (1340/1341), katalog osmi církevně politických a církevně právních otázek. Témata jednotlivých otázek jsou následující: 1. duchovní a světská moc; 2. původ světské moci; 3. o světské moci papeže; 4. volba, aprobece a korunovace císaře; 5. spirituální spolupůsobení při výběru vládce; 6. korunovace a dědická posloupnost; 7. korunovace – ale kým; 8. dědická posloupnost a volba prostřednictvím kurfiřtů.⁸²

⁷⁷ Jedinou dosud vydanou kompletní edici *Dialogu* představuje *Dialogus de potestate imperiali et papali*, in: *Monarchia Sacri Romani Imperii*, vol. II, ed. M. Goldast, Frankfurt a. M. 1614 (reimpressum Graz 1960), s. 396-957; Novou kompletní edici *Dialogu* na svých stránkách postupně zpřístupňuje Britská akademie věd, kdy bude projekt dokončen, není jasné. Na zpracování jednotlivých částí díla se podílejí J. Kilcullen, G. Knysh, V. Leppin a J. Scott. Dokumenty jsou dostupné z <http://www.britac.ac.uk/pubs/dialogus/ockdial.html> (leden 2011)

⁷⁸ OP I, s. 15-217.

⁷⁹ R. SCHOLZ, Wilhelm von Ockham als politischer Denker und sein *Breviloquium de principatu tyrannico*, in: MGH. Schriften der Monumenta Germaniae Historica, Leipzig 1944, s. 39-207; OP IV, s. 97-260.

⁸⁰ OP IV, s. 279-355.

⁸¹ W. KÖLMEL, Wilhelm Ockham und seine kirchenpolitischen Schriften, s. 68 a 86-88.

⁸² Tamtéž, s. 125.

S *Dialogem* a *Octo questiones* úzce souvisí *Breviloquium de principatu tyranico* (1340-1342), kde se Ockham vrací ke třem tématům: 1. evangelická svoboda a práva jednotlivce; 2. vlastnictví a jeho původ včetně státní jurisdikce a ustanovení světské vrchnosti; 3. nezávislost císařství na papeži.⁸³ Za poslední Ockhamův spis bývá považován krátký traktát *De imperatorum et pontificum potestate* (1346/1347).⁸⁴

U dalších dvou spisů existují jisté pochybnosti o Ockhamově autorství či jeho míře. Jedná se o *Allegationes de potestate imperiali*⁸⁵ (asi 1338) a *De electione Caroli IV* nebo *Contra electionem Caroli IV.*⁸⁶ (1347/1348).

Další dva, resp. tři Ockhamovy spisy představují *Epistola ad fratres minores*⁸⁷ (1334), *An princeps*⁸⁸ (1337/1340) a *Consultatio de causa matrimoniali*⁸⁹ (před 10. únorem 1342). *Consultatio de causa matrimoniali* představuje dobrozdání ve věci rozloučení manželství korutanské vévodkyně a tyrolské hraběnky Markéty a Jana Jindřicha, syna českého krále Jana, resp. uzavření Markétina nového sňatku s Ludvíkem Braniborským, nejstarším synem Ludvíka Bavorského, které odstartovaly tzv. Tyrolskou aféru. Spis *An princeps*, určený anglickému králi Eduardovi III., se zabývá vztahy mezi církví a státem v Anglii. *Epistola*, jež byla zaslána na generální kapitulu františkánského řádu v Assisi, svolanou roku 1334 Geraldem Odonis, platí za Ockhamovu osobní zpověď ve věci dosavadních sporů.

Při studiu Ockhamova učení jsem pracovala především s první a třetí částí *Dialogu* a s *Breviloquiem*, k nimž existují překlady do národních jazyků.⁹⁰ Přesto se domnívám, že mi tyto texty v dostatečné míře umožnily získat podrobnou představu o Vilémových názorech na vzájemný vztah duchovní a světské moci, resp. papežství a císařství, a postavení jejich představitelů v rámci křesťanské společnosti i vystihnout hlavní argumenty, které se mohly odrazit v Ludvíkově sporu s kurií.

⁸³ R. SCHOLZ, Wilhelm von Ockham als politischer Denker, s. 29-38.

⁸⁴ W. KÖLMEL, Wilhelm Ockham und seine kirchenpolitischen Schriften, s. 159.

⁸⁵ OP IV, s. 367-444.

⁸⁶ Tamtéž, s. 464-486.

⁸⁷ OP III, s. 6-17.

⁸⁸ OP I, s. 228-267.

⁸⁹ Tamtéž, s. 278-286.

⁹⁰ Latinsko-německé vydání většiny pasáží z první a třetí části *Dialogu* vydal ve dvou knihách J. Miethke, *Breviloquium* přeložil J.-F. Spitz do francouzštiny (autor neměl k dispozici poslední edici tohoto spisu z roku 1997). Srov. Wilhelm von OCKHAM, Texte zur politischen Theorie (hrsg. J. Miethke), Stuttgart 1995 (dále Texte zur politischen Theorie); Wilhelm von OCKHAM, Dialogus. Auszüge zur politischen Theorie (hrsg. J. Miethke), Darmstadt 1992 (dále Dialogus. Auszüge); Guillaume d'OCKHAM, Court traité du pouvoir tyrannique (traduction de J.-F. Spitz), Paris 1999 (dále Court traité); Pro lepší orientaci při porovnávání uvedených překladů s příslušnými edicemi jsem do každé citace z těchto překladů vložila zkratku kapitoly z edice, např. (vložený text je podtržen) Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 227-229 nebo Dialogus. Auszüge, Dial. III/I, 1 c. 1, s. 90 nebo Court traité, Brev. I c. 4, s. 103.

II. Počátky konfliktu

Po smrti římského krále a císaře Jindřicha VII. se říše rozdělila na dva tábory. První podpořil kandidaturu Jindřichova syna českého krále Jana. V jeho čele stáli trevírský arcibiskup Balduin a mohučský Petr z Aspeltu. Druhý vedený kolínským arcibiskupem Jindřichem z Virneburgu a rýnským falckrabětem Rudolfem se shromáždil kolem rakouského vévody Friedricha Habsburského. Po nějaké době bylo jasné, že Janova volba římským králem není reálná, a proto byl nahrazen bavorským vévodou Ludvíkem. Balduin Trevírský a Petr z Aspeltu předpokládali, že změnou kandidáta změní i poměr volebních hlasů, totiž že na svou stranu získají Ludvíkova staršího bratra rýnského falckraběte Rudolfa. Kromě toho se Ludvíkovi předešlého roku povedlo během sporu o poručnictví nad nedospělými dolnobavorskými vévody porazit Friedricha v bitvě u Gammelsdorfu a získat tak pověst schopného válečníka, což nebylo vzhledem k možnému vojenskému konfliktu zanedbatelné. Plán obou arcibiskupů však nevyšel, a protože ani jedna ze stran nebyla ochotna dále vyjednávat, došlo ve dnech 19. a 20. října 1314 ke dvojí volbě. Rýnský falckrabě Rudolf, který disponoval také hlasem kolínského arcibiskupa Jindřicha z Virneburgu, sasko-wittenberský vévoda Rudolf a Jindřich Korutanský jako český král odevzdali 19. října 1314 v Sachsenhausenu své hlasy Friedrichovi Habsburskému. Petr z Aspeltu, Balduin Trevírský, český král Jan, braniborský markrabě Waldemar a sasko-lauenburský vévoda Jan zvolili následující den před branami Frankfurtu římským králem Ludvíka Bavorského. Poté byli oba římsští králové korunováni - Friedrich Habsburský v Bonnu kolínským arcibiskupem pravými insigniemi a Ludvík Bavorský v Cáchách mohučským arcibiskupem nepravými insigniemi. Začal dlouholetý zápas o římský trůn, který ukončilo teprve Friedrichovo zajetí v bitvě u Mühldorfu roku 1322.

7. srpna 1316 byl v Lyonu po dvouleté sedisvakanci konečně zvolen nový papež. Na nátlak neapolského krále Roberta a Filipa z Poitiers, bratra francouzského krále Ludvíka X., se jím stal dvaasedmdesátiletý ostijský kardinál-biskup Jacques Duèse. Na Apoštolský stolec dosedl pod jménem Jan XXII.⁹¹ Hlavní příčinu Janova budoucího konfliktu s Ludvíkem Bavorským je třeba hledat především v jeho hnoitalské politice. Zaujetí, s kterým se nový pontifik prakticky ihned po volbě vmísil do místního dění, si proto zaslouží zvláštní pozornost.

⁹¹ Okolnostem volby Jana XXII. se budu podrobněji věnovat níže v kapitole „Jan XXII. a Napoleon Orsini“, s. 137-138.

Počátkem roku 1317 vyslal Jan XXII. do severní Itálie komisi, jejímž úkolem bylo zmapovat tamní politickou situaci, vyhlásit klid zbraní na dobu šesti měsíců a prosadit návrat všech, kteří byli v předchozí neklidné době z politických důvodů vyhnáni ze své domoviny. V čele komise stáli Bertrand de la Tour, řádový provinciál minoritů v Akvitánii, a Bernard Gui, dominikánský inkvizitor z Toulouse. O své cestě zaslali papeži pět velmi tendenčních zpráv, v nichž označili za původce veškerých škod a nepokojů ve sledované oblasti procísařsky orientovanou stranu ghibellinů.⁹² Jan XXII. zareagoval na obdržení těchto zpráv souborem opatření posilujícím pozice propapežsky smýšlejících guelfů. Prosazení jednotlivých výnosů mu přitom zpočátku usnadňovalo nejen říšské dvojkráloví, ale také kooperace s neapolským dvorem, u něhož Jan XXII. coby Jacques Duèse zastával v letech 1308-1313 funkci korunního kancléře a jemuž, jak už bylo uvedeno, velkou měrou vděčil za zisk papežské tiáry.⁹³

V březnu 1317 vydal Jan XXII. bulu,⁹⁴ jejímž prostřednictvím potvrdil obsah dekretů *Romani principes*⁹⁵ a *Pastoralis cura*,⁹⁶ které jeho předchůdce Kliment V. zveřejnil po smrti římského krále a císaře Jindřicha VII. Z obsahu buly vyplývalo, že Bůh dal svatému Petrovi všechna práva k pozemské i nebeské říši, a proto musí být říšské vikariáty propůjčené císařem potvrzeny papežem. Ačkoli se uvedené nařízení týkalo italské části říše, nebylo z celkové formulace jasné, zda jeho výklad není možné vztáhnout i na jiné říšské oblasti resp. na Německo.⁹⁷ V červenci téhož roku jmenoval Jan XXII. říšským vikářem v Toskáně a Lombardii neapolského krále Roberta a oficiálně tak potvrdil jeho postavení v čele guelfů.⁹⁸

⁹² Srov. R. PAULER, Die deutschen Könige und Italien im 14. Jahrhundert. Von Heinrich VII. bis Karl IV., Darmstadt 1997, s. 125-129.

⁹³ Podrobnější informace o životních osudech Jacquese Duèse před jeho zvolením papežem, rodiném zázemí, italských kontaktech a vztahu k Neapoli podávají N. VALOIS, Jacques Duèse, s. 391-406; J. H. WEAKLAND, John XXII. before his Pontificate, s. 161-185.

⁹⁴ MGH Const. 5, č. 401, s. 340-341.

⁹⁵ MGH Const. 4,2, č. 1165, s. 1207-1211.

⁹⁶ Tamtéž, č. 1166, s. 1211-1213.

⁹⁷ V textu buly z 31. března 1317 je uvedeno, že *imperium romanum* je v současné době bez vládce a v takovém případě, tj. při *vacante imperio*, vykonává práva legitimního vládce Apoštolský stůl. Ani jeden z pojmů zde přitom není přesně definován. *Imperium romanum* proto může znamenat říšskou Itálii stejně tak jako celou říši a *vacante imperio* dobu mezi smrtí římského krále či císaře a volbou jeho nástupce nebo dobu mezi smrtí římského krále či císaře a papežskou aprobací zvolence. Srov. A. SCHÜTZ, Ludwig der Bayer – König und Kaiser, in: Balduin von Luxemburg Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift auf Anlass des 700. Geburtsjahres (Hrsg. J. Mötsch-F.-J. Heyen), Mainz 1985, s. 61.

⁹⁸ MGH Const. 5, č. 443, s. 367-368; Papežské rozhodnutí ve svém důsledku zpochybňovalo vládu těch signorů, kteří své postavení neopírali pouze o vlastní volbu, ale také o propůjčený císařský vikariát, a legalizovalo odpor jejich protivníků.

Nejmocnějšími ghibelliny horní Itálie byli členové rodu Visconti vládnoucí nad Milánem. Jejich předák Matteo se 28. května 1317 veřejně vzdal titulu říšského vikáře a uznal tak papežské nároky na italský vikariát. Neočekával přitom, že by tento krok mohl nějak ohrozit jeho postavení, neboť si krátce po smrti Jindřicha VII. nechal od milánského *Consiglia generale* udělit titul *dominus et rector generalis* a nevládl tedy městu na základě svého říšského vikariátu, ale na základě tohoto titulu. Na druhou stranu důrazně odmítl povolit návrat svých úhlavních nepřátel, vyhnaných příslušníků rodiny della Torre,⁹⁹ za což ho Jan XXII. počátkem roku 1318 exkomunikoval. Ve stejné době, nebo o něco později, byli exkomunikováni i Cangrande della Scala (Verona) a Passerino Bonacolsi (Mantova), a to pro rušení míru v Lombardii.¹⁰⁰ Dalším problematickým místem se z pohledu kurie stala Ferrara, kde došlo v srpnu 1317 k politickému převratu, který smetl dosavadní proneapolskou vládu a vynesl do čela města příslušníky rodu d'Este, Rainalda a Obizza. Oba bratři měli zájem na spolupráci s kurií, Jan XXII. ale odmítl jejich vládu akceptovat.¹⁰¹ Koncem července 1319 jmenoval papež do čela protighibellinského tažení jako kardinála legáta svého synovce Bertranda du Pojet.¹⁰²

Bertrand neodjel do Lombardie hned. Ještě na začátku roku 1320 pobýval v Avignonu a podílel se na procesu, kterým měl být Matteo Visconti usvědčen z kouzelnictví. V dokumentech tohoto procesu byl poprvé jmenován i Matteův syn Galeazzo. Krátce po Bertrandově příjezdu do Itálie obnovil Jan XXII. prostřednictvím tří bul procesy nejen proti Matteovi, ale také proti Cangrandovi della Scala a Passerinovi Bonacolsi. Papežský legát měl zasáhnout dvojím způsobem: 1. zveřejnit jejich exkomunikaci; 2. vyzvat je, aby se během dvou měsíců pod hrozbou pokuty 10 000 stříbrných marek a ztráty všeho zboží a lén dostavili do Avignonu k osobní odpovědnosti. Matteo neváhal a 23. září 1320 nechal na dveře milánského domu přibít apelaci, v níž spolu s mnoha duchovními a laiky odmítl papežovy buly a legátovy výroky jako právně neopodstatněné, neboť přece po papežově výzvě svůj vikářský úřad okamžitě složil. Současně vyslovil prosbu, aby ho papež osvobodil od povinnosti dostavit se do Avignonu pro vysoký věk, nemoc a nejistotu cesty. Matteovo prohlášení

⁹⁹ Obecně ke konfliktu mezi rody della Torre a Visconti srov. S. BALÍK, ml., K správnímu vývoji Milánu od 11. století do r. 1535, Právněhistorické studie 28, 1987, s. 161-163.

¹⁰⁰ Srov. F. BOCK, Studien zum politischen Inquisitionsprozess Johannis XXII., QFIAB XXVI, 1935-1936, s. 22-28 (dále Studien zum politischen XXVI); R. PAULER, Die deutschen Könige, s. 129-134.

¹⁰¹ Srov. F. BOCK, Studien zum politischen Inquisitionsprozess Johannis XXII., QFIAB XXVII, 1936-1937, s. 110-120 (dále Studien zum politischen XXVII).

¹⁰² Ke jmenování Bertranda du Pojet srov. F. BOCK, Studien zum politischen XXVI, s. 30-32.

zůstalo v Avignonu nepovšimnuto, jeho dny se naplnily 22. června 1322 a vládu převzal syn Galeazzo.¹⁰³

Postup Jana XXII. přiměl všechny postižené ke vzájemné spolupráci a hledání podpory za Alpami. Vhodná chvíle k navázání kontaktů nastala po Ludvíkově vítězství u Mühldorfu, jako první ji využil Galeazzo Visconti. Pod dojmem získaných informací propůjčil Ludvík v březnu 1323 hraběti Bertholdovi z Niffen generální vikariát nad Itálií. O něco později vyrazil Berthold v doprovodu svého strýce Bertholda z Graisbachu a švagra Friedricha z Truhendingen za Alpy. Jeho hlavním úkolem bylo zastavení dalších útoků proti Milánu. V květnu 1323 dorazilo královské poselstvo do Mantovy a zúčastnilo se jednání o smíření Cangranda della Scala a Passerina Bonacolsi s kurií. V jeho průběhu se Berthold z Niffen ohradil proti tomu, aby byl papež označován za držitele italského vikariátu, vyzval Cangranda a Passerina k věrnosti říši a žádal oba pány o vojenské vystoupení ve prospěch Milána obklíčeného vojskem papežského legáta. Jan XXII. vybídl Ludvíkovy vyslance, aby své jednání během jednoho měsíce ospravedlnili. Po vypršení uvedeného termínu byli exkomunikováni (7. června) a odsouzeni jako obhájci kacířů (20. června).¹⁰⁴ Papežův postup však nepřinesl očekávaný výsledek a na královu stranu se postupně přidali všichni pronásledovaní představitelé italských měst.

¹⁰³ Srov. Tamtéž, s. 32-37 a 41-50.

¹⁰⁴ H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 134-135; G. BENKER, Ludwig der Bayer, s. 121-122; R. PAULER, Die deutsche Könige, s. 137-139.

III. Proces z 8. října 1323

Události, které se odehrály kolem zahájení procesu proti Ludvíkovi Bavorskému, zachytil ve svých zprávách zaslaných ke dvoru v Barceloně aragonský vyslanec Ferrara de Apilia. 3. října 1323 seznámil Jan XXII. v konzistoři kardinály se svými názory ve věci Ludvíkovy aprobační a k ní se vážícím právům na výkon vlády v jednotlivých částech římské říše. Následující den musel čelit námitkám ze strany Napoleona Orsiniho, Petra Colonna a Jakuba Gaetaniho. Napoleon Orsini argumentoval proti Janovým výrokům následujícím: 1. Ludvík zvítězil nad svým nepřítelem na bitevním poli, a proto je oprávněn vládnout. 2. Papež sedm let přihlížel vzájemnému boji obou zvolenců, nikdy však neřekl, že vlastně bojují zbytečně; 3. Papež nikdy nevyzval znepřátelené strany ke smíru.¹⁰⁵ Petr Colonna zpochybnil reálnost Janových obvinění, protože jim v německé části říši odporují starobylé a dosud zachovávané zvyky. Jakub Gaetani varoval před *furor Theutonicus*. Nespokojeni byli i mnozí další, jejich nejednotnost však zřejmě papeži nakonec umožnila prosadit svou.¹⁰⁶

Proces proti Ludvíkovi Bavorskému zahájil Jan XXII. 8. října 1323, a to dekretem, ve kterém svého protivníka obvinil, že si bez souhlasu Apoštolského stolce přisvojil královský titul i královská a císařská práva a užíval je bez ohledu na to, že v době uvolnění imperia přísluší jeho vedení církvi. Poté výslovně upozornil na Ludvíkův nelegální postup ve věci braniborského dědictví¹⁰⁷ a jeho spolupráci s příslušníky kaceřovaného milánského rodu Visconti. Nakonec Jan XXII. Ludvíka vyzval, aby se do tří měsíců vzdal všech svých práv i titulu římského krále a odvolal veškerá opatření, která do té doby na jeho základě učinil, jinak bude exkomunikován. Aby svým slovům dodal patřičnou váhu, zakázal pod hrozbou přísných trestů všem duchovním i laikům naslouchat Ludvíkovi „v uvedených nebo jiných bodech, které se dotýkají vykonávání vlády nad královstvím nebo císařstvím, jako králi nebo

¹⁰⁵ Toto obvinění bylo křivé, R. Pauler dokazuje, že Jan XXII. vyzval Ludvíka s Friedrichem ke smíru nejméně dvakrát, poprvé vzápětí po svém nástupu do úřadu (MGH Const. 5, č. 373) a podruhé roku 1320 (MGH Const. 5, č. 579). Srov. R. PAULER, Die deutschen Könige, s. 123-124.

¹⁰⁶ J. MIETHKE, Der Kampf Ludwigs des Bayern mit Papst, s. 55; R. PAULER, Die deutschen Könige, s. 123; H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 119-120.

¹⁰⁷ Když v srpnu 1319 zemřel Waldemar Braniborský, stal se dědicem země jeho synovec Jindřich z Landshutu. V červenci 1320 však zemřel i on a braniborské markrabství se tak opět uprázdnilo. V březnu 1323 prohlásil Ludvík na sněmu v Norimberku Branibory za uprázdňené říšské léno a udělil je svému stejnojmennému synovi. Obsazením země získal kurfiřtský hlas a rozšířil svou moc do oblastí, v kterých dosud žádnou neměl. Zároveň se ale dostal do konfliktu se zájmy saského vévody Rudolfa a magdeburského arcibiskupa Burcharda, který si na jeho postup stěžoval u Jana XXII. Srov. G. BENKER, Ludwig der Bayer, s. 112-115; H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 115-116.

královskému zvolenci,“ a to jakýmkoli způsobem.¹⁰⁸ List s Janovou žalobou byl zveřejněn na dveřích avignonského kostela.

¹⁰⁸ MGH Const. 5, č. 792, s. 616-619.

IV. Apelace

Král zareagoval na zahájení procesu proti své osobě dvěma apelacemi, Norimberskou¹⁰⁹ a Frankfurtskou.¹¹⁰ Norimberská apelace se jako jediná dochovala v originále, má formu notářského instrumentu a je uložena v Mnichově.¹¹¹ Podle F. Bocka čerpala náměty ze dvou zdrojů, zaprvé z apelace Mattea Viscontiho z 23. září 1320,¹¹² zadruhé ze spisu Ugolina da Celle, generálního vikáře Ludvíkova přívržence Castruccio Castracaniho. O Matteově apelaci již byla řeč výše, Ugolinův spis měl doložit práva příslušející zvolenému římskému králi a posílit tak postavení Ludvíkových vyslanců proti nárokům kardinála legáta Bertranda du Pojet.¹¹³

Text Frankfurtské apelace objevil Jakob Schwalm v latinském manuskriptu 4113 v Národní knihovně v Paříži.¹¹⁴ F. Bock považoval tento text ve své podstatě za pouhé zopakování upravené Norimberské apelace. Označení Frankfurtská apelace odmítl a upozornil na to, že místo vydání není doloženo.¹¹⁵ Norimberská a Frankfurtská apelace tedy pravděpodobně měly svůj původ v horní Itálii.

Norimberská apelace byla vydána 18. prosince 1323. Její první část, protest (*Quarum protestacionum tenor sequitur in hac forma*), reaguje na obvinění z podpory kacířů; druhá, apelace (*Tenor vero appellacionis predicti domini Ludowici Romanorum regis dinoscitur esse talis*), pak spíše na obvinění z neoprávněného přivlastnění titulu římského krále. Zde Ludvík objasnil, že ten, kdo byl kurfiřty nebo jejich většinou zvolen římským králem a poté na správném místě korunován, je pravým římským králem a jako takový spravuje práva říše, přijímá přísahy věrnosti a disponuje lény a úřady. Janovo obvinění je proto neopodstatněné a poškozuje zájmy říše i jejího představitele. Následně obvinil papeže z obhajoby zpovědních praktik františkánů a odvolal se ke kardinálům a ke všeobecnému koncilu. Frankfurtská apelace, vydaná

¹⁰⁹ Tamtéž, č. 824, s. 641-647.

¹¹⁰ Tamtéž, č. 836, s. 655-659.

¹¹¹ A. SCHÜTZ, Die Appellationen Ludwigs des Bayern, s. 75.

¹¹² F. BOCK, Die Appellationsschriften König Ludwigs IV., s. 188-189; Matteova apelace byla zmíněna i v Sachsenhausenské apelaci, o níž bude pojednáno v dalším textu, její text zveřejnil F. BOCK, Studien zum politischen Inquisitionsprozess XXVI, s. 37-41.

¹¹³ Ugolinův spis byl datován k 28. dubnu 1323. Část jeho textu byla přejata z tzv. *Memoriale imperatori porrectum*, které pro sicilského krále Friedricha III. zpracoval na základě Glossae ordinariae ke Gratianovu dekretu a k Liber Extra neznámý učenec roku 1312. Srov. F. BOCK, Die Appellationsschriften König Ludwigs IV., s. 186-188; H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 474-478; H.-J. BECKER, Der Einfluß des ius commune, s. 66-67; Originál Ugolinova textu nalezneme v Nova Alamaniae, č. 123, s. 71-79.

¹¹⁴ A. SCHÜTZ, Die Appellationen Ludwigs des Bayern, s. 86.

¹¹⁵ F. BOCK, Die Appellationsschriften König Ludwigs IV., s. 189 pozn. 2.

5. ledna 1324, se lišila jen tím, že neobsahovala obvinění z obhajoby zpovědních praktik františkánů a Ludvík se jejím prostřednictvím odvolával pouze ke všeobecnému koncilu.¹¹⁶ Z dochovaných pramenů není jasné, zda byly uvedené apelace papeži nebo kurii skutečně předány, protože jejich převzetí není nikde potvrzeno. Pokud se tak stalo, pak jim Jan XXII. nevěnoval pozornost a 23. března 1324 Ludvíka exkomunikoval.¹¹⁷

Jako odpověď na papežův další postup vydal král 22. května 1324 ve dvou různých verzích poslední ze svých apelací, Sachsenhausenskou.¹¹⁸ Papeži byla určena delší z nich, obsahovala tzv. minoritský exkurs obviňující papeže z hereze v souvislosti s myšlenkami, které zastával ve sporu o Kristovu chudobu. Kdo byl autorem tohoto exkursu a jak se dostal do Ludvíkovy kanceláře, není jasné.¹¹⁹ Podobně problematicky se jeví otázka, kdo se zasloužil o jeho vsazení do textu apelace. Ludvík v průběhu jednání o absoluci svoji účast na celé věci popřel, vinu pak na sebe na smrtelném loži vzal jeho protonotář Ulrich Wild. Ulrich Wild pocházel z Horní Falce a svoji kariéru zahájil jako prokurátor řezenského biskupa. Jako Ludvíkův protonotář působil od roku 1324, v královských službách ho však najdeme již dříve. V létě 1322 například vedl poselstvo, které mělo u kurie protestovat proti pozdvižení Matyáše z Buchecku na mohučský arcibiskupský stolec.¹²⁰ A. Schütz se domnívá, že pokud se Ludvík rozhodl obvinít Jana XXII. z hereze na základě jeho názorů ve sporu o Kristovu chudobu, bral za vlastní i stanovisko jedné ze skupin uvnitř františkánského řádu - roku 1324 ovšem nebylo jasné, jak se budoucí koncil ke sporu o chudobu a tím i k možné Janově herezi postaví, a proto mělo toto obvinění určitou naději na úspěch. Zřejmě tedy došlo k tomu, že listinu vydala Ludvíkova kancelář jeho jménem (a jako taková by byla duchovním soudcem považována za pravou), i když Ludvík sám se snažil přímému spojení svých

¹¹⁶ Podle A. Schütze pozbylo obvinění z obhajoby zpovědních praktik františkánů z právního hlediska v další fázi Ludvíkovy obhajoby na významu, podle V. Leppina nebylo nadále udržitelné. Srov. A. SCHÜTZ, Die Appellationen Ludwigs des Bayern, s. 74; V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 187-189.

¹¹⁷ MGH Const. 5, č. 881, s. 692-699.

¹¹⁸ Tamtéž, č. 909, s. 723-744 a 910, s. 745-754.

¹¹⁹ V souvislosti s vyhotovením tzv. minoritského exkursu se v minulost hodně spekulovalo o Ludvíkových kontaktech s františkány, a to jak se spirituály, tak s konventuály, dnes se od této myšlenky ustupuje. Podrobný seznam „*podezřelých osob*“ uvádí F. Bock, a to i s příslušnými protiargumenty: 1. František z Lautern (de Lutra); 2. Ubertin z Casale; 3. Jindřich z Thalheimu; 4. Michael z Ceseny; 5. Bonagratia z Bergama. F. BOCK, Die Appellationsschriften König Ludwigs IV., s. 182-183; Podle F. Hofmanna mohli být původci tzv. minoritského exkursu františkáni, nespokojení s papežovou reakcí na rozhodnutí generální kapituly v Perugii, na jejíž závěry se text výslovně odvolává. Srov. F. HOFMANN, Der Anteil, s. 70-71 a V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 187-189; Ke generální kapitule v Perugii srov. níže kapitola „Vilém z Ockhamu“, s. 51-52.

¹²⁰ H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 147-148.

zájmů se zájmy minoritů vyhnout. Stalo se tak tedy s jeho mlčenlivým souhlasem, nemohl však být označen jako její původce.¹²¹

Zdálo by se tedy, že tzv. minoritský exkurs představuje, stejně jako obvinění vznesené v Norimberské apelaci, pouhý prostředek k odstranění nepohodlného protivníka, tj. Jana XXII. Přesto je zde jeden zásadní rozdíl, spor o Kristovu chudobu, ať už ho říšské kanceláři zprostředkovali příslušníci řádu minoritů či ne, rozděloval v té době již téměř sto let celou středověkou společnost, a snaha o jeho řešení se před nedávnem stala jedním z bodů koncilních jednání ve Vienne. O tom, jak k tomu došlo, bude pojednáno později.¹²²

Ani v případě Sachsenhausenské apelace není zcela jisté, zda byla papeži doručena nebo ne. Kromě okolností předání či nepředání jednotlivých apelací zůstává poněkud nejistý také účel jejich vydání. Podle A. Schütze je možné trojí: 1. šlo o spisy, které byly součástí soudního sporu vedeného Janem XXII. proti Ludvíkovi; 2. šlo o propagaci ze strany římského krále; 3. část spisů byla součástí soudního sporu a část spisů představovala propagaci. Tento dvojí, resp. trojí účel mohl ovlivnit jak potřebu doručení ke kurii, tak konečný obsah apelací (publikum, rétorika). V případě konečného hodnocení je třeba mít na paměti dvě upozornění H. Thomase. Zaprvé, Norimberská a Frankfurtská apelace vznikly před Ludvíkovým odsouzením, Sachsenhausenská až po něm. Zadruhé, převzetí Norimberské apelace Jan XXII. nikde nepotvrdil, a proto nemusel na její obsah reagovat. Totéž podle všeho platí i o zbylých dvou, i když o Sachsenhausenské apelaci se podle některých historiků papež později v určitých náznamech zmínil. První z výše uvedených upozornění by se mohlo stát důvodem, proč se od sebe jednotlivé texty apelací tolik liší.¹²³

IV. 1. Prameny Sachsenhausenské apelace

Roku 1294 byl na papežský stolec jako Celestin V. zvolen poustevník a zakladatel řádu eremitů Petr Murrone. Vzhledem k pověsti, která ho provázela, byla s jeho volbou spojena mnohá očekávání. V představách svých současníků se měl stát

¹²¹ A. SCHÜTZ, Die Appellationen Ludwigs des Bayern, s. 95-96.

¹²² Koncil ve Vienne zasedal v letech 1311-1312 a původně měl řešit pouze tři z témat, která tehdy církev tížila. První představovala obvinění vznesená francouzským králem Filipem IV. vůči templářskému řádu, druhý uskutečnění křížové výpravy a třetí církevní reforma. Podrobný popis koncilních jednání podávají J. LECLER, Vienne a E. MÜLLER, Das Konzil von Vienne 1311-1312.

¹²³ Srov. A. SCHÜTZ, Die Appellationen Ludwigs des Bayern, s. 72-73 a 99-107; H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 159-164.

andělským papežem z proroctví Jáchyma z Fiore, který napraví církev a přiblíží příchod nového řádu.¹²⁴ Bohužel se brzy ukázalo, že na svůj úřad nestačí, a tak po pěti měsících dobrovolně abdikoval. Jeho nástupcem se stal Bonifác VIII. Vzápětí po svém zvolení nechal nový pontifik Celestina V. internovat na hradě Fumone a držel ho tam až do konce jeho života. Tento zásah podobně jako nepřiměřeně autoritativní vystupování a jisté staré majetkové spory odcizily postupně Bonifácovi kardinály z mocného římského rodu Colonnů - Petra a Jakuba. Záminkou k otevřenému vystoupení proti oběma mužům se stalo přepadení papežova konvoje, k němuž došlo 3. května 1297 ze strany jejich příbuzného Štěpána. Papež pohnal Colonnny k odpovědnosti, a když nereagovali, oznámil v konzistoři zabavení jejich majetku. Ve stejný den - 10. května 1297 - vydali Colonnové na hradě Lunghezza první ze tří prohlášení o nezákonnosti Bonifácovy vlády. Papež odpověděl zahájením vojenského tažení, které v prosinci 1297 označil za křížovou výpravu, a o rok později dobyl jedno z hlavních rodových sídel, Palestrinu. Po pádu Palestriny hledali Colonnové útočiště na dvoře francouzského krále Filipa IV. Ten později využil jejich argumenty proti Bonifácovi ve vlastní věci.¹²⁵

Roku 1301 vyčlenil Bonifác VIII. z toulouské diecéze oblast kolem Pamiers a zřídil zde nové biskupství. V jeho čele stanul Bernard Saisset, bývalý opat zdejšího kláštera. Saisset byl znám jako obhájce myšlenek o převaze duchovní moci nad světskou a celkem brzy se pro své názory dostal do sporu s francouzskou státní koncepcí, horlivě pilovanou Filipovými legisty. Legisté zastávali postoj, podle něhož je jediným pánem francouzského království jeho král, a z tohoto hlediska prosazovali i zásadu, že všichni obyvatelé Francie jsou v první řadě poddaní svého krále, a musí proto hájit jeho zájmy. Z toho důvodu byl Bernard Saisset po shromáždění potřebných důkazů pohnán před královskou radu v Senlis a obžalován z urážky majestátu. Bonifác VIII. se proti Filipovu postupu ohradil, neboť z církevního pohledu mohl obžalovaný

¹²⁴ Jáchym z Fiore věřil, že stejně jako kdysi křesťanství nahradilo pohanství, bude i ono jednoho dne vystřídáno jiným dokonalejším řádem, a to věkem svatého Ducha, který dojde naplnění prostřednictvím mnišských řádů. Vycházel přitom z obecně platného názoru, že Starý zákon (pohanství – věk Otce) je zrcadlem Nového zákona (křesťanství – věk Syna). Na základě paralel mezi oběma texty pak hodlal získat údaje o osobách a událostech po sepsání Nového zákona, jejichž správné určení by umožnilo rozpoznat příchod nového řádu, totiž věku svatého Ducha. M. LAMBERT, *Středověká hereze*, s. 286-287; K. A. FINK, *Papsttum und Kirche im abendländischen Mittelalter*, München 1981, s. 91-97; K postavě andělského papeže a jeho úloze v apokalyptických vizích Jáchyma z Fiore srov. P. LIBICHOVÁ-CERMANOVÁ, *Antikrist nebo Poslední císař světa?*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 239-241.

¹²⁵ Srov. M. MACCARRONE, *Církevní dějiny* 3, Praha 1994, s. 105-109; L. MOHLER, *Die Kardinäle Jakob und Peter Colonna. Ein Beitrag zur Geschichte des Zeitalters Bonifaz VIII.*, Paderborn 1913, zde především s. 42-75.

jako klerik stanout výhradně před církevním soudem, a mezi francouzským králem a papežem se otevřel spor o dosah královské soudní pravomoci.

5. prosince 1301 vydal Bonifác VIII. bulu *Ausculda fili*, v níž Filipův postup odsoudil jako nelegální a svolal na příští rok do Říma synodu francouzského kléru, která měla vzniklou situaci posoudit. Protiútok na sebe nedal dlouho čekat, královští legisté k němu využili zkrácenou a upravenou verzi uvedené buly nazvanou *Deum time*. 10. dubna 1302 přednesl strážce velké pečeti Pierre Flote v pařížském parlamentu projev, ve kterém označil Bonifácův pokus o svolání římské synody za nepřípustný zásah do královské sféry a obrátil se Filipovým jménem na shromážděné se žádostí o radu a pomoc. Stav se postavily za svého panovníka a vyslovily mu svoji plnou podporu. Vzápětí byla francouzskému kléru účast na uvedené synodě zakázána. I přesto se však konala a Bonifác VIII. na jejím zasedání zveřejnil bulu *Unam sanctam*, v níž nepatříčně vyhrotil teze o převaze duchovní moci nad světskou, aniž si uvědomil, že k jejich prosazení nemá potřebné prostředky.¹²⁶ Filip IV. reagoval na dvou shromážděních. První se uskutečnilo 12. března 1303 a králův rádce Vilém Nogaret na něm obvinil Bonifáce VIII. z nezákonného získání Apoštolského stolce, hereze, simonie apod. Následně vyzval krále ke svolání všeobecného koncilu, který měl všechna vznesená obvinění přezkoumat. Druhé shromáždění následovalo o tři měsíce později. V jeho průběhu zveřejnil další z králových důvěrníků Vilém z Plaisians 29 obvinění proti Bonifácovi VIII. a obnovil požadavek na svolání všeobecného koncilu. Král se poté zasadil o podpisy přítomných biskupů a opatů (s dvěma výjimkami) a vyslal své komisaře do různých koutů Francie, aby získali souhlas univerzit, kanovníků, farářů, mnichů a náboženských společností. Podobným způsobem hledal podporu i v cizině, především v Itálii.

Bonifác se nakonec rozhodl vyřešit celý spor Filipovou exkomunikací. Její zveřejnění naplánoval na 8. září 1303. Vilém Nogaret zareagoval na nastalou situaci po svém a v noci z 6. na 7. září 1303 zaútočil spolu s vojskem vedeným Sciarrou Colonnou proti papežovu sídlu v Anagni. Během akce byl Bonifác zajat a vyzván k zodpovědnosti

¹²⁶ Vývoj vztahu církve a státu, tak jak probíhal v době od pontifikátu Řehoře VII. až do vydání buly *Unam sanctam*, bylo možné vidět ze dvou stran. Světská moc považovala postup církve za útok proti státu, duchovní moc byla oproti tomu přesvědčena, že pouze brání svoje suverénní postavení. K argumentům, které byly v průběhu konfliktu používány, srov. A. M. STICKLER, *Imperator vicarius Papae. Die Lehren der französisch-deutschen Dekretistenschule des 12. und beginnenden 13. Jahrhunderts über die Beziehungen zwischen Papst und Kaiser*, *MIÖG* 52, 1954, s. 165-212; W. SEEGRÜN, *Kirche, Papst und Kaiser nach den Anschauungen Kaiser Friedrichs II.*, *HZ* 207, 1968, s. 4-41.

před všeobecným koncilem. Následující den zasáhli proti útočníkům občané města Anagni a papeže osvobodili. Otřesený Bonifác se poté rozhodl vrátit do Říma a zde 1. října 1303 zemřel.¹²⁷

Po Bonifácově smrti se kolegium kardinálů rozdělilo na dvě skupiny: první, vedená Napoleonem Orsinim, volala po rehabilitaci obou kardinálů z rodu Colonna a usilovala o posmrtné odsouzení Bonifácova jednání, druhá v čele s Matteem Rossem Orsinim, obvinila úředníky francouzského krále z jeho smrti a žádala pro ně přísný trest. Filip IV. proto i nadále trval na svolání všeobecného koncilu a poměrně úspěšně přitom kooperoval s Napoleonem Orsinim. Tolik požadovaný koncil se nakonec sešel ve Vienne za pontifikátu prvního avignonského papeže Klimenta V., k Bonifácovu odsouzení však v jeho průběhu nedošlo, neboť francouzský král dal přednost zničení řádu templářů.¹²⁸

Podle O. Bornhaka vykazuje Sachsenhausenská apelace určitou shodu s texty použitými v průběhu výše popsaného sporu francouzským králem Filipem IV. a jeho lidmi, neboť převzala myšlenky obsažené u Viléma z Plaisiance roku 1303, a to v pasážích zpochybňujících právoplatnost Janova pontifikátu a dále v případě *appellatio ad verum legitimum futurum summum pontificum* a míst vztahujících se ke koncilu.¹²⁹ F. Bock se domnívá, že Sachsenhausenská apelace čerpala z myšlenek rodu Colonnů, resp. z jimi inspirovaných francouzských textů. Tyto myšlenky či texty se podle jeho názoru mohly k Ludvíkovi dostat díky kontaktům se sicilským králem Friedrichem III., u něhož v té době pobýval Sciarra Colonna.¹³⁰ V podstatě tytéž prameny jako Bock, resp. Bornhak, uvádí pro Sachsenhausenskou apelaci také H.-J. Becker. Podle jeho názoru jsou rozsáhlé pasáže převzaty z letáku císaře Friedricha II. z roku 1240. Můžeme je najít ve formulářové sbírce Petra z Vinei a v průběhu boje s Bonifácem VIII. je využil i Vilém Nogaret. Závěrečná část textu pochází z apelace Viléma z Plaisians.¹³¹ Sachsenhausenská apelace tedy mohla podle všeho čerpat inspiraci buď u sicilského dvora, resp. u Sciarry Colony, nebo u dvora pařížského. Pravděpodobnější je zřejmě italské zprostředkování.

¹²⁷ Podrobněji k událostem po vydání buly *Ausculat fili* J. FAVIER, Philippe le Bel, Fayard 1978, s. 343-393 a R. HOLTZMANN, Wilhelm von Nogaret. Rat und Grosssiegelbewahrer Philipps des Schönen von Frankreich, Freiburg i. B. 1898, s. 48-54 a 74-110.

¹²⁸ Srov. výše poznámka 122.

¹²⁹ O. BORNHAK, Staatskirchliche Anschauungen am Hofe Kaiser Ludwigs des Bayern. Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit 7/1, Weimar 1933, s. 33.

¹³⁰ F. BOCK, Die Appellationsschriften König Ludwigs IV., s. 195-197.

¹³¹ H.-J. BECKER, Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, s. 130-131.

V Sachsenhausenské apelaci vyčetl Ludvík Janovi XXII., že nevyvolává spory pouze v Itálii ale také v Německu, neboť nabádá preláty a knížata, aby proti říši a jejímu představiteli vedli válku.¹³² Poté se zastal svých věrných v Lombardii a obvinil papeže, že jejich zatracením jednal proti Bohu, Písmu a pravé víře.¹³³ Jan XXII. uvedl podle Ludvíkova názoru svým jednáním lidi v omyl¹³⁴ a pokusil se zničit říši i ty, kteří jí byli a jsou věrni.¹³⁵ Nechybělo ani procesní pochybení, neboť král nebyl řádně předvolán a nemohl se hájit.¹³⁶ Další obvinění se týkalo neobjektivního rozdělování církevních úřadů.¹³⁷ Ludvíkova obhajoba volby římského krále a aktů s ní souvisejících, kterým se budu podrobněji věnovat později, zazněla v článku prisuzujícím papeži poškození královských práv.¹³⁸ V závěru se objevilo ještě nařčení ze zjevného kacírství, a to – mimo tzv. minoritský exkurs - pro hanobení církve¹³⁹ a zpronevěru peněz určených pro Svatou zemi.¹⁴⁰ Řešením situace by se měl podle Ludvíka zabývat budoucí koncil, a proto svěřil svoji věc až do jeho zahájení pod „*Boží ochranu a ochranu jeho blahoslavených apoštolů Petra a Pavla a svatého koncilu, svaté církve a svatého Apoštolského stolce a apoštolského, katolického a právoplatného příštího nejvyššího kněze*“.¹⁴¹

¹³² MGH Const. 5, č. 909, s. 723-724 a č. 910, s. 745.

¹³³ Tamtéž, č. 909, s. 724 a č. 910, s. 745.

¹³⁴ Tamtéž, č. 909, s. 724 a č. 910, s. 746.

¹³⁵ Tamtéž, č. 909, s. 724-725 a č. 910, s. 746.

¹³⁶ Tamtéž, č. 909, s. 725 a č. 910, s. 746.

¹³⁷ Tamtéž, č. 909, s. 725 a č. 910, s. 746.

¹³⁸ Tamtéž, č. 909, s. 725-732 a č. 910, s. 746-752.

¹³⁹ Tamtéž, č. 909, s. 741-742 a č. 910, s. 751.

¹⁴⁰ Tamtéž, č. 909, s. 742 a č. 910, s. 751-752; Podle J. Špičky přiznal Jan XXII. tažení proti Viscontiům status křížových výprav a finančně je zabezpečil uvolněním fondů, které byly původně určeny k osvobození Svaté země. J. ŠPIČKA, Petrarca: Homo politicus, s. 69.

¹⁴¹ MGH Const. 5, č. 909, s. 743 a č. 910, s. 752-753.

V. Římská jízda

11. července 1324 zbavil Jan XXII. Ludvíka Bavorského veškerých práv k římské říši.¹⁴² Král papežský výnos ignoroval a začal s přípravami k římské jízdě. Předpokladem pro uskutečnění italského tažení bylo vyrovnání s Habsburky (smlouvy s Friedrichem Habsburským a smrt jeho bratra Leopolda),¹⁴³ zabezpečení přístupových cest (zprostředkování dvouletého příměří mezi korutanským vévodou Jindřichem a Cangrandem della Scala) a získání spojenců přímo na italském poloostrově (spolek se sicilským králem Friedrichem III.).¹⁴⁴

Počátkem ledna 1327 se Ludvík Bavorský setkal v Tridentu se zástupci italských měst a jednotlivých signorů. Dopisem z 24. února 1327 oznámil českému králi Janovi, že se na jejich naléhání rozhodl okamžitě odjet do Itálie a po dobu své nepřítomnosti ho jmenuje říšským vikářem v německých a slovanských zemích.¹⁴⁵ Prvním cílem cesty, zahájené s malou vojenskou družinou již v polovině března, se stal Milán a přijetí železné lombardské koruny. Milánská korunovace proběhla 31. května 1327.¹⁴⁶

Politická situace neumožňovala požádat o císařskou korunovaci papeže a bylo proto třeba uskutečnit ji na jiném základě. V lednu 1327 došlo v Římě k povstání, které vyneslo do čela města Sciarru Colonna. Ten vyhnal přívržence neapolského krále Roberta a začal hledat způsob, jak svoji vládu zlegalizovat. Nejprve se za tím účelem obrátil na Jana XXII. a vyzval ho k návratu do jeho sídelního města,¹⁴⁷ nedlouho poté však navázal kontakty s Ludvíkem Bavorským a nabídl mu jménem římského lidu císařskou korunu.

Do Říma vstoupil Ludvík 7. ledna 1328. O čtyři dny později se na Kapitolu konalo shromáždění, v jehož průběhu byl určen termín korunovace a zástupci města udělili Ludvíkovi titul senátora a *Capitana del Popolo*. Císařská korunovace proběhla 17. ledna 1328.¹⁴⁸ Kolem průběhu slavnostního ceremoniálu se vznáší řada otazníků, největší dohady však vyvolává otázka, zda byl Ludvík korunován duchovními, totiž

¹⁴² Tamtéž, č. 944, s. 779-788.

¹⁴³ Srov. níže kapitola „Dohody z Trausnitz, Mnichova a Ulmu“.

¹⁴⁴ A. SCHÜTZ, Ludwig der Bayer, s. 67-70; G. BENKER, Ludwig der Bayer, s. 126.

¹⁴⁵ J. SPĚVÁČEK, Král diplomat, s. 179-180; TÝŽ, Jan Lucemburský, s. 409-410.

¹⁴⁶ R. PAULER, Die deutschen Könige, s. 148-150.

¹⁴⁷ K. Kraack oproti tomu uvádí, že papeže k návratu do Říma opakovaně vyzývala, již od Ludvíkovy milánské korunovace, početná guelfská poselstva, k nimž se posléze připojila i proguelfsky smýšlející římská šlechta poplašená vzestupem Sciarry Colonna. Srov. K. KRAACK, Rom oder Avignon? Die römische Frage unter den Päpsten Clemens V. und Johanns XXII., Marburger Studien zur älteren deutschen Geschichte, Reihe II, Stück 2, Marburg 1929, s. 53-54; Ať tak či tak, Jan se do Říma nevrátil.

¹⁴⁸ G. BENKER, Ludwig der Bayer, s. 153-159; H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 204-208.

exkomunikovanými biskupy Gerhardem z Alerie a Jakubem z Castella, či laiky, resp. Sciarrou Colonnou.¹⁴⁹

14. dubna 1328 vydal nový císař tři zákony. Prvním a pro další běh událostí bezesporu nejdůležitějším bylo nařízení proti kacírům obžalovaným ze zločinu proti majestátu, které vycházelo ze staršího výnosu Friedricha II. a předávalo právo na zakročení proti takto obviněným státu.¹⁵⁰ Druhý zákon ustanovil, že notářské instrumenty budou platné pouze tehdy, pokud je původce datuje podle roků vládnoucího císaře. Třetí zákon zakazoval chránit rebely proti císaři a římskému lidu, a to pod hrozbou ztráty všech statků. Druhý a třetí zákon zůstaly zachovány pouze v textu kroniky G. Villaniho.¹⁵¹ V zápětí vydal Ludvík výnos začínající slovy *Gloriosus Deus*, v němž s oporou v právě vydaném zákonu proti kacírům obvinil Jana XXII. z již zmíněného zločinu proti majestátu a zbavil ho veškerých jeho práv. Jan byl odsouzen společným usnesením duchovních i laiků, a to s odvoláním na postup Oty I. v případě Jana XII.¹⁵² Na podobném principu, totiž jako vykonavatel společného usnesení všech věřících, nechal Ludvík v květnu 1328 zvolit nového papeže. Stal se jím spirituální františkán Petr Rainalducci. Nový papež přijal jméno Mikuláš V. a 22. května posvětil Ludvíkův císařský titul druhou korunovací. Volba Mikuláše V. nedošla širší veřejné podpory. On sám pak o dva roky později na své postavení dobrovolně rezignoval a v červenci 1330 se podrobil autoritě Jana XXII.¹⁵³

V. 1. Marsilius z Padovy a *sacrum imperium*

Argumentace spojená se sesazením Jana XXII. a s volbou Mikuláše V. pravděpodobně našla svůj předobraz v učení Marsilia z Padovy, resp. v jeho spisu *Defensor pacis*. Další možnou inspiraci představují myšlenky, které se objevily u dvora římského krále a císaře Friedricha II.

¹⁴⁹ Více níže v kapitole „Korunovace římským císařem“, s. 106-107; Z toho, co jsem o rodu Colonnů v této práci až dosud uvedla, by se mohlo zdát, že všichni jeho příslušníci stáli vůči představitelům Apoštolského stolce neustále v opozici, J. Špička však ve své práci dokládá, že část této rozsáhlé rodiny v čele se Sciarrovým starším bratrem Stefanem s avignonskou kurií čile spolupracovala. Srov. J. ŠPIČKA, Petrarca: Homo politicus, s. 138-139.

¹⁵⁰ MGH Const. 6,1, č. 435, s. 343-344.

¹⁵¹ Tamtéž, č. 434, s. 342-343.

¹⁵² Tamtéž, č. 436, s. 344-350.

¹⁵³ Podrobnosti k pontifikátu Mikuláše V. srov. K. EUBEL, Der Gegenpapst Nikolaus V. und seine Hierarchy, HJb 12, 1891, s. 277-308.

Marsilius se narodil okolo roku 1290 v Padově jako syn notáře. Studoval artistickou a později také lékařskou a teologickou fakultu na pařížské Sorbonně. Roku 1315 se účastnil jednání s ghibellinskými předáky Matteem Visconstim a Cangrandem della Scala, pro jejichž politické záměry se neúspěšně pokusil získat francouzského prince Karla (později krále Karla IV.). Do konfliktu s kurií se Marsilius dostal pro myšlenky vyjádřené ve spise *Defensor pacis* (1324). Za spoluautora díla byl ve své době považován Jan z Jandunu, s nímž se Marsilius seznámil během pařížského studia. Jeho podíl však není dodnes spolehlivě vyřešen. Spis zřejmě zpočátku koloval pouze v univerzitním prostředí a veřejně známým se stal až roku 1326. Ve stejné době uprchli oba přátelé ke dvoru Ludvíka Bavorského a vyžádali si jeho ochranu. O necelý rok později, v dubnu 1327, byli Marsilius z Padovy a Jan z Jandunu vyzváni, aby se osobně dostavili před papežský soud v Avignonu a hájili zde své myšlenky. Když tak neučinili, odsoudil Jan XXII. dne 23. října 1327 bulou *Licet iuxta Doctrinam* šest mylných názorů, které byly v *Defensor pacis* uvedeny, a prohlásil jejich autory za kacíře. Oba muži zůstali na Ludvíkově dvoře až do své smrti. Jan z Jandunu zemřel již během římské jízdy roku 1329. Marsilius po návratu do Mnichova dlouhá léta působil jako císařův lékař a rádce. Kdy zemřel, není jasné, za mrtvého ho označil papež Kliment VI. v řeči pronesené v konzistoři dne 10. dubna 1343.¹⁵⁴

Podle Marsilia z Padovy vede lidi k životu ve společnosti snaha o dosažení dobrého života v tomto a na onom světě.¹⁵⁵ K prosazení společných zájmů jim slouží pozemské zákony, schválené celkem občanů nebo jeho většinou. Chod společnosti zabezpečuje podle Aristotelova vzoru šest stavů, z nichž každý má svou úlohu. Z našeho pohledu jsou důležité dva z nich, kněží a soudci nebo rada. Soudci a rada představují v Marsiliově pojetí vládnoucí stav (*pars principans*), kněží sledují zájmy onoho světa a jejich úkolem je poučit lid o uctívání Boha.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Srov. MARSILIUS VON PADUA, *Der Verteidiger des Friedens*, s. XV-XVII; J. MIETHKE, *De potestate papae*, s. 207-234; Jako mylné byly v *Licet iuxta Doctrinam* posouzeny tyto Marsiliovy teze: 1. všechna církevní temporalia podléhají císaři a on přijímá moc církve jako svou; 2. blahoslavený apoštol Petr nebyl hlavou církve více než jiní apoštolové a Kristus neustanovil hlavu církve ani žádného vikáře; 3. císař napomíná papeže, trestá ho, ustanovuje a sesazuje; 4. papež a římská církev nevezmou žádnému člověku možnost ustanovovat ustanovující moc ani císaři nedají jeho autoritu; 5. všichni kněží jsou si rovni autoritou a iurisdikcí z Kristova návozu; 6. kterýkoli kněz může úplně zprostit od všech přečinů stejným způsobem jako papež. Text buly lze nalézt v H. DENZINGER, *Kompendium der Glaubensbekenntnisse*, s. 398-399.

¹⁵⁵ MARSILIUS VON PADUA, *Der Verteidiger des Friedens*, I 1 §§ 1-5, s. 15-23, I 3 §§ 1-5, s. 31-37 a I 4 §§ 1-3, s. 37-41.

¹⁵⁶ Tamtéž, I 4 § 5, s. 43 a I 5 §§ 1-10, s. 43-53; K úloze jednotlivých stavů uvnitř společnosti podrobněji ARISTOTELÉS, *Politika*, Praha 1998, VII/8 1328b 2an.

Kněží mají být voleni celkem věřících (*universitas fidelium*). Celek věřících zahrnuje všechny křesťany, žijící v jedné zemi nebo regionu. V ideálním státě, kterým je pro Marsilia křesťanský stát, je společnost věřících a společnost občanů (*universitas civium*) identická. Proto také v takovém státě rozhoduje o personálním obsazení kněžstva *universitas civium* nebo jím zvolená vláda.¹⁵⁷

Členové *pars principans* jsou voleni celkem občanů a volbou získají výkonnou moc. S její pomocí mohou přijímat opatření, která slouží zachování obce. Dodržení zákonů uskutečňují prostřednictvím ozbrojené moci - stavu bojovníků. Vládnoucí stav může své kompetence delegovat a být tak zastupován dalšími vládami. Tyto však musí být jedné nejvyšší vládě jednoznačně podřízeny a jejich koncepce z ní musí být odvozeny. Nařízení *pars principans* musí být poslušni nejen jednotliví obyvatelé, ale také ostatní stavy, s kterými při plnění svých povinností spolupracuje.¹⁵⁸

Pokud chtějí lidé získat věčný život, musí se řídit Písmem a závěry prvotních křesťanských shromáždění. V případech, které se týkaly celé společnosti věřících, se na těchto shromážděních sešli apoštolové a starší, aby společně rozhodli, jak postupovat. Jejich pokračovateli se posléze staly všeobecné koncily, a proto se jich mají vedle kněží účastnit i ostatní. Pokud kněží dosáhnou během jednání všeobecné shody, pak leží rozhodnutí na nich, pokud by však byli nejednotní, jsou to právě oni ostatní, kteří mají za úkol určit nejrozsudnější řešení. Nad rokováním prvotních křesťanských shromáždění a všeobecných koncilů bděl a bdí Duch svatý.¹⁵⁹ Rozhodnutí ve věci platného výkladu Písma leží na všeobecném concilu, tj. na všech věřících, nebo na jejich významné části, nebo na tom, komu předá celek věřících plnou moc.¹⁶⁰ S odvoláním na Pseudo-isidorské dekretály uvádí Marsilius několik důkazů o tom, že je všeobecný concil podřízen věřícímu lidskému zákonodárci. Namátkou lze uvést například příkaz císaře Konstantina ke svolání concilu v Nikaji,¹⁶¹ edikt císaře Markiana potvrzující věroučné závěry concilu v Chalkedonu¹⁶² nebo nařízení císařů Valentiniana a Markiana o zatracení kacířů z téhož concilu.¹⁶³

¹⁵⁷ M. RUNGE, Marsilius von Padua – Politik und Tugend im politischen Denken des ausgehenden Hochmittelalters, Hannover 1996, s. 131-135.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 116-119.

¹⁵⁹ MARSILIUS VON PADUA, Der Verteidiger des Friedens, II 19 § 2, s. 703-705 a II 20 § 5, s. 721-723.

¹⁶⁰ Tamtéž, II 20 §§ 1-2, s. 715-719.

¹⁶¹ „A tam poručil Konstantin Ariovi dostavit se před 348 přítomných biskupů a jim jeho tvrzení rozhodnout.“ Tamtéž, II 21 § 2, s. 735.

¹⁶² „Nikdo proto nesmí, kněz ani voják, ani osoba jiného stavu v budoucnu státem uznané učení ve shromáždění a před posluchači zkoušet projednávat a v tom příležitost ke vzpouře nebo zradě hledat. Kdo

O výše uvedeném sesazení Jana XII., k němuž Ota I. přistoupil na základě souhlasu všeho lidu, duchovních i laiků, píše Marsilius ve 25. kapitole druhého dílu *Defensor pacis*.¹⁶⁴ O společném rozhodnutí všech věřících v případě potrestání heretiků s ohledem na postavení kněžského stavu ve společnosti, uvádí Marsilius z Padovy následující.

Kněží jsou voleni občany státu, nikoli však občany jako takovými, ale občany věřícími. Z toho vyplývá, že *universitas civium* rozhoduje o otázkách, které společnost postihly v časném životě, zatímco *universitas fidelium* o otázkách postihujících její život věčný. Z toho Marsilius vyvozuje, že přestupky proti křesťanské víře budou potrestány jen tehdy, pokud byly lidským zákonodárcem převzaty do právní sbírky státu. Kacíř tedy nebude potrestán proto, že se provinil proti Božímu zákonu, ale proto, že se provinil proti zákonu lidskému. Pokud nejde o uvedený případ, pak budou jeho přestupky projednány, až na onom světě, totiž před Kristem.¹⁶⁵ Jestliže rozhodnutí kněžského stavu ovlivňuje život lidí v pozemském světě, musí se na nich věřící podílet. Zvláště pak exkomunikace, ať jednotlivce nebo skupiny, může být provedena pouze se souhlasem *universitas fidelium* a kněžím v těchto případech přísluší jen poradní funkce. Příslušníci kněžského stavu podléhají zákonům lidského zákonodávce a vládnoucího stavu stejně jako každý jiný stav či občan, a pokud svou úlohu nekonají, tak jak mají, mohou k tomu být přinuceni, popřípadě mohou být sesazeni.¹⁶⁶

Podle Marsilia z Padovy přísluší lidskému zákonodávci i obsazení papežského stolce, tj. volba papeže. Jako důkaz předkládá korespondenci papeže Bonifáce I. s císařem Honoriem. Když po smrti papeže Zosima († 418) vypukl spor o to, kdo se má stát novým římským biskupem, obrátil se Bonifác, jeden z kandidátů, na císaře Honoria s prosbou, zda by ho jako papeže nemohl dosadit. V Honoriově odpovědi mimo jiné stojí: 1. pokud by byli ve městě opět ordinováni dva biskupové, mají být oba vyhnáni; 2. Papežem se nestane ani jeden z nich, ale zůstane jím ten, kdo bude nově zvolen *ex numero clericorum* Božím rozhodnutím a jednotnou vůlí celku.¹⁶⁷

bude pohrdat tímto zákonem, neunikne trestu. Pokud to bude klerik, bude vyloučen ze společnosti kleriků. Pokud to bude voják, odejde z vojska.“ Tamtéž, II 21 § 4, s. 739.

¹⁶³ „Ti, kteří se nechali ošálit učením Eutycha a byli odsouzeni zbožným nařízením otců, tj. církevním právem, a ustanovením (uvedených) vládců, nesmí být zvoleni či jmenováni biskupy, knězi a vůbec kleriky a sám Eutychos je tohoto titulu zbaven.“ Tamtéž, II 21 § 4, s. 739.

¹⁶⁴ Tamtéž, II 25 § 6, s. 857-859.

¹⁶⁵ Tamtéž, II 10 § 2, s. 439-443 a II 10 § 7, s. 447-449.

¹⁶⁶ M. RUNGE, Marsilius von Padua, s. 136-139.

¹⁶⁷ MARSILIUS VON PADUA, Der Verteidiger des Friedens, II 21 § 5, s. 741-743.

V císařském výnosu o sesazení Jana XXII. byly uvedeny také rozsáhlé pasáže odkazující na stará eschatologická proroctví o příchodu Antikrista, který rozpoutá mnohé války a svým jednáním poruší veškeré Boží zákony.¹⁶⁸ Jednání Antikrista je evidentně jednáním Jana XXII., ohroženo je *sacrum imperium* v čele s císařem. I zde se Ludvík pravděpodobně nechal inspirovat příkladem Friedricha II., resp. jeho sporem s Řehořem IX. V pozdněštaufské politické teorii představoval král analogii Mesiáše nebo starozákonního krále Davida, svou moc přijímal od Boha, byl *imago dei* a jím ovládané území bylo *sacrum imperium*.¹⁶⁹ Duchovní složka královské osoby pak mohla být využita jako další argument pro obranu císařských zásahů do církevních záležitostí.

Zda Ludvík opřel sesazení Jana XXII. a volbu Mikuláše V. o učení Marsilia z Padovy nebo vycházel ze štaufské představy o Božím původu královské moci a dvojí podstatě královské osoby, není možné spolehlivě rozhodnout. V každém případě však v Římě vystupoval jako vládce, který má na základě císařské moci a společného usnesení věřících právo sesadit a volit papeže.¹⁷⁰

V. 2. Řím versus Avignon

Soubor Ludvíkových dubnových rozhodnutí ukončil výnos, podle kterého má papež sídlit tam, kde je biskupem, tj. v Římě.¹⁷¹ Dekret o sídle Apoštolského stolce vyjadřoval mínění převážně nefrancouzské části společnosti. Obyvatelé Itálie, resp. Římané, považovali dlouhodobé opuštění Svatého města za nepřípustné, ať už z hlediska úpadku vlastního významu Říma i jejich nebo z hlediska hospodářské prosperity. Závislost Avignonu na Paříži, která byla v určitých případech zcela zřejmá, se ale pochopitelně nelíbila i mnoha dalším a různé názory na otázku, zda kurie je či není povinna trvale pobývat ve Věčném městě, si kladla dokonce i sama církev.

¹⁶⁸ Ke středověkým proroctvím a jejich uplatnění v politice jednotlivých států srov. D. KURZE, *Nationale Regungen in der spätmittelalterlichen Prophetie*, HZ 202, 1966, s. 1-23.

¹⁶⁹ Srov. E. H. KANTOROWITZ, *Die zwei Körper des Königs. Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters*, München 1990, s. 64-105; O. BORNHAK, *Staatskirchliche Anschauungen*, s. 9-16.

¹⁷⁰ Vlivu Marsiliova učení na průběh Ludvíkovy římské jízdy jsem se věnovala v článku M. VLADYKOVÁ, *Marsilius z Padovy, představy o společnosti a úloha pars principans*, in: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 4, (v tisku); Vzhledem k tomu, že Marsiliovo učení přímo nesouvisí s tématem předložené práce, a dále proto, že se v Německu v současné době chystá vydání rozsáhlé monografie, která se touto osobností a jejím podílem na italských událostech zabývá, rozhodla jsem se problému podrobněji nevěnovat. Přípravovaná monografie F. GODTHARDT, *Marsilius von Padua und der Romzug Ludwigs des Bayern. Zum Verhältnis von politischer Theorie und politischem Handeln im späten Mittelalter*, (v tisku).

¹⁷¹ MGH Const. 6,1, č. 438, s. 361-362.

V případě církve se ve své podstatě střetávaly dvě koncepce. Podle první určil budoucí sídlo Apoštolského stolce sám Kristus, když přikázal Petrovi, aby odešel z Antiochie do Říma a prolil zde spolu s mnoha jinými, mimo jiné i se svatým Pavlem, na důkaz víry svoji krev. Dalším silným argumentem pro papežovu přítomnost v Římě byla teorie o čtyřech říších. Podle alegorického výkladu Danielova proroctví je posloupnost lidských dějin spojena se čtyřmi říšemi - asyrskou, perskou, makedonskou a římskou. Římská říše, čtvrtá a poslední, předchází konci světa a Poslednímu soudu.¹⁷² Papež je tím, kdo drží klíče od nebeské brány, kde jinde by v té chvíli měl být, než v hlavním městě poslední z říší.

Zastánci druhé koncepce tvrdili, že Petr odešel z Antiochie na základě svého vlastního rozhodnutí, a proto mohou své sídlo přenášet i jeho nástupci. Moc klíčů není vázána na místo, ale na osobu, jíž byly předány, ani v tomto případě tedy nehraje sídlo Apoštolského stolce žádnou roli. A nakonec, papež jako představitel universálního církve zde není primárně pro Římany, ale pro všechny křesťany, proč by tedy nemohl sídlit kdekoli. Výrazem této myšlenky se stalo heslo „*ubi papa, ibi Roma*“, tj. kde je papež, tam je Řím.

Postupem času získali převahu zastánci názoru o pouhém dočasném opuštění Říma, kteří na přesídlení do města nad Rhônou pohlíželi jako na „*Avignonské zajetí*“, jež srovnávali se starozákonním zajetím babylonským.¹⁷³

V. 3. *Cunctos populos*

Další vývoj situace byl ovlivněn obnovením sporu o Kristovu chudobu, jenž roku 1328 vyvrcholil otevřeným konfliktem mezi generálním ministrem řádu minoritů Michaelem z Ceseny a papežem. Michael z Ceseny vyhledal spolu s dalšími čtyřmi bratry Bonagratiem z Bergama, Jindřichem z Thalheimu, Františkem z Ascoli a Vilémem z Ockhamu Ludvíkův dvůr, jenž v tu dobu právě dorazil do Pisy, a uchýlil se pod jeho ochranu. Prvním výsledkem vzájemné spolupráce se stal dekret *Cunctos populos*, antidatovaný k 18. dubnu 1328, který využil k útoku proti Janovi XXII. jeho názory zastávané během sporu o Kristovu chudobu.¹⁷⁴ *Cunctos populos* byl

¹⁷² Da 7, 15 an.; Srov. AUGUSTINUS AURELIUS, *O boží obci*, Praha 1952, s. 501-503.

¹⁷³ Srov. K. KRAACK, *Rom oder Avignon?*, s. 47-50; K. KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae*, s. 36-37; J. ŠPIČKA, *Petrarca: Homo politicus*, s. 143.

¹⁷⁴ MGH Const. 6,1, č. 437, s. 350-361.

zveřejněn 13. prosince 1328 na dveřích pisánského dómu a císař v něm papeže sesadil jako představitel laiků, kteří napravují opomenutí církve a zasahují na jejím místě proti heretikovi, narušiteli pravé víry. Císař se tak z obránce práv státu stal obráncem víry.¹⁷⁵ Za hlavního iniciátora Ludvíkovy nové politické koncepce je považován Vilém z Ockhamu. Jednotlivým aspektům Ludvíkovy římské jízdy se budu více věnovat v kapitole „Korunovace římským císařem“, teď je však třeba blíže představit osobu Viléma z Ockhamu a podrobněji popsat okolnosti, které ho přivedly na císařský dvůr.

¹⁷⁵ K okolnostem příchodu bratří františkánů k Ludvíkovu dvoru a obsahu *Cunctos populos* srov. J. MIETHKE, Politiktheorie im Mittelalter, s. 248-252; TÝŽ, De potestate papae, s. 248-252; F. HOFMANN, Der Anteil, s. 85-87; A. SCHÜTZ, Ludwig der Bayer, s. 71.

VI. Vilém z Ockhamu

Vilém se narodil v Anglii někdy mezi lety 1285 a 1290. Z jeho přízviska historikové vyvozují, že se tak stalo v obci Ockham, a to pravděpodobně v té, která se nachází v hrabství Surrey jihozápadně od Londýna. Do františkánského řádu vstoupil z vlastního rozhodnutí, nebo to alespoň později tvrdil. Kdy se tak stalo, není jisté, čistě hypoteticky je možné, že Viléma poslali k františkánům jeho rodiče jako obláta.¹⁷⁶ Základní vzdělání získal v latinských řádových školách, studia na univerzitě v Oxfordu zahájil kolem roku 1308, pravděpodobně na příkaz ministra františkánské provincie v Anglii Richarda Coningtona.¹⁷⁷ Okolnosti Vilémova odchodu z Oxfordu jsou poněkud nejasné, možné je dvojí. Zaprvé, Ockhamova studia ukončil jeho spor s univerzitním kancléřem Johnem Lutterelem, zadruhé jeho odchod souvisel s povoláním do služeb řádu, resp. s počátkem jeho působení na řádových studiích v Londýně, kde je od roku 1320 nebo 1321 doložen jako učitel filosofie.

Během let 1321 až 1324 sepsal Ockham v Londýně několik spisů, které si vysloužily kritiku jeho spolubratrů, Jana z Readingu a Waltra Chattona. V důsledku této kritiky byl roku 1323 vyzván, aby se dostavil před anglickou provinciální synodu a své názory zde objasnil. O průběhu synody a jejím výsledku bohužel nevíme nic bližšího.¹⁷⁸ Téhož roku odcestoval bývalý univerzitní kancléř John Lutterell do Avignonu, aby o dva roky později obvinil Ockhama u kurie z mylného výkladu a provinění proti pravé víře v souvislosti s jeho komentářem ke *Knize sentencí* Petra Lombardského. Tento komentář sepsal Vilém během svých univerzitních studií a je proto možné, že konflikt mezi ním a Lutterellem propukl už v Oxfordu. Stejně tak je ale možné, že k němu došlo teprve během Lutterellova pobytu v Avignonu, neboť k návštěvě kurie měl i jiné motivy.¹⁷⁹

Lutterellova obžaloba Viléma z Ockhamu měla 56 článků. Byla předložena komisi složené ze šesti teologů, k nimž vedle žalobce patřili ještě tři dominikáni a dva

¹⁷⁶ G. LEIBOLD - H. KRAML, Wilhelm von Ockham, s. 7; V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 5-9.

¹⁷⁷ G. LEIBOLD - H. KRAML, Wilhelm von Ockham, s. 7-8.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 9-10; V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 87-89 a 111-113.

¹⁷⁹ Srov. G. LEIBOLD - H. KRAML, Wilhelm von Ockham, s. 11; John Lutterell se stal univerzitním kancléřem v Oxfordu v říjnu 1317. Roku 1321 požádala kapitula z Lincolnu canterburského arcibiskupa, aby Lutterellovi, který hrozí zosnovat nezanedbatelné schizma nebezpečné pro celou anglickou církev, domluvil. Čím přesně se kancléř provinil, není jasné, pravděpodobně však překročil své pravomoce. Bohužel, konflikt postupně narůstal a v létě roku 1322 požádali univerzitní profesori arcibiskupa, aby Lutterella zbavil jeho úřadu, k čemuž posléze skutečně došlo. O několik týdnů později se Lutterell rozhodl obrátit na papeže. V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 105-107.

augustiniáni poustevníci. Tato komise nejdříve snížila počet článků na 51 a později je v reakci na Ockhamovo vyjádření také přepracovala. Zda byl Vilém v této souvislosti před komisi předvolán, není jisté, zdá se však, že se mohl bránit v konzistoři, a to snad i za papežovy přítomnosti. Na jaře roku 1326 vydala komise teologů dobrozdání, podle něhož představovalo prvních 29 článků tvrzení buď heretická, nebo přinejmenším mylná. Zbývajících 22 článků bylo sice možná chybných, ale nebyly v rozporu s křesťanským učením nebo mravy. Další vývoj procesu bohužel není znám.¹⁸⁰

V Avignonu se Ockham dostal do kontaktu s generálním ministrem řádu Michaellem z Ceseny a v souvislosti s tím zaměřil svoji pozornost na spor o Kristovu chudobu.

Spor o Kristovu chudobu vznikl uvnitř minoritského řádu již během života jeho zakladatele Františka z Assisi. František pocházel z kupecké rodiny. Roku 1208 se vzdal veškerých světských statků a stal se potulným kazatelem. Postupně se k němu přidávali další a na přelomu let 1209 a 1210 mělo společenství už dvanáct členů. Jejich snaha se často setkávala s nesouhlasem, a proto se František vydal do Říma, aby zde dosáhl oficiálního schválení svého jednání papežem. To se mu posléze podařilo, i když pouze ústní formou (*Regula prima*).¹⁸¹ Po určité době byla pravidla pro život nového řádu zachycena také písemně, a to ve dvou textech, neschváleném (*Regula non bullata*)¹⁸² a přijatém (*Regula bullata*).¹⁸³ Mezi oběma verzemi existují zásadní rozdíly, které mohou být ve svém důsledku považovány za počátek pozdějších sporů uvnitř minoritského řádu.

Kromě *Regula bullata* měly zásadní význam pro další vývoj minoritského hnutí ještě jiné dva Františkovy texty – *Malý* a *Velký testament*. *Malý testament*¹⁸⁴ znovu připomínal tři hlavní řádová pravidla: lásku k bližnímu, chudobu a poslušnost církvi. *Velký testament*¹⁸⁵ doplňoval text přijaté *Řehole*, vracel se k původní Františkově představě o podobě a funkci minoritů a zdůrazňoval úlohu Božího vnuknutí při vzniku řádu. *Řehole* a *Velký testament* měly být v budoucnu uchovány v nezměněné podobě a

¹⁸⁰ G. LEIBOLD - H. KRAML, Wilhelm von Ockham, s. 10-12; V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 133-138; Podrobnosti k průběhu procesu včetně příslušných dokumentů uvádí J. KOCH, Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozeß, in: TÝŽ, Kleine Schriften. Bd. II, Roma 1973, s. 275-365.

¹⁸¹ J. LE GOFF, Svatý František z Assisi, s. 43-55; M. LAMBERT, Středověká hereze, s. 144-145.

¹⁸² FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY I., s. 27-49.

¹⁸³ Tamtéž, s. 51-57.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 154.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 59-62.

příslušníci řádu byli podle Františkova příkazu povinni číst oba texty, tak jako by tvořily jeden celek.¹⁸⁶

Spory o výklad a dodržování řádových pravidel vyústily po Františkově smrti ve vznik dvou zcela odlišných skupin. Radikální bratři (spirituálové) se drželi především textu *Velkého testamentu*, trvali na dodržování absolutní chudoby (společné i osobní), zachování odstupu od papežské kurie a zákazu přijímat od ní jakákoli privilegia. Umírnění (konventuálové) souhlasili s papežskými bulami doplňujícími *Řeholi* a požadovali přizpůsobení ideálu chudoby potřebám řádu a spolupráci s Římem jako představitelem církevní autority.¹⁸⁷ Na stranu konventuálů se postupně přiklonilo i vedení řádu a jejich požadavkům vyšel roku 1230 vstříc také papež Řehoř IX., když bulou *Quo elongati* uvedl v život systém právní fikce, podle níž mohli minorité užívat majetek, který v jejich prospěch přijala osoba nebo instituce stojící mimo řád.¹⁸⁸ Na podobném principu pak byly postaveny i buly Innocenta IV. *Ordinen vestrum* z roku 1245 a Mikuláše III. *Exiit qui seminat* z roku 1279. Vlastníkem majetku minoritského řádu se stala církev.¹⁸⁹

Právní fikce o užívání majetku vyvolala odpor spirituálů, kteří v odvolání na *Velký Testament* obvinili konventuály z opuštění ideálu chudoby. V souvislosti s dalším vývojem pak přijali za své myšlenky Jáchyma z Fiore a Gerarda de Borgo San Donnino a prohlásili se za předvoj blížícího se nového řádu – věku Svatého Ducha.¹⁹⁰ Stejný názor zastával na konci 13. století ve svém učení i jeden z jejich čelních představitelů Petr Jan Olivi¹⁹¹ a jeho pokračovatelé Angelo Clareno¹⁹² a Ubertin z Casale.¹⁹³ Po

¹⁸⁶ J. LE GOFF, Svatý František z Assisi, s. 39 a 71-72; M. LAMBERT, Středověká hereze, s. 279.

¹⁸⁷ J. LE GOFF, Svatý František z Assisi, s. 36-38; M. LAMBERT, Středověká hereze, s. 280.

¹⁸⁸ Text buly FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY II., s. 203-207.

¹⁸⁹ F. HOFMANN, Der Anteil, s. 10-11; V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 173-174.

¹⁹⁰ K prorockví Jáchyma z Fiore srov. výše pozn 124; V polovině 13. století využil Jáchymovo učení františkán Gerard de Borgo San Donino a roku 1254 na jeho základě vynesl své teze o věčném evangeliu. Podle Gerardova názoru představovali Jáchym z Fiore a oba zakladatelé žebravých řádů, Dominik a František, tři anděly ze 14. knihy Zjevení a oznamovali příchod třetího věku, k němuž mělo dojít o šest let později, tj. roku 1260. Některé body Gerardova učení byly odsouzeny již roku 1255 papežem Alexandrem IV., další pak synodou v Arles roku 1263. Přesto si Gerardovy myšlenky i nadále získávaly nové a nové přívržence. Srov. B. T. VIVIANO, Království Boží v dějinách, Praha 2008, s. 65-66; F. HOFMANN, Der Anteil, s. 18-19.

¹⁹¹ Petr Jan Olivi se narodil pravděpodobně roku 1248 v Sérignan poblíž Béziers v jihofrancouzské provincii Languedoc. Do františkánského řádu vstoupil na přelomu let 1259 a 1260, po studiích v Paříži působil v jižní Francii. Podílel se na přípravě buly Mikuláše III. *Exiit qui seminat*. Pro své názory na Kristovu chudobu a apokalyptické představy čerpající z odkazu Jáchyma z Fiore se opakovaně dostával do sporů s ostatními spolubratry, až nakonec stanul před komisí, která měla jeho myšlenky posoudit a vynést konečný ortel. V letech 1287-1289 nalezl Olivi útočiště ve Florencii, po návratu do Francie vystoupil na řádové kapitule v Paříži (1292) a své učení zde, alespoň pro tu chvíli, úspěšně obhájil. Poslední léta svého života strávil Olivi v relativním klidu v konventu v Narbonne, kde 14. března 1298 zemřel. Jeho hrob se záhy stal střediskem lidového kultu, později však byl záměrně zničen a Olivioho

Oliviho smrti se spor mezi oběma stranami neustále stupňoval. Vedení řádu některé prvky Oliviho učení odmítlo a začalo jeho příznivce pronásledovat. Spirituálové předložili roku 1309 celý spor k posouzení papeži a ten jej o dva roky později předal k projednání koncilu zasedajícímu ve Vienne. Jeho konečná rozhodnutí byla shrnuta ve dvou textech. První, *Exivi de paradiso*, zbavil vedení řádu obvinění z porušování řádových pravidel v otázce chudoby, ale zároveň souhlasil s výkladem spirituálů, obě strany ho proto považovaly za své vítězství; druhý, *Fidei catholice fundamenta*, odmítl Oliviho myšlenky vycházející z nauky Jáchyma z Fiore.¹⁹⁴

Oliviho učení obhajoval na koncilu ve Vienne Ubertain z Casale. Radikálnost jeho myšlenek se po vydání dekretu *Exivi de paradiso* stala jednou z příčin, díky níž se spirituální františkáni opět dostali do podezření z kontaktu s heretickými směry. Poslední útok proti spirituálům zahájil papež Jan XXII. roku 1317 vydáním buly *Quorundam exigit*. Na její formulaci se pravděpodobně podílel i generální ministr františkánského řádu Michael z Ceseny. Ke sporu mezi papežem a konventuály došlo až po roce 1322, a to v souvislosti s inkvizičními výsledky poblíž Narbonne, kdy opět vyvstala otázka, zda Kristus a Apoštolové měli či neměli osobní a společné vlastnictví. Počátkem léta 1322 předložil Michael z Ceseny tuto otázku řádové kapitule v Perugii, a ta 4. června vydala manifest, v němž přijala za své tvrzení, podle kterého žili Kristus a apoštolové v absolutní chudobě. Navíc dodala, že tato skutečnost byla v minulosti potvrzena také ze strany církve a s poukazem na bulu Mikuláše III. *Exiit qui seminat*, která jakoukoliv debatu o otázce chudoby vzhledem k těžké situaci uvnitř řádu zakazovala, vyzvala papeže, aby od další výměny názorů upustil. Jan XXII. však na naléhání kapituly nedbal, povolil všeobecnou diskusi a posléze bulou *Quia*

kosti exhumovány a zhanobeny. Srov. nevydaný sylabus P. R. Beneše, Th.D., OFM, pro posluchače Institutu františkánských studií „*Petr Jan Olivi (1248-1298)*“ (dokument je dostupný z <http://www.frantiskanstvi.cz> (leden 2011).

¹⁹² Angelo Clareno získal roku 1294 od papeže Celestina V. povolení soustředit kolem sebe stejně smýšlející spirituální františkány a vytvořit z nich skupinu tzv. chudých eremitů, kteří se měli řídit textem *Regula non bullata*. Již následujícího roku ale Bonifác VIII. rozhodnutí svého předchůdce zrušil a činnost skupiny zakázal. Za pontifikátu Jana XXII. byl proti spirituálním františkánům zahájen dlouholetý boj, během kterého byl Angelo Clareno vyloučen z řádu a exkomunikován. Ze spirituálních pozic však neustoupil a obhajoval je až do své smrti roku 1337. LexMA 1, 627.

¹⁹³ Ubertain z Casale byl inspirován dílem Gerarda de Borgo San Donnino a Petrem Janem Olivim, s nímž se setkal během jeho pobytu ve Florencii. Ve sporu o Kristovu chudobu zastával Ubertain stanovisko, podle něhož musí být život vedený podle řádových pravidel identický s životem Ježíše Krista. Hlavním kritériem takového života bylo dodržování chudoby v podobě definované jako tzv. chudé užívání (*usus pauper*). LexMA 8, 1169.

¹⁹⁴ K oběma dokumentům především E. MÜLLER, Das Konzil von Vienne, s. 308-386; J. LECLER, Vienne, s. 106-129.

nonnumquam (26. března 1322) Mikulášův zákaz zrušil. Michael z Ceseny neváhal a 6. června 1322 rozhodnutí kapituly zveřejnil.¹⁹⁵

Jan XXII. reagoval na Michaelovo vystoupení bulami *Ad conditorem canonum* (8. prosince 1322) a *Cum inter nonnullos* (12. listopadu 1323). Bulou *Ad conditorem canonum* zrušil právní fikci o františkánské chudobě, která spočívala v tom, že kurie byla vlastníkem majetku minoritského řádu a ten ho pouze užíval. Od této chvíle tedy nebyl minoritský řád uživatelem, nýbrž vlastníkem veškerého svého movitého i nemovitého majetku.¹⁹⁶ V bule *Cum inter nonnullos* nejprve odmítl právo minoritů rozhodovat o otázce Kristovy chudoby a poté odsoudil jako heretické učení, podle kterého Kristus a apoštolové nevlastnili žádný majetek ani dohromady (společně) ani každý zvlášť (osobně).¹⁹⁷ O rok později potvrdil papež své názory ještě jednou, a to v bule *Quia Quorundam* (10. listopadu 1324).

Generální ministr řádu do jisté míry papežovo rozhodnutí respektoval a snažil se najít smírné řešení celé situace. Koncem roku 1327 se na Janovo předvolání dostavil do Avignonu, kde společně probírali správu a změny ve vedení řádových provincií v Umbrii a Aragonu. Po uzavření jednání byl Michael vyzván, aby se nevzdaloval z Avignonu a jeho žádost o povolení účasti na zasedání řádové kapituly v Bologni byla zamítnuta. Papežovo rozhodnutí znovu rozjitřilo staré rány, následovala ostrá výměna názorů, v jejichž průběhu označil Jan XXII. Michaela za hada na prsou církve. Ten se apelací z 13. dubna 1328 proti jeho jednání ohradil a 29. dubna 1328 byl exkomunikován. 26. května 1328 uprchl Michael z Ceseny spolu s dalšími ke dvoru římského císaře Ludvíka Bavorského, který jim 26. září 1328 slíbil svoji ochranu.¹⁹⁸ Mezi uprchlíky se nalézal i Vilém z Ockhamu. Na Ludvíkově dvoře zůstal až do své

¹⁹⁵ V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 174-176; J. MIETHKE, Politiktheorie im Mittelalter, s. 262-264; TÝŽ, De potestate papae, s. 262-264; F. HOFMANN, Der Anteil, s. 15-23 a 63.

¹⁹⁶ Generální prokurátor františkánského řádu Bonagratia z Bergama vznesl proti obsahu buly ostrý protest a vzápětí byl uvězněn. Nedlouho poté Jan XXII. své rozhodnutí zmírnil a převedl řádové pozemky, církevní objekty i další jmění zpět na římskou církev. Podle J. Mietkeho poukázal papež tímto postupem na své právo měnit řádová pravidla a postavil tím františkány naroveň ostatním církevním řádům. Srov. J. MIETHKE, Politiktheorie im Mittelalter, s. 265-266; TÝŽ, De potestate papae, s. 265-266; Zde je třeba uvést, že přinejmenším spirituální františkáni věřili, že řádová pravidla a závěť Františka z Assisi byly napsány na základě Božího vnuknutí, což podle jejich názoru znamenalo, že nejsou součástí lidského práva a papež do nich nesmí zasahovat. Srov. K. SCHATZ, Dějiny papežského primátu, Brno 2002, s. 99 a M. LAMBERT, Středověká hereze, s. 300-303.

¹⁹⁷ Papežovo postavení v tomto případě posílil i posudek Ubentina z Casale. Ubertin vzal v úvahu, že Kristus a apoštolové vystupovali v určitých situacích jako vůdci a správci církve. V takových situacích by měli mít vlastnictví, aby je mohli rozdělovat mezi chudé, i když jako předobraz evangelického života by neměli vlastnit nic. F. HOFMANN, Der Anteil, s. 64-65 a 70.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 69-73; V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 181-182.

smrti, k níž podle toho, ke které z hypotéz bychom se připojili, došlo někdy mezi lety 1347 a 1349.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Podrobněji k datu Vilémovy smrti srov. R. HÖHN, Wilhelm Ockham in München, Franziskanische Studien 32, 1950, s. 142-155 a J. MIETHKE, Zu Wilhelm Ockhams Tod, s. 79-98.

VII. Papežské nároky

Císařský azyl nebyl uprchlým františkánům poskytnut nezištně. Ludvík dobře věděl, jakou posilu v jeho boji s kurií dotyční představují. Michael z Ceseny, kterého 22. května 1328 řádová kapitula v Bologni znovu zvolila generálním ministrem, byl toho času reálným reprezentantem celého řádu,²⁰⁰ Bonagratia z Bergama zastával funkci generálního prokurátora a veřejně hájil zájmy minoritů, resp. konventuálů, již od časů koncilu ve Vienne.²⁰¹ Jindřich z Thalheimu působil v letech 1316-1325 jako ministr hornoněmecké řádové provincie a koncem roku 1328 byl jmenován členem Ludvíkovy kanceláře.²⁰² Zbylí dva bratři již tak veliký společenský význam neměli, Vilém z Ockhamu se však časem projevil jako nejzdatnější obhájce císařských práv vůči papežským nárokům.

Ludvíkovy problémy s kurií spočívaly především v neexistenci pevného právního postupu při volbě římského krále či císaře a v rozdílném chápání rozsahu jeho pravomocí v jednotlivých částech říše, které papeži umožňovaly zasahovat do vnitřních záležitostí státu. Pozadí celého sporu však bylo mnohem komplikovanější a mělo své kořeny v dávné touze prosadit svrchovanost duchovní moci nad světskou a podřídit římské císařství a jeho představitele papeži.

Podle Viléma z Ockhamu opírala kurie své nároky vůči říši o následující argumenty. Zaprvé, římská říše pochází od toho, kdo může císaře sesadit, a to je papež.²⁰³ Zadruhé, římské císařství pochází od toho, kdo je může přenést z jednoho domu nebo lidu na druhý a také tak učinil. Podle *Venerabilem* vydaného papežem Innocentem III. během bojů o římský trůn po dvojí volbě roku 1198, o němž bude ještě několikrát řeč, přenesl císařství z Řeků na Němce Apoštolský stolec.²⁰⁴ Z toho důvodu pochází římské císařství od Apoštolského stolce.²⁰⁵ Zatřetí, podle Augustina z Ancony má císař císařství od toho, od koho je po svém zvolení přezkoušen, potvrzen, pomazán, posvěcen a korunován, a komu složí přísahu, a to je papež.²⁰⁶ Začtvrté, papež spravuje

²⁰⁰ K Michaelovu sesazení a volbě Geralda Odonu došlo až 11. června 1329, a to na zasedání řádové kapituly v Paříži. V. LEPPIN, Wilhelm von Ockham, s. 191.

²⁰¹ Generálním prokurátorem řádu byl v té době Raymond de Fronsac a Bonagratia vystupoval po jeho boku. Srov. J. LECLER, Vienne, s. 111.

²⁰² J. MIETHKE, Politiktheorie im Mittelalter, s. 248-249 a 252-253; TÝŽ, De potestate papae, s. 248-249 a 252-253.

²⁰³ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 227-229.

²⁰⁴ X 1. 6. 34.

²⁰⁵ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 20, s. 239.

²⁰⁶ Srov. Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 21, s. 247-249.

císařství v době jeho uprázdňení.²⁰⁷ Zapáté, papež drží oba meče, světský i duchovní.²⁰⁸ Zašesté, moc římského císařství pochází od toho, komu Kristus svěřil moc vše svazovat a rozsvazovat, a tím byl svatý Petr, resp. jeho nástupci v nejvyšším duchovním úřadě.²⁰⁹

Při formulování jednotlivých argumentů vycházela kurie ze tří zdrojů. První představovalo Písmo, druhý tradice a třetí politická realita. O Písmo se opíralo učení o papežově plné moci, tradice přiznávala Apoštolskému stolci podíl na sesazení světského panovníka a na *translatio imperii*, politická realita vázala imperium a jejího představitele k nejvyšší duchovní autoritě křesťanské společnosti a k Římu. Ockham všechny uvedené zdroje sledoval a interpretoval je buď ve prospěch světské moci, a to především v případě učení o papežově plné moci, nebo přímo ve prospěch římské říše. Při obhajobě říšských práv se přitom soustředil na jednotlivé akty spojené s nastolením a vládou římského krále či císaře. Tyto akty představují volba, aprobace či konfirmace, korunovace římským králem, přísaha, korunovace římským císařem, exkomunikace a s ní spojené vyvázání z přísahy věrnosti a nakonec sesazení či rezignace.

Ockhamovo rozdělení sledované problematiky mě inspirovalo k vytvoření určitých tematických bloků. V dalším textu této práce se proto budu postupně věnovat: 1. okolnostem volby římského krále či císaře a úloze, kterou v tomto procesu hraje sbor kurfiřtů a papež (přezkoušení a potvrzení, popř. právo provize); 2. papežským právům v době uvolnění a obsazení říšského trůnu, resp. papežským nárokem na italský a německý vikariát v době uvolnění císařského trůnu a před udělením aprobace; 3. významu korunovačních obřadů a speciálně pak otázce královské korunovace na tradičním místě a prostřednictvím k tomu povolané osoby a přísaze, kterou papeži skládal římský císař, 4. exkomunikaci a s ní spojeným vyvázáním z přísahy věrnosti, sesazením či rezignací (součástí této kapitoly představuje i téma *translatio imperii*). Mimoto se podle potřeby pokusím zaměřit svoji pozornost ještě na dvě témata. První představuje odlišné chápání termínů Apoštolský stolec a papež, které za určitých okolností (kacířství a kacířské učení) umožňuje postavit papeže před světský soud jako kteréhokoli jiného smrtelníka, druhé všeobecné selhání církve, které podle Ockhama legitimizuje zásah světské moci do církevní oblasti a činí jednotlivce odpovědným za zachování víry. V souvislosti s druhým z témat bych se ráda věnovala i úloze všeobecného koncilu jako smířčí instance mezi nejvyššími představiteli duchovní a

²⁰⁷ Srov. Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 22, s. 259.

²⁰⁸ Srov. Tamtéž, s. 259-261.

²⁰⁹ Srov. Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 23, s. 263-265.

světské moci. Kapitoly blíže popisující Ockhamovo učení jsem vsadila mezi bloky „Volba, přezkoušení, potvrzení a právo provize“ a „Papežské nároky na správu říše v době uvolnění a obsazení říšského trůnu“.

VIII. Volba, přezkoušení, potvrzení a právo provize

VIII. 1. Volba

Jan XXII. uvedl ve své žalobě z 8. října 1324 ke dvojí volbě roku 1314, resp. k volbě Ludvíka Bavorského, následující: „*Poněvadž je římské císařství od smrti římského císaře Jindřicha, slavné paměti, již dlouhý čas neobsazeno, povznesla duchovní a světská knížata, kterým přísluší volba budoucího krále Římanů, jenž je později povznesen k císařství, od té doby, co bylo řečené císařství prostřednictvím Apoštolského stolce přeneseno od Řeků na Němce v osobě urozeného Karla, rozdělenými hlasy (jak se říká) nejednotně dva muže, poněvadž někteří z nich odevzdali své hlasy milému synovi, urozenému panu Ludvíkovi, vévodovi bavorskému, druží milovanému synovi Friedrichovi, vévodovi rakouskému, a jmenovali a zvolili je římskými králi.*“²¹⁰ A dále: „*Ale jmenovaný Ludvík, ačkoli nám, jak předesláno, přísluší posouzení takto provedené volby a také jeho osoby, a dále její přezkoušení, potvrzení či povolení nebo odmítnutí a neschválení, a ačkoli nebyla jmenovaná volba schválena a jeho osoba potvrzena, jak jde všeobecná řeč a jak předložená veřejně známá skutečnost dokazuje, neusiluje o to, aby šel k vrcholu královské a císařské hodnosti dveřmi. Nýbrž na sebe strhl hodnost řečeného římského království a královský titul jiným způsobem – nevíme, čím radou veden nebo lépe sveden – i když ani jeden ze zvolených nesmí přijmout označenou hodnost a titul, dokud nebude Apoštolským stolcem potvrzen nebo odmítnut, a to proto, že v mezidobí nejsou římskými králi, ale zvolenci, a tak nemají být považováni za krále a králi označováni. Také se tento Ludvík, nespokojen s přisvojením onoho titulu, bez úcty a neoprávněně prodral ke správě královských a císařských práv a zasahoval do nich k těžké urážce Boha a ke zřejmému bezpráví své matky, římské církve, které jak známo vedení uvolněné říše, jak se právě děje, přísluší, a k pohoršení většiny lidí, ke zmatku a ke škodě země a ke škodě své duše. ...*“²¹¹

²¹⁰ „*Dudum siquidem per obitum clare memorie Henrici Romanorum imperatoris imperio Romano vacante principes ecclesiastici et seculares, ad quos – translato ab olim per sedem apostolicam predicto imperio de Grecis in personam magnifici Caroli in Germanos – futuri Romanorum regis in imperatorem postmodum promovendi electio pertinebat, votis eorum in diversa divisus duos, sicut dicitur, in discordia elegerunt, quibusdam eorum in dilectum filium magnificum virum Ludovicum Bavarie, quibusdam vero in dilectum filium Fredericum Austrie duces nominando et eligendo ipsos in Roman[orum] reges dirigentibus discorditer vota sua.*“ MGH Const. 5, č. 792, s. 616-617; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 35.

²¹¹ „*Verum prefatus Ludovicus, a nobis, ad quem sue electionis hujusmodi, sicut premittitur, in discordia celebrate ac persone ipsius examinatio, approbatio ac admissio, repulsio quoque et reprobatio noscitur*

Ludvík hájil právoplatnost svého postavení odkazem na průběh volby a následnou korunovaci v Cáchách,²¹² posléze připojil i vítězství v bitvě u Mühldorfu. V případě volby a královské korunovace přinášejí nejobsáhlejší svědectví dvanáctý, třináctý a osmnáctý článek Sachsenhausenské apelace. Podle prvního z nich „*ten, kdo byl zvolen římským králem, jenž se následně má stát císařem, na místě určeném k volbě, totiž ve městě Frankfurtu, všemi voliči nebo jejich většinou nebo dokonce i menšinou, pokud bude volba vykonána alespoň dvěma voliči z těch, kteří jsou tam přítomni, a to v den ustanovený k volbě tím, komu to přísluší, musí platit za zvoleného v pravém souladu - poddaní a vasalové říše ho musí být poslušni jako krále a on musí být korunován v Cáchách, kdy chce.*“²¹³ Podle druhého: „*Poněvadž jsme byli jako takto zvolený korunováni a pomazáni na místě, které je ke korunovaci a pomazání zvoleného a k císařství pozdviženého římského krále odnepaměti určeno, totiž ve městě Cáchy, (jsme jako takto) zvolený od té chvíle a řečenou předcházející volbou hned podle jmenovaných uznávaných zvyků, které jsou považovány za zákon, pravý římský král*

pertinere, electione predicta nequaquam admissa nec ejus approbata persona, sicut notoria fama notoriat et publica facti evidentia manifestat, non querens, ut deberet, per ostium ad hujusmodi regni seu imperii conscendere dignitatis fastigium, sed potius aliunde nescimus quo ductus vel verius seductus consilio prefati Roman[i] regni nomen sibi et titulum regium usurpavit, quamvis priusquam alterutrius eorum per sedem apostolicam fuisset approbata vel reprobata persona, neutri electorum ipsorum assumere licuit nomen et titulum prelibatum, cum nec interim Roman[i] reges existant, sed in reges electi, nec sint habendi pro regibus nec reges etiam nominandi. Idem etiam Ludovicus eodem presumpto titulo non contentus administrationem jurium regni et imperii predictorum in gravem Dei offensam et contemptum ac manifestam injuriam Romane ecclesie matris sue, ad quam ejusdem vacationis imperii regimen, sicut et impresentiarum vacat, pertinere dinoscitur, necnon et plurimorum scandalum et rei turbationem et lesionem publice ac sue anime detrimentum prosilire seque illi inmiscere irreverenter ac indebite presumpsit hactenus et presumit, ...“ MGH Const. 5, č. 792, s. 617; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 35-37.

²¹² E Schubert se domnívá, že původně byla královská korunovace chápána jako tradiční akt, který uzavíral celý volební proces, později však získala na váze volba jako taková a korunovace ustoupila do pozadí. První korunovace po ukončení interregna představovaly neustálý spor mezi Kolínem a Mohučí. V podstatě šlo o to, zda je rozhodujícím momentem volba, spadající do kompetence mohučského arcibiskupa, nebo korunovace, příslušející kolínskému. E. SCHUBERT, Königswahl und Königtum, s. 270-275.

²¹³ 12. „*.... quod electus in loco ad eligendum regem Romanorum in imperatorem postmodum promovendum, videlicet in opido de Frankenfurt, ab omnibus electoribus sive a majori parte ipsorum sive etiam a minori, dummodo fiat electio a duobus electoribus ibidem presentium ad minus et in die ad eligendum prefixa per eum, ad quem spectat prefigere, hujusmodi electus est habendus tanquam in vera concordia electus et sibi debet obediri ut regi a subditis et vasallis imperii et corona preberi sibi in Aquisgrani, quandocunque voluerit, ...“ MGH Const. 5, č. 910, s. 747; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 51-53; 12. „*.... quod electus in loco ad eligendum regem Romanorum in imperatorem postmodum promovendum, videlicet in opido de Franchenfurt, ab omnibus electoribus sive a majori parte ipsorum sive etiam a minori, dummodo fiat electio a duobus electoribus ibidem presencium ad minus et in die ad eligendum prefixa per eum, ad quem spectat prefigere, hujusmodi electus est habendus tanquam in vera concordia electus et sibi debet obediri ut regi a subditis et vasallis imperii et corona preberi sibi in Aquisgrani, quandocunque voluerit, ...“ MGH Const. 5, č. 909, s. 726; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 51-53.**

...²¹⁴ A do třetice: „Zajisté byla volba tohoto protivníka neplatná a nemohlo mu být uděleno žádné právo ani učiněna nějaká újma naší volbě, protože byl zvolen menšinou knížat, totiž dvěma, a protože volba byla provedena dlouho po první volbě, totiž naší, proto je neplatná, a nezajišťuje mu žádná práva ani nám nemůže učinit žádnou újmu. Dále, protože se jeho volba nekonala na náležitém místě - Frankfurtu - a podle práva byla podle uvedených uznávaných zvyků říše neplatná. Dále, protože se nestala ve stanovené lhůtě a v den pro volbu dříve ustanovený tým, kterému ustanovení přísluší, a tak byla neplatná podle obecného práva a podle uznávaných zvyků říše, které jsou považovány za právo. Dále, protože nebyl korunován a pomazán za krále na místě, které je k tomu od nepaměti určeno, totiž v Cáchách.“²¹⁵ K Ludvíkovu polnímu vítězství nad Friedrichem se vztahuje článek 17: „... pokud se shoda knížat oprávněných k volbě, kteří se k volbě sejdou, rozdělí a sporně budou zvoleni dva, pak se má prosadit ten, kdo je silnější a získá převahu. Jako nám milosrdný pán, od něhož vítězství v bitvě přichází, propůjčil dokonalé vítězství, tak nás učinil poražením nepřátel a pošlapáním protivníků silnějším a vítězem prostřednictvím své milosti.“²¹⁶

²¹⁴ 13. „... cum sic electus coronati fuerimus et inuncti in loco ad coronandum et inungendum reges Rom[anorum] electos in imperatores promovendos antiquitus deputato, videlicet in opido Aquisgrani, ex quo et electione predicta precedenti statim secundum predictas consuetudines approbatas, que pro lege servantur, est electus verus rex Romanorum ...“ MGH Const. 5, č. 910, s. 747; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 53-55; 13. „... cum sic electus coronati fuerimus et inuncti in loco ad coronandum et inungendum reges Rom[anorum] electos in imperatores promovendos antiquitus deputato, videlicet in opido Aquisgrani, ex quo et electione predicta a precedenti statim secundum predictas consuetudines approbatas, que pro lege servantur, est electus verus rex Romanorum ...“ MGH Const. 5, č. 909, s. 726; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 53-55.

²¹⁵ 18. „Licet electio ejusdem adversarii nulla fuerit et sibi nullum jus tribuere potuerit nec nostre in aliquo derogare, quia a minori parte principum fuit electus, videlicet a duobus, et quia facta fuit ex intervallo post primam electionem nostram et ideo nulla nullum jus sibi tribuere potuit nec nostre in aliquo derogare. Item quia electio sua facta fuit non in loco debito de Frankenfurt et sic nulla de jure et per consuetudines imperii approbatas predictas. Item quia facta fuit non in termino et die prefixo ad eligendum per eum, ad quem spectat prefigere, et sic nulla per jura communia et per consuetudines imperii approbatas, que pro jure servantur. Item quia coronatus fuit et inunctus in regem non in loco ad hoc antiquitus deputato, videlicet Aquisgrani.“ MGH Const. 5, č. 910, s. 750; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 67; 18. „Licet electio ejusdem adversarii nulla fuerit et sibi nullum jus tribuere potuerit nec nostre in aliquo derogare, quia a minore parte principum fuit electus, videlicet a duobus, et quia facta fuit ex intervallo post primam electionem nostram et ideo nulla nullum jus sibi tribuere potuit nec nostre in aliquo derogare. Item quia electio sua facta fuit non in loco debito de Franchenfurt et sic nulla de jure et per consuetudines imperii approbatas predictas. Item quia facta fuit non in termino et die prefixo ad eligendum per eum, ad quem spectat prefigere, et sic nulla per jura communia et per consuetudines imperii approbatas, que pro jure servantur. Item quia coronatus fuit et inunctus in regem non in loco ad hoc antiquitus deputato, videlicet Aquisgrani.“ MGH Const. 5, č. 909, s. 730; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 67.

²¹⁶ 17. „...quod si vota principum, ad quos spectat eligere, ad eligendum conveniencium dividantur in plures et duo et in discordia eligantur, alter electorum, qui potentior fuerit et prevaluerit, debeat obtinere. Sicut victoriam nobis contulit plenam atque plenissimam misericors Dominus, a quo est bellorum victoria, ut victo hoste et adversario conculcato potenciolem atque victorem nos fecit per misericordiam suam.“ MGH Const. 5, č. 910, s. 750; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 65-67; 17. „... quod si vota principum, ad quos spectat eligere, ad eligendum conveniencium dividantur in plures et duo

Všechny výše uvedené texty mají za úkol prokázat, že Ludvík je pravým římským králem. První tři potvrzují nespornost jeho volby zakončené korunovací v Cáchách, čtvrtý poukazuje na obvyklý Boží zásah v případě volby sporné. K problematice dvou současně zvolených římských králů se vrátím později, v tuto chvíli nás bude zajímat, proč Ludvík postavil svoji argumentaci právě na prokázání nesporné volby.

Jan XXII. ve výše citovaném textu prohlásil, že duchovní a světská knížata, jimž přísluší volba budoucího římského krále, jenž se později stane císařem, povznesla „*rozdělenými hlasy (jak se říká) nejednotně dva muže*“ a Ludvík by měl respektovat, že „*posouzení takto provedené volby a také jeho osoby, a dále její přezkoušení, potvrzení či povolení nebo odmítnutí a neschválení*“ přísluší papeži. Zdá se tedy, že Jan XXII. opřel své rozhodčí (i veškeré další) nároky pouze o skutečnost sporné volby a Ludvík se proto snažil doložit, že jeho volba byla nesporná. Pokud by se mu to povedlo, nebyl by papežův soud nutný. V záloze ale bylo připraveno také řešení pro případ sporné volby, a to Boží zásah ve prospěch jednoho ze zvolených, ani u ní není účast Apoštolského stolce zapotřebí.

O co mohlo papežství své nároky vůči římskému králi či císaři v této věci opírat? Po smrti Jindřicha VI. se postupně staly konkurenty v boji o římský trůn tři osoby, Jindřichův syn Friedrich, Friedrichův strýc Filip a syn bavorského vévody Jindřicha Lva Ota. Papež Innocenc III. využil komplikované situace, přezkoušel všechny tři kandidáty a poté na tajném zasedání konzistoře přednesl své stanovisko. Podle jeho názoru přísluší *imperium principialiter et finaliter* Svatému stolci. *Principialiter* proto, že ho římská církev přenesla z Východu na Západ, aby měla v císaři svého obránce, *finaliter* proto, že císař získá plnou vládu teprve po korunovaci papežem. A jelikož se spor mezi jednotlivými kandidáty táhne už dost dlouho, cítí se Innocenc oprávněn vyslovit pro toho, kdo je z jeho pohledu imperia více hoden, a to je Ota.²¹⁷ K jednání s říšskými knížaty vyslal papež kardinála biskupa Guida z Palestriny, který 3. července v Kolíně nad Rýnem nechal jeho stanovisko zveřejnit. Filip a jeho

in discordia eligantur, alter electorum, qui potentior fuerit et prevaluerit, debeat obtinere. Sicut victoriam nobis contulit plenam atque plenissimam misericors Dominus, a quo est bellorum victoria, ut victo hoste et adversario conculcato potencioem atque victorem nos fecerit per misericordiam suam.“ MGH Const. 5, č. 909, s. 730; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 65-67.

²¹⁷ Regestum Innocentii super negocio imperii Nr. 29. Originál a německý překlad byly zveřejněny v A. BÜHLER - J. MIETHKE, Kaiser und Papst im Konflikt, s. 80-88.

věrní se proti podobnému zásahu ohradili a ptali se, jakou úlohu vlastně Guido v Kolíně hrál.²¹⁸ Innocenc musel dokázat, že jeho postup nebyl protizákonný.

V březnu 1202 obdržel Berthold ze Zähringenu dopis,²¹⁹ v němž papež říšským knížatům přiznal právo volit římského krále s poukazem na to, že za ně vděčí Svatému stolci, neboť to byl on, kdo přenesl imperium z Řeků na Germány. Na oplátku Innocenc III. žádal, aby knížata uznala jeho právo přezkoušet osobu zvoleného krále, neboť mu má jako příštímu císaři následně zprostředkovat příslušné pomazání, svěcení a korunovaci. Úkolem kardinála Guida bylo pouze veřejně oznámit, který ze soupeřících by se podle kurie k císařství více hodil, nikoli však pro způsob volby, ale spíše pro své osobní vlastnosti. Papež byl nucen jednat ve stavu nouze, neboť říšská knížata nebyla schopna ukončit dlouhotrvající spor v rozumném časovém horizontu sama. Dopis Bertholdovi ze Zähringenu vstoupil do historického povědomí pod názvem *Venerabilem*.²²⁰

VIII. 2. Přezkoušení a potvrzení

S Innocentovým nárokem na přezkoušení a poté přijetí či odmítnutí zvolené osoby byly spojeny nemalé problémy. První představovalo tvrzení, podle něhož bylo právo k volbě na kurfiřty přeneseno Apoštolským stolicí, druhý otázka, kdo má být přijat, resp. potvrzen, a za jakým účelem.

Potvrzen (aprobován) mohl být zvolenec, resp. římský král nebo budoucí císař. Účel samotné aprobace mohl být trojím. Zaprvé, účelem papežovy aprobace je prověřit způsobilost zvoleného k výkonu královského úřadu. Pak je třeba aprobovat již zvolence. Zadruhé, účelem papežovy aprobace je prověřit způsobilost zvoleného k výkonu císařského úřadu. Pak je možné aprobovat buď zvolence, nebo římského krále, ale vždy již jako budoucího císaře. Zatřetí, účelem papežovy aprobace je prověřit způsobilost zvoleného k výkonu úřadu, pro který byl zvolen. Pokud kurfiřt volí budoucího římského krále, pak je třeba aprobovat zvolence. Pokud kurfiřt volí budoucího císaře,

²¹⁸ Regestum Innocentii super negotio imperii Nr. 61. Originál a německý překlad byly zveřejněny Tamtéž, s. 88-90.

²¹⁹ Regestum Innocentii super negotio imperii Nr. 62. Originál a německý překlad byly zveřejněny Tamtéž, s. 90-93.

²²⁰ *Venerabilem* se brzy stalo součástí kanonických sbírek, a to tzv. *Compilatio tertia* (3Comp. 1. 6. 19) a *Liber Extra* Řehoře IX. (X 1. 6. 34). MIETHKE, J., Der Kampf Ludwigs des Bayern, s. 42-43; K situaci kolem jeho vzniku srov. HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE III/2, s. 184-186; W. STÜRNER, Friedrich II., Darmstadt 2009, s. 76-80; F. KEMPF, Innocenc III. und der deutsche Thronstreit, s. 69-73 a 76-81.

pak je možné aprobovat buď zvolence, nebo římského krále, ale vždy jako budoucího císaře.

Z toho vyplývá, že pokud je volen budoucí římský král, pak je papežská aprobace k výkonu úřadu římského krále nutná, pokud je volen budoucí římský císař, pak papežská aprobace k výkonu úřadu římského krále nutná není. Tím se vracíme k výnosu, kterým Jan XXII. zahájil proces proti Ludvíkovi. Místa, která v těchto souvislostech nabývají na významu, zní: „*duchovní a světská knížata, kterým přísluší volba budoucího krále Římanů, jenž je později povznesen k císařství ...*“²²¹ a „... *ani jeden ze zvolených nesmí přijmout označenou hodnost a titul, dokud nebude Apoštolským stolcem potvrzen nebo odmítnut, a to proto, že v mezičase nejsou římskými králi, ale zvolenci, a tak nemají být považováni za krále a králi označováni. ...*“²²² Co z toho můžeme vyvodit? Jan XXII. považoval osoby vzešlé z dvojí volby za budoucí římské krále, zvolence, kteří nemohou přijmout svou hodnost a titul bez souhlasu Apoštolského stolce. A dále, duchovním a světským knížatům přiznával volbu budoucího římského krále, tj. opět pouze volbu zvolence, který potřebuje k výkonu svého úřadu papežovo potvrzení. Tím ovšem vznesený nárok nabíral na rozsahu, neboť v případě neudělení aprobace blokoval papež z hlediska kurie jakoukoli možnost realizace nejen zvolencům vzešlým z dvojí volby, ale i zvolenci nespornému. Ludvík si byl zřejmě této hrozby vědom, a proto neustále zdůrazňoval, že svá práva k výkonu vlády drží na základě správně provedené volby a korunovace, aniž by třeba jen jednou zmínil papežovy nároky na přezkoušení nebo potvrzení zvolené osoby. Co více, ve snaze oslabit tuto hrozbu uvedl, že veškerá práva k výkonu vlády mají i sporně zvolení římsští králové, neboť „*jak Lothar, tak Konrád, jak Filip, tak Ota, jak Richard, tak Alfons, jak Adolf, tak Albrecht*“,²²³ ti všichni spravovali říši, i když vzešli z dvojí volby.

²²¹ „... *principes ecclesiastici et seculares, ad quos ... futuri Romanorum regis in imperatorem postmodum promovendi electio pertinebat ...*“ MGH Const. 5, č. 792, s. 616-617; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 35.

²²² „... *priusquam alterutrius eorum per sedem apostolicam fuisset approbata vel reprobata persona, neutri electorum ipsorum assumere licuit nomen et titulum prelibatum, cum nec interim Roman[i] reges existant, sed in reges electi, nec sint habendi pro regibus nec reges etiam nominandi, ...*“ MGH Const. 5, č. 792, s. 617; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 35-37.

²²³ MGH Const. 5, č. 910, s. 751 a č. 909, s. 731; O dvojici Lothar – Konrád, resp. o zásah papeže Innocence II. do jejich sporu, přitom Innocenc III. zřejmě opřel své nároky z *Venerabilem*. Srov. F. KEMPF, Innocenc III. und der deutsche Thronstreit, s. 80.

VIII. 3. Jednotlivé typy říšské argumentace po Ludvíkově návratu z Itálie

O Ludvíkově římské jízdě, sesazení Jana XXII. a náznacích změny v pojetí císařovy politické koncepce po příchodu uprchlých členů řádu minoritů, které je možné nalézt v dekretu *Cunctos populos*, již byla řeč výše, k některým událostem z této etapy císařova života se vrátím později. V tuto chvíli však pro zachování tematické souvislosti přicházejí na řadu události následující po císařově ne zcela dobrovolném odchodu z Itálie.

Po návratu do Německa zahájil Ludvík Bavorský s papežskou kurií jednání o své absoli. ²²⁴ Veškeré pokusy o vyrovnání však byly neúspěšné, napětí uvnitř říše postupně narůstalo a na jaře roku 1338 dosáhlo svého vrcholu.

VIII. 3. 1. Špýr a Sachsenhausen

Po smrti mohučského arcibiskupa Matyáše z Buchecku († 9. září 1328) označila metropolitní kapitula za jeho nástupce trevírského arcibiskupa Balduina. Ten sice převzal správu diecéze, k samotnému přijetí hodnosti však potřeboval také potvrzení ze strany papeže. To mu Jan XXII. odepřel a v říjnu 1328 jmenoval mohučským arcibiskupem Jindřicha z Virneburgu, synovce kolínského arcibiskupa stejného jména. Balduin odmítl Jindřichovi diecézi předat a přiklonil se na stranu Ludvíka Bavorského. Boje o arcibiskupský stolec se poté táhly až do podzimu roku 1336, kdy se trevírský arcibiskup na zostřený nátlak Janova nástupce Benedikta XII. ²²⁵ svěřeného administrátorství vzdal a přenechal správu arcidiecéze svému konkurentovi. ²²⁶ Jindřich

²²⁴ Ve snaze dosáhnout smíru s kurií vypravil Ludvík do Avignonu celkem deset poselství, dvě směřovala k Janovi XXII., pět k Benediktovi XII. a tři ke Klimentovi VI. Pro šest z nich zůstaly zachovány písemné doklady. H. O. SCHWÖBEL, *Der diplomatische Kampf*, s. 76.

²²⁵ Podrobněji k Benediktovu pontifikátu a cestě k němu srov. P. FOURNIER, Jacques Fournier (Benoît XII), *Histoire littéraire de la France* 37, Paris 1938, s. 174-209; G. MOLLAT, *Les papes d'Avignon*, s. 63-79 a 219-224; *HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE* III/2, s. 393-399.

²²⁶ V červenci 1334 byl proti Balduinovi otevřen kanonický proces. Trevírský arcibiskup byl ochoten vzdát se svých nároků na Mohuč, pokud ji nezíská Jindřich z Virneburgu, papež však nesouhlasil. Jako první uznal Jindřicha z Virneburgu mohučským arcibiskupem český král Jan, když v září 1336 požádal o korunovaci své druhé manželky Beatrix Bourbonské českou královnou. V říjnu téhož roku vydal Benedikt XII. konečný rozsudek. Exkomunikoval Balduina i metropolitní kapitolu a nad samotnou Mohučí vynesl interdikt. Dále žádal, aby byla diecéze během dvou měsíců předána právoplatnému arcibiskupovi a pohrozil Balduinovi, že pokud příkazu neuposlechne, bude zbaven všech beneficií. Trevírský arcibiskup Benediktovo rozhodnutí přijal a předal diecézi do rukou jeho poselstva. K.-H. DEBUS, Balduin als Administrator von Mainz, Worms und Speyer, in: Balduin von Luxemburg Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift auf Anlass des 700. Geburtsjahres (Hrsg. J. Mötsch-F.-J. Heyen), Mainz 1985, s. 415-433; A. HUBER, *Das Verhältnis Ludwigs des Bayern*

z Virneburgu si ovšem ani tehdy nedokázal zajistit potřebnou autoritu a proto v červnu 1337 složil ve Frankfurtu nad Mohanem přísahu věrnosti Ludvíkovi Bavorskému. Zároveň dosáhl smíru také s mohučskou kapitulou a potvrdil její podmínky formou vlastní volební kapitulaci. V ní odsouhlasil, že všechna opatření a závěry vydané Balduinem v době jeho administrátorství mohou být změněny pouze se souhlasem kapituly, zatímco jeho vlastní dokumentace z této doby bude prohlášena za neplatnou. Benedikt XII. viděl v Jindřichově jednání porušení poslušnosti vůči Apoštolskému stolci a v únoru 1338 ho i s celou kapitulou exkomunikoval. Zároveň vyvěsil na vrata avignonského kostela výzvu, aby se Jindřich spolu s jedenácti členy kapituly do čtyř měsíců osobně dostavili ke kurii a vyvrátili obvinění, která proti nim byla vznesena.

Ještě než mohučský arcibiskup tuto zprávu obdržel, zaslal císaři Ludvíkovi a svým sufragánním biskupům dopis, ve kterém je vyzval, aby se 22. března 1338 dostavili do Špýru a jednali o stavu říše. Po několikadenních dohadech, jichž se účastnil i Ludvík Bavorský, odeslali biskupové papeži následující dopis.²²⁷

Účastníci synody oznamují papeži, že římské království a císařství, především však mohučskou provincii, tíží dlouholeté boje mezi panem Ludvíkem a římskou církví. Biskupové, zneklidnění tímto vývojem, vyzvali pana Ludvíka, aby se dostavil do Špýru, a zde se ho, ať již osobně či prostřednictvím poslů, snažili přesvědčit o tom, že je třeba spor ukončit a podrobit se papeži, římské církvi a Apoštolskému stolci. Ludvík nakonec oznámil, že se v dané věci podrobí rozhodnutí přítomných osob a zplnomocnil je k dalšímu jednání. Proto přítomní prosí, aby papež přijal Ludvíka, který je ochoten podrobit se rozhodnutí duchovních (*ordinacioni ecclesiasticorum personarum*), zpět do lůna církve. Tak navrátí zemi hledaný klid. List mají papeži doručit biskup Ulrich z Churu a hrabě Gerlach Nassavský, zřejmě pověřeni dalším vyjednáváním.²²⁸

Římský císař je v celém listě důsledně označován jako pan Ludvík, jediný odkaz na jeho společenské postavení může představovat důraz na zachování „*spravedlnosti a cti*“ v případě vyrovnání s kurií. Biskupové jednají v zájmu říše a jejích obyvatel, cílem je zastavení dalších bojů a přivedení Ludvíka zpět do náruče církve. K volbě římského krále či císaře se nevyjadřují ani slovem.

zu den Erzkanzlern von Mainz, Köln und Trier (1314-1347), Münchener historische Studien, Abteilung Geschichtliche Hilfswissenschaften 21, Kallmünz 1983, s. 78-79.

²²⁷ E. E. Stengel uvádí, že podle zprávy kronikáře Matyáše z Neuenburgu měl mezi shromážděnými kromě Jindřicha z Virneburgu svoji váhu také biskup Berthold ze Štrasburku, jehož považuje za jednoho z koncipistů onoho dopisu. K účastníkům a jejich vzájemným vztahům obrací pozornost na dvou místech. Srov. E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 90-91 a 95-97.

²²⁸ Nova Alamanniae, č. 509, s. 330-331.

Historik E. E. Stengel v souvislosti s biskupskou synodou ve Špýru a papežovou odpovědí naznačuje dvojí: 1. synoda ve Špýru měla provinciální charakter, čistě teoreticky však mohla požadovat řešení „*domácích problému na domácí půdě*“, tj. bez papeže; 2. vzhledem k tomu, že v čele akce stál arcibiskup, jemuž hrozila ze strany kurie exkomunikace, nabylo prohlášení na efektu.²²⁹ Zároveň se nabízí otázka, zda se mohučský arcibiskup jako metropolita německé části říše nechopil iniciativy s odkazem na svá práva při volbě římského krále, totiž svolání jejích účastníků.

Papež předložený návrh nasupeně odmítl a varoval účastníky synody, aby své závěry v uvedené věci nestavěli nad rozhodnutí římské církve.²³⁰ Způsob papežova odmítnutí vyvolal v říši veliké pobouření. Ludvík hodlal využít příznivé situace a svolal na 17. května 1338 do řádového domu německých rytířů v Sachsenhausenu shromáždění zástupců měst, šlechty a kapitul. Jim potom předložil celou historii svého sporu s kurií a na konci zasedání se obrátil na zástupce měst jako představitele universální církve, aby za něho z této pozice u papeže intervenovali. Základem císařovy výzvy byla slova z Matoušova evangelia: „*Když tvůj bratr zhřeší, jdi a pokárej ho mezi čtyřma očima; dá-li si říci, získal jsi bratra. Nedá-li si říci, přiber k sobě ještě jednoho nebo dva, aby ústy dvou nebo tří svědků byla potvrzena každá výpověď'. Jestliže ani je neuposlechne, oznam to církvi; jestliže však neuposlechne ani církev, ať je ti jako pohan nebo celník.*“²³¹ Kromě měst poslali svou žádost papeži také zástupci šlechty.

Podle H.-J. Beckera potvrdil císař citátem z Matoušova evangelia hrozbu skrytou v řeči, kterou Markvart z Randecka o rok dříve držel za papežovy osobní účasti v konzistoři, a v níž v budoucnu hodlal považovat Benedikta XII. za heretika.²³² Podle E. E. Stengela odkazuje citát z Matoušova evangelia na rozhodčí moc kleriků a laiků, kterou ve svém díle propagoval Marsilius z Padovy. Na Marsilia měl posléze navázat ve třetím díle Dialogu Vilém z Ockhamu a byl to právě on, kdo se stal autorem Ludvíkova proslovu.²³³ Podle O. Bornhaka nebyla Ludvíkova řeč významná tím, že hrozila papeži

²²⁹ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 102-103.

²³⁰ Trevírský notář Rudolf Losse, z jehož pozůstalosti dopis psaný biskupy pochází, na jeho kraj napsal: „*Papež řekl, že se drze chtějí stát soudci.*“ KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 236 pozn. 16; O papežově zlosti při přijetí špýrského poselstva se zmiňuje také biskup Jan z Verdenu. Příslušné pasáže dopisu zasláního kaplanovi Dietmarovi nalezneme Tamtéž, s. 272-273.

²³¹ Mt 18, 15-17.

²³² H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 456-460; Jedná se o řeč z 11. dubna 1337, která u kurie vzbudila velikou nevoli. Benediktova odpověď na Markvartovo vystoupení se sice nedochovala, podle svědectví Jindřicha z Diessenhofenu ale v jejím průběhu přirovnal císaře k drakovi z Apokalypsy. K Markvartovu projevu srov. F. PELSTER, Die zweite Rede, s. 88-114.

²³³ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 107-109; O Vilémovi jako autorovi předneseného projevu uvažovali i jiní historici. Podle H.-J. Beckera museli být Ludvíkovi rádci juristé znalí Huguccia a

exkomunikací, ale tím, že se při tom opírala o církevní právo.²³⁴ Podle mého názoru papeži ve skutečnosti mohlo hrozit pouze obvinění z hereze, popřípadě exkomunikace, vypovězení poslušnosti ze strany celé „*německé církevní provincie*“, kterým papeži ve svém dopise vyhrožovali zástupci měst, bylo velmi nepravděpodobné, protože země nebyla jednotná.

V této souvislosti se automaticky nabízí otázka, kdo se vlastně v Sachsenhausenu shromáždil a čí zájmy měli účastníci reprezentovat. O. Bornhak nabízí myšlenku německého „*národního*“ koncilu, kdy shromážděné stavy vedené císařem hrozí papeži.²³⁵ Shromáždění v Sachsenhausenu svolal na rozdíl od toho ve Špýru osobně Ludvík, pro sešlost charakteru spíše provinciálního než celoříšského mluví to, že se konala v přímé návaznosti na dění ve Špýru, kde se neshromáždil německý klérus, ale pouze sufragánní biskupové Jindřicha Mohučského. Na druhou stranu císařské pozvání mohlo oslovit mnohem širší okruh lidí, než pozvání mohučského arcibiskupa, zvláště pokud vešlo ve známost, o čem se ve Špýru jednalo.²³⁶ Není třeba pochybovat o tom, že Ludvík hledal u shromážděných podporu, a v teoretické rovině by proto bylo možné uvažovat o císaři jako obhájci víry, který se s proslovem připraveným Vilémem z Ockhamu obrací ke shromážděným, pro tuto chvíli představujícím reprezentativní vzorek společnosti věřících, a to podle potřeby buď pro Německo, nebo pro imperium, nebo pro celý křesťanský či nekřesťanský svět, neboť podle Ockhama je křesťanský panovník přirozeným nástupcem svých nekřesťanských předchůdců, s právem soudit papeže pro jeho herezi.

Poněkud jednodušší vysvětlení nabízí H. Thomas. Podle Thomasova názoru vzbudily události v Sachsenhausenu pozornost trevírského arcibiskupa Balduina, který došel k závěru, že císař hodlá využít všeobecné nespokojenosti s postupem kurie k podkopání dominantního postavení kurfiřtů a odsunout je do pozadí ve prospěch

Hostiense, pravděpodobně šlo o Bonagratia z Bergama a Viléma z Ockhamu. H.-J. BECKER, *Das Mandat „Fidem catholicam“*, s. 459-460; Podle O. Bornhaka sestavil Ludvíkovu řeč teolog, znalec církevního práva, on sám se domnívá, že šlo o Viléma z Ockhamu; O. BORNHAK, *Staatskirchliche Anschauungen*, s. 27. Podle K. Bosla je rozhodující podíl na Ludvíkově vystoupení v Sachsenhausenu, a také na vyhotovení *Fidem catholicam* a *Licet iuris* přisuzován Vilémovi z Ockhamu, důkaz však chybí. K. BOSL, *Der geistige Widerstand am Hofe Ludwigs des Bayern gegen die Kurie*, in: *Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils. Reichenau-Vorträge im Herbst 1964. Vorträge und Forschungen IX*, Konstanz – Stuttgart 1965, s. 111.

²³⁴ Srov. O. BORNHAK, *Staatskirchliche Anschauungen*, s. 25-26.

²³⁵ Tamtéž, s. 29.

²³⁶ Historikové se ovšem zmiňují pouze o dvou dopisech, první byl zaslán trevírskému arcibiskupovi Balduinovi a je editován v *Nova Alamanniae*, druhý směřoval na kapitolu v Lutychu a nalézá se v *Regestech imperii*. Srov. *Nova Alamanniae* č. 516, s. 337-338 a RI, č. 1895, s. 118.

ostatních říšských stavů, tj. měst, šlechty a duchovních. Podobný vývoj by byl z Balduinova pohledu nežádoucí, neboť by do jisté míry ohrozil i jeho vlastní pozice, v minulosti pracně vybudované, a proto se rozhodl iniciovat setkání v Rhens, na němž kurfiřtové vyjádřili k celé situaci své vlastní stanovisko.²³⁷ Proč se Balduin cítil událostmi v Sachsenhausenu ohrožen a jakým způsobem mohly ovlivnit postavení ostatních kurfiřtů, Thomas příliš nerozvádí, dovolím si tedy dvě krátké úvahy.

Zaprvé, po smrti mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu se Balduin stal jedním z hlavních aktérů veškerého říšského dění. Rychlý politický vzestup Jindřicha z Virneburgu, k němuž došlo poté, co se po několik let trvajících obstrukcích, způsobených mimo jiné právě nenaplněnými ambicemi jeho trevírského kolegy, konečně chopil úřadu mohučského metropolity, mohl Balduina skutečně zneklidnit. Podobná konkurence byla nevítaná, a proto se trevírský arcibiskup rozhodl k ráznému činu, svolal ostatní kurfiřty a pokusil se jejich prostřednictvím prosadit svoji vlastní vizi římské říše a získat tak zpět ztracený vliv.

Zadruhé, roku 1905 položil K. Zeumer ve své studii o *Sachsenspiegelu* základy tzv. teorie o arcíúřadech, díky níž přiznal právo volit římského krále výhradně držitelům sedmi přesně definovaných říšských úřadů. Okruh osob oprávněných k volbě – kolegium kurfiřtů – se podle jeho názoru měl pevně zformovat na přelomu let 1256/1257.²³⁸ Zeumerovy závěry se pokusil vyvrátit A. Wolf, který předpokládá, že k uzavření kolegia kurfiřtů došlo teprve ke konci interregna, tj. asi 60 až 65 let před událostmi v Sachsenhausenu.²³⁹ E. Schubert dokládá, že královská volba představovala určitou formu soudu, jehož účastníci dohlíželi na to, aby vše proběhlo tak, jak má, a jimž příslušelo právo vynést konečný rozsudek. V obecném povědomí přitom přežívala představa, a to prakticky ještě počátkem 15. století, že účastníky shromáždění jsou všichni říšští velmoži, nikoli pouze oněch sedm vyvolených.²⁴⁰ Pokud bychom přijali Wolfovy závěry a spojili je se Schubertovými údaji, pak by sbor kurfiřtů mohl při správně zvolené propagaci představovat v očích svých současníků poměrně mladé „netradiční“ společenství, jehož složení lze do budoucna pozměnit, a které ani zdaleka nepředstavuje jediného garanta správně provedené volby římského krále. Ustanovení

²³⁷ H. THOMAS, *Ludwig der Bayer*, s. 309-310.

²³⁸ K. ZEUMER, *Die böhmische und die bayrische Kur im 13. Jahrhundert*, HZ 94, 1905, s. 209-250.

²³⁹ Srov. A. WOLF, *Königswähler in den deutschen Rechtsbüchern*, ZRG, Germ. Abt. 115, 1998, s. 150-197.

²⁴⁰ Srov. E. SCHUBERT, *Königswahl und Königtum*, s. 264-270.

spolku na ochranu Svaté říše římské, k němuž v Rhens kurfiřté přistoupili, proto mohlo být vedeno snahou bránit svůj nárok „*an der kur des ryches*“.²⁴¹

Podobným úvahám nahrává i to, že celé kolegium kurfiřtů bylo v Ludvíkově době velmi nestabilní a ze sedmi knížat – voličů, pokud odhlédneme od Wittelsbachů, měla určitý význam vlastně pouze tři: 1. mohučský arcibiskup Jindřich z Virneburgu, který svou politiku pravděpodobně zcela spojil s politikou Ludvíka Bavorského; 2. český král Jan, jenž se spojil, s kým se mu to zrovna hodilo; 3. trevírský arcibiskup Balduin, který sice o říši a jejích právech neustále mluvil, nemohu se však zbavit dojmu, že i on měl na mysli spíše ta práva jako taková, než nějaký imaginární nadosobní a ještě navíc národní celek, k němuž by se vážala (to už spíš celek geografický a úřad).

K obsahu dopisů, které zástupci měst a šlechty zaslali ze Sachsenhausenu papeži, je možné uvést následující. Zástupci měst upozorňují Benedikta XII., že jeho spor s římským císařem ničí církev a jednotu víry a informují ho o starých říšských právech a zvycích, podle nichž „... *je v částech Německa chvályhodným způsobem stále dodržováno, že římscí králové byli po své volbě prostřednictvím německých knížat, císařských voličů, a zvláště po uvedení na stolec vznešeného Karla v Cáchách považováni za pravé římské krále a respektováni s náležitou úctou tím způsobem, že od té chvíle bezprostředně vystupovali jako praví správci římského císařství a obdrželi svá práva a pocty ... (s příslušnými) odznaky ..., aby v jednotlivém vykonávali, co jim podle potřeb a povinnosti mělo příslušet, a i když se stalo, že se volby řečených knížat odehrály v neshodě, jakkoli tehdejší nejvyšším biskupům nějakým způsobem volbu oznámili, aby tito v náležitém čase na základě žádosti vykonali císařskou korunovaci.*“²⁴² Benediktův předchůdce, Jan XXII., jednal patrně z neznalosti věci, když proti Ludvíkovi, nejkřesťanštějšímu knížeti, obránci a zvláštnímu ctiteli pravé víry, stejně jako těm, kdo mu při správě království a císařství pomáhali, vedl různé procesy, které přispěli k všeobecné škodě. Ludvík nabídl papeži a Svatému stolci odpovídající satisfakci a pokání, o čemž bude Benedikt XII. patřičně zpraven

²⁴¹ Srov. níže kapitola „Spolek na ochranu Svaté říše římské a Prohlášení z Rhens“, s. 72.

²⁴² „... *in partibus Germaniae semper sic fuisse laudabiliter observatum, quod Romanorum reges, potquam per principes Alamaniae electores imperii sunt electi, et presertim post coronacionem regalem eorundem electorum in reges in sede magnifici Karoli Aquisgrani habitam pro veris Romanorum regibus sunt habiti et debita reverencia honorifice reputati, sic quod extunc immediate tamquam veri Romani imperii amministratoros pro suis iuribus et honoribus conservandis et augustali clemencia gubernandis debitis signorum victricis triumphabant ac singula exercebant, que sui exigencia officii exequi poterant et debetant, eciam si electiones huiusmodi contingebat a pretactis principibus sub discordia celebrari, licet pro tunc summis pontificibus huiusmodi suam electionem aliquantulum nunciarent, ut coronacionis imperialis solempnia sibi debito tempore impederent requisiti.* ...“ Nova Alamanniae, č. 520, s. 340; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 239.

poselstvem mohučského arcibiskupa Jindřicha a biskupů z jeho okolí. Proto města prosí, aby: 1. papež zachoval Ludvíkovi a římské říši jejich stav, čest a vážnost; 2. odvolal výše zmíněné procesy, které jsou proti zvykům římského království a císařství a také proti zvykům jejich vlasti Germanie, která si od Karlových časů až podnes zasloužila toto království a císařství držet, a to i přesto, že tyto procesy císaře ani města k ničemu nezavazovaly; 3. přijal Ludvíka zpět do lůna církve a poskytl mu svou milost. A aby bylo zcela jasné, jak se věci v *terrarum imperii Alamanie* mají, oznamují města papeži, že pokud by se celá záležitost nadále vlekla jako dosud, vypoví mu do té doby nejvěrnější křesťanský národ poslušnost, poněvadž nehodlá ponechat svého pána, římského císaře, a práva říše (*imperatorem Romanorum et iura imperii*) samotné a bez pomoci a nadále trpět zmatek v zemi. Zároveň ovšem doufají, že Jeho Svatost včas zasáhne.²⁴³

A podobně zástupci drobné šlechty jako oddaní, poslušní a pravověrní synové svých předků, v jejichž stopách jdou, oznamují papeži, že podle „... *chvályhodného a kam až lidská paměť sahá myslitelného* zvyku *svatého římského císařství a království*, ... *přijali ti, které zvolili římskými králi německá knížata, jimž podle práva a starého zvyku jak známo taková volba přísluší, především po vykonání královské korunovace na místě vznešeného Karla v Cáchách, královské jméno. A vykonávali správu a veškerou jurisdikci království a císařství svobodně podle tohoto zvyku, i když se stalo, že volba jmenovaných knížat proběhla v rozporu.*“²⁴⁴ Benediktův předchůdce, Jan XXII., jednal patrně z neznalosti věci, když uvedený zvyk nerespektoval a zahájil proti panu Ludvíkovi, římskému císaři, stejně jako proti těm, kdo mu při správě království a císařství pomáhali, několik různých procesů, které přispěly k všeobecné škodě. Ludvík nabídl papeži a Svatému stolci odpovídající zadostiučinění a pokání, o čemž bude Benedikt XII. patřičně zpraven poselstvem mohučského arcibiskupa Jindřicha a biskupů z jeho okolí. Proto drobná šlechta prosí, aby: 1. odvolal výše zmíněné procesy, které jsou proti zvykům římského království a císařství a také proti zvykům jejich vlasti

²⁴³ Srov. Nova Alamanniae, č. 520, s. 339-341.

²⁴⁴ „... *quod iuxta laudabilem et a tempore, cuius contrarii hominum memoria non existit, sacri regni et imperii Romanorum consuetudinem hactenus inconcusse servatam electi in reges Romanorum a Germanie principibus, ad quos electio huiusmodi de iure seu antiqua consuetudine pertinere dinoscitur, presertim post coronacionem regalem eorundem electorem in reges in sede magnifici Karoli Aquisgrani habitam nomen regum assumerunt, administracionem et omnem iurisdictionem eiusdem regni et imperii libere iuxta dictam consuetudinem exercendo, eciam si electiones huiusmodi coontingebat a pretactis principibus in discordia celebrari.* ...“ Tamtéž, č. 521, s. 341-342; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 245.

Germanie, která si od Karlových časů až podnes zasloužila toto království a císařství držet; 2. přijal Ludvíka zpět do lůna církve a poskytl mu svou milost.²⁴⁵

Města i šlechta, jejichž vlastní je Germanie, jsou tedy přesvědčeny o tom, že německá knížata, kdy slovo německá zastupují termíny *Alamanniae* nebo *Germanie*, volí římského krále, který má ihned po volbě právo spravovat imperium. Imperium je většinou charakterizováno jako římské, pouze v okamžiku, kdy města hrozí papeži Benediktovi XII. vypovězením poslušnosti ze strany německého „národa“, mluví o situaci v *terrarum imperii Alamanie*. Co si z toho vybrat?

Oficiální název římského císařství se během času ustálil na obratu *sacrum Romanum imperium*, jehož běžně užívaná zkrácená podoba zněla *imperium Romanum*. Římské království bylo oproti tomu ještě za Ludvíkovy vlády označováno čtyřmi různými termíny, a to *regnum Romanum*, *regnum Teutonicum*, *regnum Germanie* a *regnum Alamannie*. Výrazy odkazující na německý podíl v říši lze podle E. Schuberta interpretovat následujícím způsobem. Zaprvé, vývojově starší pojmy *regnum Teutonicum* a *regnum Germanie* do jisté míry vymezovaly římské království vůči ostatním částem imperia, resp. vůči celému římskému císařství, neboť výrazy *regnum* a *imperium* v tu dobu často významově splývaly. Zadruhé, obě výše uvedená přízviska odkazovala na skutečnost, že podle tzv. *translatio imperii* bylo císařství přeneseno na *gens Teutonicorum* resp. na Germány. Výraz *regnum Alamannie* se objevil teprve koncem 13. století a postupně byl stále více chápán jako označení pro vlastní Německo. Do konečného vymezení vztahu mezi *imperium Romanum* a *regnum Teutonicum* opět významně zasáhl papež Innocenc III., když v průběhu bojů, které se na přelomu 12/13. století rozpoutaly o římský trůn, okomentoval pozici Filipa Švábského slovy „*nunc regnum Theutonicum et, quantum in eo est, imperium ocupasse*“. Innocentovo vyjádření, podle něhož bylo *regnum Teutonicum* nedílnou součástí *imperia*, se postupem času vžilo a bylo dále rozvíjeno jak propapežskou, tak procísařskou stranou.²⁴⁶

J. Miethke uvádí, že papež Bonifác VIII. zformuloval na přelomu 13/14. století během jednání s římským králem Rudolfem Habsburským následující terminologii. Neaprobovaný zvolenec byl označen jako *rex Alemannie* nebo *in regem Romanorum electus*, a to lhostejno zda již došlo ke korunovaci v Cáchách. Aprobovaný zvolenec byl *rex Romanorum* (po vzoru Innocence III. možno doplnit obratem *in imperatorem*

²⁴⁵ Srov. Nova Alamanniae, č. 521, s. 341-343.

²⁴⁶ Srov. E. SCHUBERT, König und Reich, s. 226-238.

postmodum promovendus) s právem vládnout v Německu, Itálii a Burgundsku. Po císařské korunovaci se z římského krále stal *imperator Romanorum*.²⁴⁷ Toto členění bezpochyby těžilo z výše uvedeného nejasně definovaného používání pojmů *regnum Teutonicum*, *regnum Germanie* a *regnum Alamannie*, které do jisté míry koexistovaly jako synonyma, na druhou stranu však vykazovaly též imperiální ambice. Bylo jen otázkou času, kdy kurie tuto skutečnost využije ve svůj prospěch a obrátí ji proti nejvyššímu představiteli římské říše.²⁴⁸

Jinými slovy, hrozba spočívala v následujícím. Císařství bylo Ludvíkovými současníky chápáno jako německé, protože se nacházelo u německého lidu. Proto také mohl německý král, tj. římský král volený zástupci německého lidu (kurfiřty), a budoucí německý resp. římský císař spravovat Německo, Itálii a Burgundsko. Německo oproti tomu představovalo pevně daný územní celek a jeho král byl italskému a burgundskému králi roven. Pokud by kurfiřté rezignovali na volbu římského krále a spokojili se s volbou krále německého, pak by zvolený pro ovládnutí zbylých dvou království musel buď dodatečně dosáhnout císařské korunovace, anebo, čistě teoreticky, prosadit své zvolení také v italském a burgundském království. K dalším úvahám poté vybízí rezignace na zisk císařského titulu při zvolení druhé z nabízených variant, neboť římský císař mohl vznášet jisté nároky nejen vůči Itálii a Burgundsku, ale také vůči ostatním křesťanským státům.

Korunovace v Cáchách je v dokumentech ze Sachsenhausenu zřejmě chápána jako nedílná součást volebního procesu, její význam však klesá, neboť král drží svá práva i bez ní. Sporná volba není výkonu vlády na překážku. O aprobaci se zde nemluví, podle měst však má být volba papeži oznámena, aby byl v náležitém čase připraven vykonat císařskou korunovaci.

VIII. 3. 2. Spolek na ochranu Svaté říše římské a *Prohlášení z Rhens*

16. července 1338 se kurfiřti s výjimkou českého krále Jana shromáždili v Rhens, uzavřeli spolek na ochranu Svaté říše římské a jejích práv²⁴⁹ a vydali tzv.

²⁴⁷ Srov. J. MIETHKE, *Der Kampf Ludwigs des Bayern mit Papst*, s. 46-48; TÝŽ, *Politiktheorie im Mittelalter*, s. 89; TÝŽ, *De potestate papae*, s. 89.

²⁴⁸ Srov. níže kapitola „Papežské nároky na správu říše v době uvolnění a obsazení říšského trůnu“.

²⁴⁹ *Nova Alamanniae*, č. 545, s. 361-2.

Prohlášení z Rhens.²⁵⁰ Císař se zasedání kurfiřtů nezúčastnil, čekal však na jeho výsledek v Lahnsteinu na druhém břehu Rýna.

Podle ustanovení spolku je Svatá říše římská v poslední době krácena na své důstojnosti, právech, zvycích a svobodách stejně jako sami kurfiřté. Tito se proto, aby uchránili obecný a zjevný užitek celé křesťanské společnosti, jmenované říše a svou vlastní důstojnost, právo, svobodu a zvyk, rozhodli chránit a bránit jak říši, tak svoji *furstlichen ere*, za kterou jí vděčí, totiž nárok *an der kur des ryches*, a také její a svoje práva, svobody a zvyky, které jim odedávna přísluší a jsou předány jako říšským kurfiřtům.²⁵¹ Ke stejnému závazku chtějí dovést i všechny ostatní. V případě sporu či pochybnosti má menšina bez dalšího následovat rozhodnutí většiny. Následují slavnostní slib a přísaha, dodržovat vše výše uvedené, a dále sankce a datace.²⁵²

V *Prohlášení z Rhens* čteme, v Rhens, na místě, kde se *principes electores sacri imperii Romani* velmi často scházejí, aby se poradili o volbách nebo jiných záležitostech římské říše, vyhlásili pánové Jindřich, arcibiskup mohučský, Walram, arcibiskup kolínský, Balduin, arcibiskup trevírský a páni Rudolf, Rupert a Rupert a Štěpán jako zástupci rýnských falckrabat, poněvadž není jasné, kdo z nich by měl být *comes*, kterému patří hlas, a dále vévoda Rudolf Saský a markrabě Ludvík Braniborský za účasti tří veřejných notářů a mnoha dalších, duchovních i laiků, že podle „... *starého zvykového práva říše bylo uznáno: Poté, co je někdo knížaty voliči nebo - při jejich nejednotnosti - většinou z nich zvolen římským králem, nepotřebuje ke správě říšských statků a práv nebo k přijetí královského titulu jmenování, aprobaci, konfirmaci, souhlas nebo autoritu Apoštolského stolce. A mimo to nepovažuje zvolený za nutné, obracet se na jmenovaný stolec. Spíše se odnepaměti dbá o to, a totéž se tvrdí a dodržuje, aby ti, které knížata voliči jednomyslně nebo, jak bylo výše řečeno, jejich většinou zvolili,*

²⁵⁰ K. ZEUMER, Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz, s. 110-2.

²⁵¹ „Wir ... dñ kunt allen luden, die disen brief sehent oder horent lesen, daz wir mit den andern des heiligen Romisschen richen kurfürsten bedacht und an gesehen han, daz das selbe Romissche riche an sinen eren, rechten und guden und ouch wir und die andern kûrfürsten an unsern eren, rechten, gewanheiden und friheyden, die wir von deme vorgeanten riche han, sere zû disen cziiten und ouch vore an gegriffen, gecrenket und besweret sin und werden, und sin umb gemeynen und kuntlichen nûcz der gemeynen cristenheyde und umb des egenanten richen und unser und der andern kûrfürsten er, recht, friheyt und gewanheyt zû beschirmene, zû beschuren und zû hanthabene eyemutichlichen uberkomen und han uns des vereynet, daz wir daz egenante riche und unser fûrstlichen ere, die wir von yme han, nemelichen an der kûr des ryches, an sinen und unsern der kûrfürsten rechten, friheyden und gewanheyden, als von aldere an uns als des rychez kûrfürsten herkomen und bracht ist, hanthaben, schirmen und schuren wollen nach aller unser macht und craft ane geverde wider allermenlichen nyemannes uz genamen, wan ez unser ere und eyd an get, und wollen des nicht lazen umb keynerleye gebot, von weme oder wie ez kome, da mite daz ryche, wir und die andern kûrfürsten an disen vorgeschrieben sachen in keyne wiiz gecrenket mochten werden.“ Nova Alamanniae, č. 545, s. 361.

²⁵² Srov. Tamtéž, č. 545, s. 361-362.

*přijali královský titul a spravovali říšské statky a práva. A mohli tak činit podle práva a zvyku dovoleným způsobem a mohou tak činit i v budoucnu, aniž by k tomu obdrželi či měli aprobaci nebo dovolení jmenovaného Apoštolského stolce. ...*²⁵³

V *Prohlášení z Rhens* tedy poprvé došlo k výslovnému odmítnutí papežských nároků na aprobaci - zvoleným je římský král oprávněný ke správě *bonorum et iurium imperii* nebo přijetí královského titulu bez jakéhokoli zásahu Apoštolského stolce. V případě sporné volby má menšina následovat většinu, tj. pravým králem je ten, kdo získá větší počet hlasů.²⁵⁴ Co si však myslet o větě: „*A mimo to nepovažuje zvolený za nutné, obracet se na jmenovaný stolec.*“ Možné je dvojí, zaprvé, zvolený se nemusí obracet na papeže, neboť nepotřebuje jeho aprobaci, zadruhé, zvolený nemusí svoji volbu papeži oznamovat.

E. E. Stengel uvádí, že *Prohlášení z Rhens* hájí práva říše proti nárokům kurie, ani slovem se však nezmiňuje o probíhajícím sporu mezi papežem a císařem, a dále, Spolek kurfiřtů z Rhens vyhláší boj všem nepřátelům říše, nikoli však jmenovitě, ale pouze obecně.²⁵⁵ Podle H. Prösslera potvrdili kurfiřtí v *Prohlášení z Rhens*, že pro právoplatnou volbu římského krále není potřeba papežovy aprobace, nevěnovali však přitom pozornost Ludvíkovu specifickému případu, neboť mělo mít platnost věčného říšského práva.²⁵⁶ Podle H.-J. Beckera představovaly jak ustanovení spolku kurfiřtů, tak samotné prohlášení pouze obecná vyjádření, která se nevztahovala ani k osobě Ludvíka Bavorského ani k jeho volbě římským králem.²⁵⁷

Smysl, který byl závěrům z Rhens cizí, se jim podle H.-J. Beckera snažil v osobním prohlášení připsat mohučský arcibiskup Jindřich z Virneburgu, který uvedl,

²⁵³ „... hoc esse de iure et antiqua consuetudine imperii approbata, quod postquam aliquis a principibus electoribus imperii vel a maiori parte numero eorundem principum etiam in discordia pro rege Romanorum est electus, non indiget nominatione, approbatione, confirmatione, assensu vel auctoritate sedis apostolice super administratione bonorum et iurium imperii sive titulo regio assumendis, et quod duper hiis talis electus non habet necessario redurre ad eandem seddem, sed quod sic est habitum, obtentum et observatum a tempore, de cuius principio memoria non existit, quod electi a principibus electoribus imperii concorditer vel a maiore parte, ut supra sibi titulum regum assumpserunt ac bona et iura imperii administrarunt, et quod de iure et consuetudine hoc licite facere potuerunt et poterunt, nulla approbatione vel licencia dicte sedis apostolice super hoc habita et obtenta. ...“ K. ZEUMER, Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz, s. 111-112; A. BÜHLER – J. MIETHKE, Kaiser und Papst im Konflikt, s. 148.

²⁵⁴ Na podobném principu je postavena i obhajoba Ludvíkovy volby v Sachsenhausenské apelaci. Za nesporně zvoleného platí ten, kdo je zvolen „všemi voliči nebo jejich většinou nebo dokonce i menšinou, pokud bude volba vykonána alespoň dvěma voliči z těch, kteří jsou tam přítomni ...“ Srov. MGH Const. 5, č. 910, s. 747 a č. 909, s. 726.

²⁵⁵ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 148.

²⁵⁶ H. PRÖSSLER, Rhens, die Kurfürsten und die deutsche Königswahl, s. 232-233.

²⁵⁷ H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 462.

že v jeho případě znamená slovo říše totéž co císař Ludvík.²⁵⁸ Na Jindřichovo dodatečné prohlášení upozorňují i E. Schubert²⁵⁹ a E. E. Stengel.²⁶⁰ Vzhledem k tomu, že se Jindřich z Virneburgu zásadním způsobem podílel na dění ve Špýru a Sachsenhausenu, nabírá z mého pohledu jeho prohlášení reagující na závěry z Rhens na váze. Pochybné bylo i chování kolínského arcibiskupa Walrama, jenž vzápětí po skončení jednání zaslal Benediktovi XII. dopis, ve kterém uvedl, že ho k účasti na shromáždění v Rhens vedla pouze snaha nezůstat mimo politické dění v říši. Podle A. Hubera Walram tímto dopisem prezentoval loajalitu Apoštolskému stolci, a to zcela v rámci přísahy, kterou složil krátce po svém jmenování kolínským arcibiskupem. Dalších jednání se již neúčastnil.²⁶¹ Většina historiků se domnívá, že závěry z Rhens formulovala pouze část kurfiřtů. Prakticky vždy se v této souvislosti hovoří o trevírském Balduinovi, E. E. Stengel však uvažuje také o Jindřichovi z Virneburgu.²⁶² Jindřichovo dodatečné prohlášení svědčí o tom, že názory uvnitř kolegia, resp. jeho části, byly rozdílné, a že část kurfiřtů, ať už větší nebo autoritativnější, odmítla Ludvíka přímo podpořit.²⁶³

Někdy se v souvislosti s Rhens mluví o tzv. říšském císařství a traktátu *De iuribus regni et imperii* jehož autorem byl Lupold z Bebenburgu. Podle G. Pleugera spojil Lupold veškerou říšskou moc s Německem, Burgundskem a horní Itálií. E. L. Witneben uvádí, že ve svém traktátu přijal myšlenku, podle níž římský král získá veškerá práva k *regnu a imperiu* na základě volby a korunovace, rezignoval však přitom na zachování rovnocenného postavení krále a císaře, resp. rozlišoval dvojí císařství, říšské a světové. Lupoldova pozice se svým pojetím blížila názoru, který ve sporu mezi Ludvíkem a Janem XXII. zastával trevírský arcibiskup Balduin, a který měl svůj původ v *Prohlášení z Rhens*. Je proto možné, i když neprokazatelné, že Lupold byl při psaní svého spisu s Balduinem v kontaktu.²⁶⁴

²⁵⁸ Tamtéž, s. 462.

²⁵⁹ E. SCHUBERT, Königsabsetzung im deutschen Mittelalter, s. 316.

²⁶⁰ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 131-132 a 145-146.

²⁶¹ Po svém jmenování arcibiskupem složil Walram jako důkaz poslušnosti Apoštolskému stolci přísahu, v které přislíbil: 1. zachovat věrnost Janovi XXII. a jeho nástupcům; 2. poskytnout papežským vyslancům doprovod, ochranu a přijetí; 3. nezpůsobit škodu církvi; 4. nepodporovat Ludvíka Bavorského ani jiné církvi označené osoby. Srov. A. HUBER, Das Verhältnis Ludwigs des Bayern, s. 107.

²⁶² E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 147.

²⁶³ Na tomto místě je třeba upozornit ještě na jednu věc, a to, že poměr jednotlivých „říšských stavů“ k Ludvíkově osobě byl pravděpodobně velmi variabilní a neustálý, a to i směrem dovnitř, neboť k ustanovení spolku kurfiřtů z Rhens se připojilo také devět alsaských měst, které se ovšem vyslovily pro „unsern herren keiser Ludwigen, der daz rich ist“. Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 463-464.

²⁶⁴ G. PLEUGER, Die Staatslehre, s. 53; E. L. WITNEBEN, Lupold von Bebenburg und Wilhelm von Ockham im Dialog über die Rechte am römischen Reich des Spätmittelalters, DA 53, 1997, s. 568-569;

Spis *De iuribus regni et imperii* byl dokončen až po Rhens, Lupoldovy kontakty s Balduinem, jemuž své dílo věnoval, jsou dost nejasné, resp. nikdo o nich neví nic bližšího. Možností je několik: 1. iniciátorem Rhens byl Balduin a jeho pojetí Lupolda inspirovalo; 2. Lupold inspiroval Balduina, ale nikoli prostřednictvím spisu, neboť ten, jak už bylo uvedeno, dokončil až po Rhens; 3. existovaly dvě koncepce, císařská a Balduinova, Lupold rozvinul tu Balduinovu a svůj spis pojal jako odpověď císaři, resp. jeho exponentovi, Vilémovi z Ockhamu;²⁶⁵ 4. jde o hloupou shodu náhod, což je nepravděpodobné.

H. Prössler upozorňuje na dvojí význam závěrů z Rhens: 1. směrem ven byly namířeny proti vměšování francouzského krále a papeže; 2. směrem dovnitř potvrzovaly, že kolegium kurfiřtů poskytne ochranu každému jím zvolenému králi, dokud se bude držet ustanovení volební kapitulace a vykonávat říšskou politiku ve shodě s kurfiřty.²⁶⁶

Závěry ze Špýru a především ze Sachsenhausenu zřejmě do jisté míry vyjadřovaly Ludvíkův názor na celou věc, resp. hájily jeho zájmy. Rhens představovalo postoj kurfiřtů, i když, jak už bylo uvedeno, existovaly uvnitř kolegia rozpory. Snahu spojit jednotlivá pojetí a dojít určitého souladu mohly představovat dokumenty *Licet iuris*, *Fidem catholicam* a především *Prohlášení z Frankfurtu* z března 1339.

VIII. 3. 3. Římský král či císař ve *Fidem catholicam* a *Licet iuris*

Na 4. srpna 1338 svolal Ludvík sněm do Frankfurtu nad Mohanem. 6. srpna 1338 vystoupil s císařskými insigniemi v řádovém domě německých rytířů v Sachsenhausenu, aby se očistil z obvinění z kacířství. Za tím účelem přednesl Otčenáš, Ave Maria a apoštolské vyznání víry. Poté byly, bez účasti kolínského arcibiskupa Walrama a trevírského arcibiskupa Balduina, zveřejněny dva dokumenty, *Licet iuris*²⁶⁷ a *Fidem catholicam*.²⁶⁸

Z českých historiků věnoval Lupoldovi pozornost F. Šmahel, řekla bych ale, že v podstatě čtenáře pouze seznámil s jeho osobou a podrobněji popsal obsah sledovaného traktátu. F. ŠMAHEL, *Imperator rex in regno suo. Římské království v pojetí Lupolda z Bebenburgu*, in: *Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 55-64.

²⁶⁵ Podle H.-J. Beckera byl Lupoldův spis odpovědí na třetí díl Ockhamova Dialogu. Srov. H.-J. BECKER, *Das Mandat „Fidem catholicam“*, s. 490-491.

²⁶⁶ H. PRÖSSLER, *Rhens, die Kurfürsten und die deutsche Königswahl*, s. 233.

²⁶⁷ K. ZEUMER, *Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz*, s. 100-102; C. Müller předpokládal, že se text *Licet iuris* dochoval ve dvou verzích. Zaprvé, ve sbírce Mikuláše Minority a v komentáři k Justiniánovu kodexu z pera Alberica de Rosciate, zadruhé, v díle Viléma z Ockhamu nazývaného *De electione*

VIII. 3. 3. 1. *Licet iuris*

Licet iuris bylo vydáno s radou a souhlasem kurfiřtů a ostatních říšských knížat. To, co zde bylo uvedeno, má proto do jisté míry větší váhu než to, co bylo uvedeno ve *Fidem catholicam*, podepřeném pouze autoritou císaře.²⁶⁹

V úvodu *Licet iuris* čteme: „... svědectví obojího práva zcela jasně říká, že císařská autorita a moc od počátku vycházela bezprostředně od Boha a Bůh dal lidskému pokolení prostřednictvím krále a císaře zákony, a dále že císař se stane pravým císařem pouze na základě volby těch, jimž volba přísluší, a nepotřebuje žádný další souhlas nebo potvrzení, protože nad sebou na zemi nemá ve světských věcech nikoho vyššího, ...“²⁷⁰

Nejdůležitější pasáž říká následující: „... císařská hodnost a moc je bezprostředně výhradně od Boha; podle práva a odedávna zachovávaného říšského zvyku je ten, koho kurfiřti ve shodě nebo většinou zvolí císařem či králem, pokládán hned výhradně na základě volby za pravého krále a římského císaře a tak nazýván, a všichni poddaní říše ho musí být poslušni; má plnou moc spravovat všechny statky a práva říše a činit vše ostatní, co přísluší pravému císaři, a nepotřebuje k tomu žádné

Caroli IV., které otiskl pod názvem *Tractat gegen die Unterwerfungsformel Clemens VI.* C. Müller se domníval, že zatímco Mikuláš Minorita a Alberico de Rosciate zveřejnili původní císařův návrh (*Lex invariata*), Ockhamův text představuje jeho modifikovanou formu (*Lex variata*). K modifikaci textu mělo dojít na nátlak kurfiřtů. C. MÜLLER, *Der Kampf Ludwigs des Bayern*, Bd. 2, s. 74-80 a 294-299; K. Zeumer souhlasí s K. Müllerem v tom, že Albericův text odpovídá textu Mikuláše Minority, Ockhamův text považuje za výtah. Mikuláš Minorita byl podle K. Zeumera Ockhamovým pramenem jak pro texty spolku z Rhens a *Prohlášení z Rhens*, tak pro zákon vydaný ve Frankfurtu. Na několika dalších stranách pak dokládá, že *Licet iuris* nebyl zhotoven v jiném znění než v tom, jaké se nám dochovalo u Mikuláše Minority, a které částečně využil Vilém z Ockhamu. O znění, které by bylo změněno na nátlak kurfiřtů, nemáme podle jeho názoru žádné stopy. Tím padá domněnka, že by císař kurfiřtům předložil návrh upravený, ale kurii zaslal návrh původní. K výstavbě jediné formy textu *Licet iuris*, který je nám znám, lze proto podle K. Zeumera použít: 1. Oba úplné rukopisy Mikuláše Minority; 2. Ockhamův výtah z Mikulášova textu; 3. Text Albericův. Srov. K. ZEUMER, *Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz*, s. 87-100; Na Zeumerových závěrech nic nemění ani to, že o Ockhamově autorství spisu *De electione Caroli IV.* panují vzhledem k určitým nejasnostem okolo data jeho úmrtí spory. Srov. výše pozn. 199.

²⁶⁸ H.-J. BECKER, *Das Mandat „Fidem catholicam“*, s. 493-512; E. E. Stengel se na základě zprávy Matyáše z Neuenburgu domníval, že mandát *Fidem catholicam* byl ve skutečnosti zveřejněn již 17. května a nikoli až 6. srpna 1338. E. E. STENGEL, *Avignon und Rhens*, s. 109-110; H.-J. Becker však upozorňuje na to, že květnové datum je uvedeno pouze v zápisech Rudolfa Loose, zatímco většina dalších dokumentů nese datum 6. srpna. Je proto možné, že Ludvík před zveřejněním čekal na výsledek jednání mezi biskupy ze Špýru a papežem a mandát původně představoval pouze koncept. H.-J. BECKER, *Das Mandat „Fidem catholicam“*, s. 461.

²⁶⁹ K. Bosl považuje za autora *Licet iuris* Viléma z Ockhamu. K. BOSL, *Der geistige Widerstand*, s. 111.

²⁷⁰ „... *Licet iuris utriusque testimonia manifeste declarent, imperialem dignitatem et potestatem immediate a solo Deo ab initio processisse et Deum per imperatores et reges mundi iura humano generi tribuisse, ac quod imperator ex sola electione eorum, ad quos pertinet electio, verus efficitur imperator nec alicuius alterius eget confirmatione seu approbatione, quoniam in temporalibus superiores non habet in terris ...*“ K. ZEUMER, *Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz*, s. 100-101; A. BÜHLER – J. MIETHKE, *Kaiser und Papst im Konflikt*, s. 149.

uznání, potvrzení, autoritu nebo souhlas ze strany papeže nebo Apoštolského stolce nebo někoho jiného. A my určujeme tímto pro všechny časy platným zákonem, že ten, kdo je ve shodě nebo většinou kurfiřtů zvolen císařem, bude všemi uznán a respektován jako pravý a právoplatný císař výhradně na základě své volby a všichni poddaní imperia ho musí být poslušni. Dále, že drží císařskou správu, soudní pravomoc a plnou císařskou moc a konečně že všichni mají uznat a potvrdit, že ji má a vykonává.²⁷¹

Pokud by se někdo proti tomuto rozhodnutí postavil, pak bude nejen zbaven všech říšských lén, milostí, práv atd., ale také obviněn ze zločinu proti majestátu a podlehne všem trestům, které jsou při přečinu proti majestátu uloženy.²⁷²

VIII. 3. 3. 2. *Fidem catholicam*

Fidem catholicam je možno rozdělit na tři části, z nichž jedna každá reaguje na jiný druh papežských nároků. V úvodu každé z částí je popsáno, co Apoštolský stolec, resp. jeho představitel či představitelé požadují, poté následují protiargumenty a to, co z nich vyplývá.²⁷³

²⁷¹ „... imperialis dignitas et potestas est immediate a solo Deo, et quod de iure et imperii consuetudine antiquitus approbata est, quod postquam aliquis eligitur in imperatorem sive in regem ab electoribus imperii concorditer vel a maiori parte eorumdem, statim ex sola electione est verus rex et imperator Romanorum censendus et nominandus, et eidem debet ab omnibus imperio subditis obediri, et administrandi bona et iura imperii et cetera faciendi, que ad imperatorem verum pertinent, habet plenariam potestatem, nec pape sive sedis apostolice aut alicuius alterius approbatione, confirmatione et auctoritate indiget vel consensu. Et hac in perpetuum valitura lege decernimus, ut electus in imperatorem concorditer vel a maiori parte electorum ex sola electione censeatur et habeatur ab omnibus pro vero perio debeat obediri, et administrationem et iurisdictionem imperialem et imperialis potestatis plenitudinem habeat et habere ac obtinere ab omnibus enseatur et firmiter asseratur. ...“ K. ZEUMER, Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz, s. 101-102; A. BÜHLER – J. MIETHKE, Kaiser und Papst im Konflikt, s. 149-150; Určité stojí za pozornost, že se říše důsledně označuje slovem *imperium*, které zde v podstatě nedovolí oddělit římské království od císařství. Myslím proto, že toto *imperium* (říše) zahrnuje všechna tři království.

²⁷² Srov. K. ZEUMER, Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz, s. 102.

²⁷³ *Chronica de ducibus Bavariae* a z ní vycházející jmenuje jako redaktory *Fidem catholicam* Františka z Ascoli a Viléma z Ockhamu, Jan z Winterthuru oproti tomu píše o Bonagratovi z Bergama. Je proto možné, že se na ní podíleli všichni tři, přičemž měl Bonagratia hlavní slovo. Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 482; K. Bosl považuje za autora *Fidem catholicam* Viléma z Ockhamu. K. BOSL, Der geistige Widerstand, s. 111; Prameny k *Fidem catholicam* se podrobněji zabýval především H.-J. Becker. Bezprostřední předlohou pro její první a druhou část jsou podle jeho názoru čtyři kapitoly šesté knihy Ockhamova díla *Tractatus contra Benedictum*, a to čtvrtá a pátá v případě první, šestá a sedmá v případě druhé části. Druhá část se mimoto opírala také o apelaci na všeobecný koncil, kterou roku 1333 sepsal Bonagratia z Bergama. Předlohou třetí části *Fidem catholicam* jsou podle Beckera spisy Jindřicha ze Segusie (Hostiense), a to především *Summa aurea*, a dále dokumenty z okruhu mnichovských minoritů: 1. apelace Bonagratia z Bergama; 2. dva dopisy Michaela z Ceseny z 24. ledna a 25. března 1331; 3. spis *Ut in compositione* (1331), jehož autoři čerpali z posudku italského legisty Ugolina da Celle z roku 1323 sepsaného na objednávku Castruccio Castracaniho; 4. *Allegationes religiosum virorum* (1329); 5. apelace Michaela z Ceseny z 18. září 1328. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 474-482; K pramenům *Fidem catholicam* se H.-J. Becker vrátil i později. Roku

První část se zabývá dvěma problémy: 1. původem císařské moci a autority; 2. otázkou, zda má papež plnou moc v duchovních i světských záležitostech.

Nároky Apoštolského stolce jsou následující: „... *císařská moc a autorita pocházejí od papeže a ten, kdo je zvolen římským králem, není na základě volby pravým císařem, ani tak nemůže být nazýván, a také nemá úřední moc a oprávnění k výkonu soudní pravomoci a autoritu, dokud nebude pomazán, posvěcen a korunován papežem. Papež totiž má podle názoru některých plnou moc ve světských i duchovních věcech.*“²⁷⁴

Protiargumenty se opírají o církevní a římské právo. Z nich vyplývá: 1. císařská a papežská moc mají stejný původ (od Boha) a nejsou na sobě závislé; 2. jsou od sebe odděleny, a to jak hodnotí, tak rozsahem svěcených povinností; 3. císař nesmí narušovat výkonnou moc papeže a papež výkonnou moc císaře; 4. světské právo je lidem zprostředkováno pozemskými císaři a králi; 5. dosažení věčného života zabezpečuje, blíže nespecifikovaným způsobem, papež.²⁷⁵

Proto pochází „*císařská moc a autorita výhradně od Boha a nikoli od papeže a ten, kdo je zvolen k císařství, je římským králem na základě volebního jednání a má císařskou autoritu, výkonnou soudní moc a moc již před papežským pomazáním, svěcením a korunováním. A dále z toho všeho také vyplývá, že papež nemá ve světských věcech plnou moc.*“²⁷⁶

1995 uvedl následující. Poradci Ludvíka Bavora nevycházeli z pramenů klasické kanonistiky, protože je v Mnichově neměli k dispozici. Přesto bylo možné jejich pomůcky vysledovat. V *Licet iuris* je poukazováno na „*utriusque iuris testimonia*“. *Fidem catholicam* cituje jako důkaz pro *ex sola electione* osm alegací z Gratianova dekretu, tři z Liber extra a jednu z Justiniánovy novely. Jako bezprostřední předloha *Fidem catholicam* sloužily dva texty, *Tractatus contra Benedictum* a *Ut in compositione*. Další předlohou jsou texty z okruhu italských ghibellinů. Zaprvé, *Cum ipso electionis verbo in ipsum potestas imperii transferum* z roku 1328, jehož autorem byl Giovanni Branchazolo z Pavie. Zadruhé, spis Ugolina da Celle z roku 1323. Ugolino mohl čerpat ze starší práce, tzv. *Memoriale* z roku 1312. H.-J. BECKER, Der Einfluß des ius comune, s. 66-67; A roku 2002. Ludvíkovi rádci se navrátili k myšlenkovému odkazu kanonistů 12. a 13. století, bohužel, nebylo možné, aby studovali originály kanonistických pojednání, měli však k dispozici spisy, které na ně odkazovaly. Jednalo se mimo jiné o traktat *Ut in compositione* (1331), dobrozdání Ugolina da Celle určené Castruccio Castracanimu (1323) a *Memoriale* neznámého Sicilana sestavené pro jeho krále Friedricha (1312). H.-J. BECKER, Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, s. 135-136.

²⁷⁴ „... *potestas et auctoritates imperialis est a Papa: et quod electus in regem Romanorum ex sola electione non est potest dici verus Imperator, nec habet potestatem, iurisdictionem et auctoritatem, antequam inungatur, consecratur et coronetur a Papa, qui, ut dicunt, tam in temporalibus quam in spiritualibus habet plenitudinem potestatis.* ...“ H.-J. BECKER, Das Mandat „*Fidem catholicam*“, s. 497; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 249-251.

²⁷⁵ Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „*Fidem catholicam*“, s. 497-499.

²⁷⁶ „... *potestas et auctoritas imperialis est immediate a solo Deo et non a papa, et quod electus in imperatorem ex sola electione est rex Romanorum et habet auctoritatem, iurisdictionem et potestatem imperialem, etiam antequam inungatur, consecratur vel coronetur a papa et quod papa non habet in temporalibus dictam plenitudinem potestatis.* ...“ H.-J. BECKER, Das Mandat „*Fidem catholicam*“, s. 499; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 253.

Druhá část se zabývá: 1. procesy vedenými proti Ludvíkovi Janem XXII.; 2. papežskými nároky na správu říše; 3. snahou odloučit Itálii od německého císařství a království; 4. a nakonec opět plnou papežskou mocí.

Jan XXII. prohlásil Ludvíkovu volbu římským králem za neplatnou a tvrdil, že správa říše patří podle práva jemu. Tím ohrozil jak práva Ludvíkova, tak práva říše a „těch, kterým při uvolnění císařského trůnu přísluší volba římského krále“, německých knížat a poddaných říše. „Mimo to měl papež podle jmenovaných procesů pod svou pečeti napsat a zveřejnit nějaké dopisy,²⁷⁷ v nichž tvrdil, že odloučil od německého císařství a království celou Itálii. Svými dopisy a výroky se snaží doložit, že jako univerzální vládce může libovolně zasahovat do duchovních i světských věcí v říši stejně jako ve všech královstvích a jiných světských vládách, co jich na zemi je.“²⁷⁸

Protiargumenty zní: 1. jak již bylo výše dokázáno, papež nemá plnou moc ve světských záležitostech; 2. výroky Jana XXII. jsou neplatné, protože nebyly vyneseny příslušným soudcem a při jejich uplatňování byl porušen právní řád. Zaprvé, Ludvík a jeho spolupracovníci nebyli k jednání pozváni právoplatným způsobem; zadruhé, rozsudky byly vyneseny v jejich nepřítomnosti.²⁷⁹

Předvolání je třeba předat osobně nebo doručit domů, resp. přibít na vrata domu, jenž patří předvolanému. Místo, na něž se má tento dostavit, musí být bezpečné a termín rozumný. Nic z toho Jan XXII. nenabídl. Dále platí, že nikdo nemá být soudcem ve vlastní věci. Jan XXII. však pronásledoval krále a později císaře a jeho věrné, jak jen mohl. Byl tedy jednou ze sporných stran a soudcem zároveň. Proto se Ludvík obrací na

²⁷⁷ Podle H.-J. Beckera je pod těmito dopisy myšlena bula *Quia in futurorum eventibus*. Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 500 pozn. 16; Bula *Quia in futurorum eventibus* byla dlouho známa pouze pod incipitem fragmentu *Ne pretereat*. Není datována a historikové v souvislosti s jejím obsahem vyslovili celou řadu hypotéz, které pro tuto práci nemají větší význam. Z našeho pohledu je podstatné, že určité plány na odtržení části Itálie, ať už ve prospěch papeže, Neapole či Francie, u kurie zazněly, a protože by jejich realizace poškodila zájmy říše, byly Janovi XXII. přičteny k tíži. Text buly editovali C. HÖFLER, Aus Avignon, s. 43-45 a F. ZIMMERMANN, Quia in futurorum eventibus (Eine unbekannte Urkunde), MIÖG 14, 1893, s. 331-334.

²⁷⁸ „... Insuper post dictos processus quasdam litteras sub bulla sua dicitur fecisse et per mundum publice transmisisse, in quibus asserit, se totam Italiam ab imperio et regno Alamannie separasse, insinuans per sua scripta et dicta, quod papa tamquam dominus universalis non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus potest tam de imperio quam de omnibus regnis et dominiis temporalibus totius mundi ad suum libitum disponere et ordinare. ...“ H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 500; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 253-255.

²⁷⁹ Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 501-502; Na neexistenci platného předvolání upozornil Ludvík prostřednictvím svých vyslanců v Avignonu již počátkem roku 1324. V Sachsenhausenské apelaci pak označil Janův postup za neplatný pro procesní chybu. Podobné námitky byly vzneseny již jeho předchůdci. V průběhu boje o trůn označil roku 1202 Filip Švábský sobě nepříznivé rozhodnutí Innocenta III. za neplatné proto, že padlo v jeho nepřítomnosti. Podobně roku 1245 prohlásil za neplatné svoje sesazení Innocentem IV. na koncilu v Lyonu Friedrich II. proto, že neobdržel platné předvolání. Tamtéž, s. 479.

koncil, který se v budoucnu sejde na dobře chráněném místě, a označuje Jana XXII. za nepřítele říše a také svého.²⁸⁰

Třetí část se v souvislosti s vynesenu exkomunikací a vyhlášeným interdiktem zabývá platností papežských rozhodnutí. Otázka zní, zda je třeba respektovat také nespravedlivé výroky, totiž exkomunikaci a interdikt.

Oba výroky jsou neplatné. 1. Jak už bylo řečeno, papežská moc se vztahuje pouze na duchovní oblast, Jan XXII. se však snažil získat světská práva k říši. Překročil tedy svou pravomoc, a to proto, aby si přivlastnil něco, co mu nepatřilo; 2. Ze stejného důvodu vyvázal poddané z poslušnosti vůči jejich suverénovi, což je samo o sobě chybou a navíc to odporuje Písmu a Bohu; 3. Oba výnosy byly zveřejněny až po vznesení apelace. Apelací přenesl Ludvík úlohu soudce na všeobecný koncil a z toho pohledu se opravdu nemusel cítit zavázán respektovat další Janova rozhodnutí. Kromě všeobecného koncilu apeloval Ludvík také na katolickou církev. Apelace byla Janovi doručena.²⁸¹

Papež podléhá rozhodnutí koncilu v otázkách víry a Božího práva, a to v tom smyslu, že pokud se zde dopustí přehmatu, pak koncil jeho chybu napraví. Ludvík apeloval proti papeži u budoucího všeobecného koncilu na obranu císařského práva, které pochází z práva Božího, a na obranu katolické víry. Proto je všeobecný koncil jediným příslušným soudcem. Následuje vyhlášení neplatnosti všech výše uvedených papežských výroků, sankce v případě jejich respektování atd.²⁸² Co se týče obrany katolické víry, pak jsou zde dvě možnosti, buď je znovu připomenuto Janovo pochybení ve sporu o *visio beatifica*, a také jeho nedostatečné odsouzení Benediktem XII., nebo jde o to, že Janovy skutky, resp. skutky jeho nástupce, odporovaly a odporují církevnímu učení. Osobně bych se přiklonila spíš k druhému výkladu.²⁸³

Licet iuris a Fidem catholicam byly přibity na dveře dómu sv. Bartoloměje a kostela řádových rytířů, kde zůstaly viset sedm dní. O zveřejnění obou nařízení podávají zprávu mnohé kroniky.²⁸⁴ V následujících dnech se Ludvík pokusil podpořit *Fidem*

²⁸⁰ Srov. Tamtéž, s. 502-505.

²⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 505-509.

²⁸² Srov. Tamtéž, s. 509-511.

²⁸³ Srov. níže kapitola „Kacířství Jana XXII.“, s. 145.

²⁸⁴ K tomu Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 463 a 463 pozn. 48; V odpověď na císařská nařízení přibila frankfurtská opozice 9. srpna 1338 na dveře sv. Bartoloměje také papežské procesy. Srov. Tamtéž, s. 464 a 464 pozn. 51.

catholicam tím, že zakázal přijímání papežských dopisů a nařídil, aby byly i přes interdict opět všude zahájeny bohoslužby.²⁸⁵

K opětovnému zveřejnění *Licet iuris* a *Fidem catholicam* došlo 2. a 3. září 1338 na sněmu v Koblenci. *Fidem catholicam* pak nechal Ludvík rozšířit ještě 10. března 1340, kdy v doprovodném dopise žádal příjemce, aby nechali v obsahu uvedené důkazy a doklady přezkoumat právními znalci a potom je zveřejnili.²⁸⁶

E. E. Stengel upozorňuje na to, že někteří historikové interpretují obsah *Licet iuris* tak, jako by se v něm právo na císařský titul vázalo ke královské volbě. Základem pro tyto, podle jeho názoru zcela chybné interpretace může být skutečnost, že *Licet iuris* uvádí mezi kuriálními nároky vůči zvolenému králi nejen potvrzení a aprobaci, ale také korunovací prostřednictvím papeže. Podle Stengelova názoru však nepřiznává *Licet iuris* zvolenému nic jiného než právo vykonávat císařská práva, a to i bez papežovy aprobace. Z toho důvodu má celý svět povinnost vidět ve zvoleném císaři již před císařskou korunovací a nazývat ho císařským titulem.²⁸⁷

Podle H.-J. Beckera Ludvík svými výnosy neměnil tradiční říšská práva a nedomáhal se spojení císařského titulu s královskou volbou.²⁸⁸ Na druhou stranu se tentýž autor domnívá, že Ludvík v *Licet iuris* a *Fidem catholicam* překročil závěry z Rhens tím, že: 1. objasnil císařská práva; 2. prohlásil papežský proces za neplatný; 3. potvrdil svou totožnost s říší vložením paragrafu o velezradě (*crimen lese maiestatis*).²⁸⁹

Pojďme se ještě jednou podívat na inkriminovaná místa. Podle *Licet iuris* vychází císařská autorita a moc od počátku bezprostředně od Boha, a „*císař se stane pravým císařem pouze na základě volby těch, jimž volba přísluší, a nepotřebuje žádný další souhlas nebo potvrzení, protože nad sebou na zemi nemá ve světských věcech nikoho vyššího*.“²⁹⁰ A dále, za pravého krále a římského císaře je pokládán a také nazýván ten, „*koho kurfiřti ve shodě nebo většinou*“ zvolí „*císařem či králem*“. Přísluší mu veškerá císařská práva a nepotřebuje k výkonu vlády „*žádné uznání, potvrzení, autoritu nebo souhlas ze strany papeže nebo Apoštolského stolce nebo někoho*

²⁸⁵ Tamtéž, s. 464.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 465 a 467.

²⁸⁷ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 158-161.

²⁸⁸ Srov. H.-J. BECKER, Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, s. 134-135.

²⁸⁹ H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 463.

²⁹⁰ Bezpochyby odkaz na dekret *Per Venerabilem* vydaný papežem Innocentem III. roku 1202 ve prospěch francouzského krále Filipa II. Augusta.

jiného.²⁹¹ Podle *Fidem catholicam* ovládá svět dvojí moc, duchovní a světská. Obě mají stejný původ, neboť pocházejí od Boha, liší se však svým rozsahem.²⁹² Papež nemá právo zasahovat do světské sféry a císař do sféry duchovní. Proto pochází „císařská moc a autorita výhradně od Boha a nikoli od papeže a ten, kdo je zvolen k císařství, je římským králem na základě volebního jednání a má císařskou autoritu, výkonnou soudní moc a moc již před papežským pomazáním, svěcením a korunovací. A dále z toho všeho také vyplývá, že papež nemá ve světských věcech plnou moc.“²⁹³

Řadu odmítnutých papežských nároků, která plynule prochází oběma texty, představují aprobace, konfirmace, pomazání, svěcení a korunovace. Aprobace a konfirmace souvisí s královským, papežské pomazání, svěcení a korunovace s císařským titulem. Z toho důvodu se domnívám, že se *Licet iuris* a *Fidem catholicam* navzájem doplňují. *Licet iuris* mluví o zvoleném římském králi, který ke správě imperia nepotřebuje papežskou aprobaci nebo konfirmaci, přiznává však papeži právo císařské korunovace. *Fidem catholicam* dokládá, že římský král zvolený k císařství obdržel veškerá práva k imperiu díky své volbě a císařská korunovace, která přísluší papeži, není konstitutivní.

Oba texty uvedly, že císařova moc pochází přímo od Boha, čímž ohrozily samu podstatu kuriálních nároků vůči imperiu, neboť jejich základem byl předpoklad, že císařova moc pochází od papeže. *Fidem catholicam* ale postupovala mnohem rafinovaněji, protože v jejím pojetí pochází od Boha každá světská moc (tedy i ta císařova). Navíc jasně oddělila světskou sféru od sféry duchovní, což jejímu autorovi, či autorům následně umožnilo odmítnout tvrzení, podle něhož drží papež na zemi plnou moc.

Odkaz na Boží původ císařovy moci, podobně jako myšlenka o rozdílných právech a povinnostech nejvyšších představitelů duchovní a světské sféry, totiž papeže a císaře, resp. kteréhokoli jiného světského knížete, se ve sledovaných dokumentech, takto jasně vysloveny, objevily zřejmě vůbec poprvé. Apelace ani dopisy ze Špýru a ze Sachsenhausenu, u nichž musíme či můžeme předpokládat, že vznikly pod vlivem

²⁹¹ Srov. výše pozn 271.

²⁹² Teorii o dvojí moci rozdělené mezi duchovní a světské správce světa formuloval roku 494 papež Gelasius I. v dopise císaři Anastasiovi I. slovy: „*Duo sunt quippe, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacrata pontificum et regalis potestas, in quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem.*“ Srov. H. DENZINGER, *Kompendium der Glaubensbekenntnisse*, s. 159; K aplikaci teorie o dvojí moci u Viléma z Ockhamu srov. níže kapitoly „Dvojí moc, duchovní a světská“ a „Právní systém“.

²⁹³ Srov. výše pozn 276.

královské, resp. císařské kanceláře, podobné obraty neobsahovaly. Nenajdeme je však ani v ustanovení Spolku kurfiřtů z Rhens a v jimi vydaném *Prohlášení z Rhens*. Myslím, že není třeba pochybovat o tom, že tyto ideje vložil do *Licet iuris* a *Fidem catholicam* Vilém z Ockhamu, nebo že se na tomto vložení spolupodílel. V každém případě odpovídaly jeho učením. Než se tímto učením budeme zabývat podrobněji, je třeba představit ještě poslední dva dokumenty, jimž bude v této práci věnována pozornost. Jedná se o zákony vydané v srpnu 1338 v Koblenci a březnové *Prohlášení z Frankfurtu* z roku 1339.

VIII. 3. 4. Zákony z Koblence a *Prohlášení z Frankfurtu* roku 1339

Koncem srpna 1338 došlo v Koblenci k osobnímu setkání mezi Ludvíkem, anglickým králem Eduardem III. a trevírským arcibiskupem Balduinem. V průběhu sněmu, který sem byl při té příležitosti svolán, nechal Ludvík znovu proklamovat *Licet iuris* i *Fidem catholicam*.²⁹⁴ 5. září jmenoval Eduarda svým generálním vikářem pro Německo a Galii, tj. říšské oblasti vpravo i vlevo od Rýna, a přiznal mu nárok na francouzskou korunu. Ve stejný den bylo k vzniklé situaci vyhlášeno několik zákonů. Jejich počet se u jednotlivých historiků pohybuje mezi pěti a šesti. Důvodem by mohly být jisté terminologické nepřesnosti při označování středověkých dokumentů. První z výše uvedených zákonů je totiž možné považovat za císařský mandát, který ve vlastním smyslu slova zákon nepředstavuje.²⁹⁵ 6. září uzavřel Eduard s Balduinem dohodu o vojenské pomoci v boji proti Francii.

Další sněm svolal Ludvík na březen 1339 do Frankfurtu. S výjimkou kolínského arcibiskupa Walrama se ho účastnili všichni kurfiřti. Český král Jan uznal za Balduinova zprostředkování Ludvíka císařem a složil mu přísahu věrnosti. Úspěšně probíhající jednání vedlo Ludvíka ke zveřejnění dalšího dokumentu, tzv. *Prohlášení z Frankfurtu*.²⁹⁶

Podle *Prohlášení z Frankfurtu* drží římský král zvolený všemi nebo většinou kurfiřtů svá práva *in allen landen*, a to i bez potvrzení ze strany Apoštolského stolce. Papež je pouze vyzván k udělení císařské koruny, pokud tak neučiní, má římský král

²⁹⁴ *Licet iuris* 2. září 1338, *Fidem catholicam* 3. září 1338 Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 465.

²⁹⁵ Nova Alamanniae, č. 556, s. 370-375; Jako císařský mandát bývá označován i *Fidem catholicam*. Srov. H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 465 a 468-469.

²⁹⁶ Nova Alamanniae, č. 613, s. 421-423.

právo, přijmout ji od kteréhokoli arcibiskupa nebo biskupa. Totéž platí i o místě korunovace. V případě, že budoucímu císaři nebude Římány povolena korunovace v jejich městě, je možné, aby byl korunován kdekoli jinde.²⁹⁷

E. E. Stengel byl podle všeho přesvědčen, že se *Prohlášení z Frankfurtu* uskutečnilo se souhlasem kurfiřtů a považoval ho za vyvrcholení Ludvíkova úsilí. Řada dokumentů – Špýr, resp. Sachsenhausen, Rhens, Frankfurt, Koblenz a opět Frankfurt – představovala v jeho pojetí ucelený soubor, přičemž roku 1339 došly svého naplnění jak požadavky mohučského arcibiskupa, resp. císaře, tak požadavky arcibiskupa trevírského, resp. kurfiřtů. Původci zde obsažených myšlenek byly podle jeho názoru minorité dlící na Ludvíkově dvoře, v této souvislosti upozorňuje především na spisy „*Subscripta videntur*“ a „*Inferius describuntur articuli*“.²⁹⁸ Podobný názor zastává i H.-J. Becker, kromě spisu „*Subscripta videntur*“ však pokládá za předobraz *Prohlášení z Frankfurtu* i *Fidem catholicam*.²⁹⁹ H. Thomas se oproti tomu domnívá, že frankfurtský text (nedatovaný a bez pečeti) byl pouze návrhem, který nedošel širší podpory.³⁰⁰ Vzhledem k dalšímu běhu událostí se přikláním k Thomasovu názoru. Obsahu jednotlivých dokumentů se budu podrobněji věnovat na příslušných místech dalšího textu.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 422-3.

²⁹⁸ E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 175-178; Autoři obou spisů jsou anonymní, texty byly zveřejněny v Nova Alamanniae, č. 583, s. 390-401 (*Inferius describuntur articuli*) a č. 584, s. 401-403 (*Subscripta videntur*).

²⁹⁹ H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 467

³⁰⁰ H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 324; Srov. níže kapitola „Korunovace římským císařem“, s. 106-107.

IX. Učení Viléma z Ockhamu

Po kapitolách nastiňujících problémy spojené s volbou, přezkoušením a potvrzením římského krále či císaře a po představení dokumentů papežské a královské, resp. císařské kanceláře, které nás v souvislosti s tématem předložené práce budou zajímat, přichází čas bližšího seznámení s vlastním učením Viléma z Ockhamu. V následujícím textu proto objasním Vilémovy představy o vzájemném poměru duchovní a světské moci, o základech přirozeného práva a o původu papežské a císařské moci. V závěru se vrátím k otázce volby, přezkoušení a potvrzení římského krále či císaře, tentokrát však již z Ockhamova pohledu. Teprve poté se budu věnovat dalším nárokům, které kurie vůči říši vznášela, a to počínaje kapitolou „Papežské nároky na správu říše v době uvolnění a obsazení říšského trůnu“.

IX. 1. Dvojí moc, duchovní a světská

Podle Viléma z Ockhamu lze lidskou společnost rozdělit na dvě oblasti, duchovní a světskou. Duchovní oblast zastoupená klérem představuje ve svých právech a povinnostech zrcadlový obraz oblasti světské, tj. laiků, laici však s ohledem na dosažení spásy kléru do jisté míry podléhají. Exponenty duchovních a laiků jsou papež a světský panovník, resp. císař. Povaha duchovní a světské moci umožňuje, aby je současně vykonával jeden a týž člověk, neznamená to však, že by se tak mělo dít běžně. Tato situace může nastat jen výjimečně, řekněme ve stavu nouze, a nemá nic společného s tím, že by držitel obojí moci tímto způsobem získal moc plnou.

Plnou moc Ockham definuje v souvislosti s vymezením pravomocí svěřených zvolenému představiteli Apoštolského stolce. Otázka, kterou si klade, zní: „*Rozprostírá se papežská moc nad vším, co neodporuje Božímu zákonu nebo přirozenému právu?*“ A vzápětí uvádí celou škálu možných odpovědí. Zaprvé, papež drží v duchovních i světských záležitostech z Kristova příkazu takovou plnou moc, že za normálních okolností může ve všech případech činit to, co výslovně neodporuje Božímu zákonu a přirozenému právu. Zadruhé, papež drží podle Božího práva takovou plnou moc v duchovních záležitostech, nikoli však ve světských. Zatřetí, papež má tuto plnost moci částečně z nařízení Kristova a částečně z nařízení lidského. Začtvrté, papež nemá takovou plnost moci ani na základě Božího, ani na základě lidského práva, ani v normálním, ani ve zvláštním případě. U jednotlivých případů pak existují různé

způsoby, jak tuto moc určit. Zapáté, papež nemá podle Božího nebo lidského práva takovou plnost moci v normálním případě, ale má ji v případech zvláštních podle Božího práva, resp. podle zvláštního Kristova příkazu.³⁰¹

Pokud by papeži byla v duchovních i ve světských věcech přiznána plná moc, mělo by to podle Ockhama pro celou lidskou společnost katastrofální následky. O nic lépe by se však lidem, věřícím i nevěřícím, nevedlo ani tehdy, pokud by papež držel plnou moc pouze v jedné z oblastí a druhou obdobným způsobem spravoval císař, nebo kdyby plná moc v duchovních i ve světských věcech připadla císaři. Ockhamova představa o možnosti vzájemného zásahu mezi oběma oblastmi ve stavu nouze se vrací k názoru o lidstvu jako jednomu tělu, neboť Bůh má dva okruhy působnosti *sacerdotium* a *imperium*, přičemž obě jsou spojeny v *unum corpus christianorum*, jehož hlavou je Kristus.³⁰² Abychom Ockhamově myšlence lépe porozuměli, je třeba krátce pojednat o tom, jakým způsobem chápal vztah mezi Božím, přirozeným a pozitivním právem.

IX. 1. 1. Právní systém

Ockham rozlišuje tři druhy přirozeného práva. Přirozené právo prvního typu je *ratio naturalis*.³⁰³ Toto právo je neměnné a zavazuje každého bez výjimky.³⁰⁴ Přirozené právo druhého typu je *aequitas naturalis*.³⁰⁵ Toto právo je lidem vlastní *ex statu naturae* a zavazuje je tak dlouho, dokud z nějakého důvodu nestanoví jeho opak.³⁰⁶ Přirozené právo třetího typu je přirozeným právem „*ex suppositione*“.³⁰⁷ Toto právo zavazuje lid pouze v případě, tj. pod podmínkou, že ho přijmou za své.³⁰⁸

Přirozené právo prvního typu je identické s *ius divinum*. K *ius divinum* však jistým způsobem přísluší i oba zbylé typy přirozeného práva, a to z následujících důvodů. Zaprvé, Božím právem může být nazváno každé právo, které pochází od Boha, tedy i právo přirozené; zadruhé, Božím právem může být nazváno každé právo, které je explicitně nebo implicitně obsaženo v Písmu. A v Písmu jsou obsažena některá obecná

³⁰¹ Srov. *Dialogus*. Auszüge, Dial. III/I, 1 c. 1, s. 90; Podrobněji k pravomocem, které byly Kristem a lidmi svěřeny papeži, srov. níže kapitola „Jakou moc obdržel papež na základě Kristova nařízení a jakou od lidí“.

³⁰² Srov. G. PLEUGER, *Die Staatslehre*, s. 111.

³⁰³ *Dialogus*. Auszüge, Dial. III/II, 3 c. 6, s. 178-179.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 181-182.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 179-180.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 181-182.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 179-180.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 178-179 a 181-182.

pravidla, která sama o sobě nebo ve spojení s jinými dovolují všechny tři výše uvedené typy přirozeného práva odvodit.³⁰⁹

Při definování obsahu přirozeného práva vycházel Ockham z Nového zákona. Nový zákon (*lex evangelica*) byl Kristem ustanoven jako zákon svobody, protipól Starého zákona (*lex mosaica*), jenž je zákonem otroctví.³¹⁰ Nenazýváme ho však zákonem svobody proto, že by osvobodil křesťany od jakéhokoliv otroctví, ale proto, že neutiskuje křesťany stejným nebo větším otroctvím, než bylo to, kterým byli utiskováni Židé.³¹¹ Práva vycházející z *lex evangelica* jsou nezcizitelná a neopustitelná. Z toho důvodu je v Ockhamově pojetí *lex evangelica* a z něho odvozovaná svoboda v přímém rozporu s učením o plné moci, a to ať je prosazováno duchovní nebo světskou stranou.

IX. 2. Původ papežské moci

Papežova moc vychází podle Ockhama ze dvou zdrojů. První představuje Boží právo, neboť část svých kompetencí obdrželi Petr a jeho nástupci od Krista, druhý právo pozitivní, neboť mnohé přiznala papeži lidská nařízení. To, co se týká Božího práva, nalezneme v Písmu, to, co se týká lidského práva, bylo definováno zákony císařů a králů.³¹²

³⁰⁹ Tamtéž, s. 182; Podrobně se přirozenému právu v díle Viléma z Ockhamu věnuje W. KÖLMEL, *Das Naturrecht bei Wilhelm von Ockham*, s. 39-85.

³¹⁰ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/I, 1 c. 5, s. 85-89.

³¹¹ Jako zákon dokonalé svobody označuje křesťanský zákon svatý Jakub (Jk 1,25). Nemluví však o zákonu dokonalé svobody ve vlastním slova smyslu, neboť v dokonalosti jsou stupně a naprosto dokonalá svoboda není v pozemském životě dána. Tamtéž, Dial. III/I, 1 c. 7, s. 111-113; Zde je třeba uvést, že podle *via moderna*, k jejímž průkopníkům Vilém z Ockhamu bezpochyby patřil, v sobě nese určitá úskalí také samotný výraz „svoboda“. Zaprvé, pokud člověk mluví v určité souvislosti o svobodě, pak zároveň poukazuje na to, že si je vědom své nesvobody, resp. hranic, které ho omezují. Zadruhé, člověk ví, že se těmito hranicím může vzepřít, ale je to riskantní, neboť ve středověké společnosti má každý své pevně určené místo. Slovo svoboda tedy vyjadřuje možnost zachovat si odstup od jistých věcí, resp. říci své ne. Tato negace se opírá o prapůvodní tvrzení, podle něhož je člověk svobodný. Nové pojetí se odráží i v novém chápání lidské svobody. V každém člověku je třeba rozlišovat dvojí jednání, *facere absolute* a *facere ordinate*, přičemž jednání v souladu s řádem se opírá o jednání z absolutní svobody. Srov. O. AICHLER - G. GREINDL - W. VOSSENKUHL, *Wilhelm von Ockham. Das Risiko modern zu denken*, s. 19 a 22-23.

³¹² Dialogus. Auszüge, Dial. III/I, 1 c. 1, s. 90; Court traité, Brev. I c. 4, s. 103.

IX. 2. 1. Jakou moc obdržel papež na základě Kristova nařízení a jakou od lidí

Kristus dal podle Viléma z Ockhamu Petrovi na prvním místě osobní svobodu a dále soudní svrchovanost tam, kde to nevede k újmě nebo omezení světských práv císaře, králů, knížat a všech ostatních laiků nebo kleriků.³¹³

Tím, že dal Kristus Petrovi „svobodu“, má být řečeno, že každý papež je osobně svobodný a v obvyklém případě není podřízen jinému člověku, i kdyby byl před svou volbou nesvobodný nebo jinak podřízený ať křesťanovi nebo nekřesťanovi. Před lidským soudem může papež stanout pouze ve zvláštním případě, a to když se stane kacířem nebo nenapravitelným zločincem a církev je jeho jednáním pohoršena. Tím, že dal Kristus Petrovi „*tam, kde to nevede k újmě nebo omezení světských práv císaře, králů atd. soudní svrchovanost*“, má být řečeno, že papež v obvyklém případě může trestat církevní přečiny spáchané bezprostředně proti křesťanskému zákonu v tom, co je křesťanskému zákonu vlastní. Ani takové potrestání však nesmí být ke škodě a prejudici těch, kteří nehřešili. Pokud se tedy cizí nesvobodný dopustí rouhání, tak ho může papež potrestat jen do té míry, aby jeho pán nedošel bez vlastního provinění žádné škody.³¹⁴

Mimoto přiznal Kristus Petrovi v obvyklém případě právo žádat po laicích prostředky pro svou obživu a vedení svého úřadu.³¹⁵

Všechna ostatní práva, která nejvyšší biskupové v obvyklém případě měli nebo mají, získali postupem času na základě lidských nařízení, a proto také jeden papež mohl a může mít větší kompetence nebo lepší právní postavení než druhý.³¹⁶

Z toho, co bylo výše uvedeno, podle Ockhama vyplývá, že se papež v obvyklém případě nemá s výjimkou nároku na světské zboží, které je nutné k zabezpečení jeho obživy a výkonu svěřeného úřadu, míchat do světských záležitostí, a to žádným způsobem. Zcela jiný případ představuje situace, kdy laici spravují světské záležitosti tak, že to vede k ohrožení společnosti křesťanů, k ničení křesťanské víry nebo k jinému zlu, a žádný z nich proti tomu nechce nebo nemůže zakročit. V takovém případě je papežův zásah na místě, ani tehdy však nezíská nad světskými věcmi plnou moc, neboť

³¹³ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/I, 1 c. 17, s. 121-123.

³¹⁴ Tamtéž, s. 127-129; Ke způsobu jednání v obvyklém a zvláštním případě srov. Tamtéž, Dial. III/I, 1 c. 16, s. 115.

³¹⁵ Srov. Tamtéž, Dial. III/I, 1 c. 16, s. 115-117 a c. 17, s. 121-123; Court traité, Brev. IV c. 14, s. 265-266 a Brev. VI c. 1, s. 307.

³¹⁶ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/I, 1 c. 17, s. 121-123 a 131-133.

s nimi bude moci disponovat jen tak dalece, jak dalece s nimi může disponovat král nebo jiný laik v obvyklém případě.³¹⁷

Podle Ockhamova názoru nemá císař v časných věcech větší kompetence, než měl lid, od něhož své kompetence získal. Lid nikdy nedržel takovou plnou moc, že by mohl činit vše, co je proti Božímu a přirozenému právu a císař nikdy nemohl obdržet kompetence, které by ohrožovaly obecné dobro, protože císařská moc byla zřízena výhradně kvůli společnému prospěchu, a tak se vztahuje pouze k tomu, co slouží společnému užitku. V rámci *bonum commune* pak vzniká nouzové právo dovolující to, co je pro jeho zachování nutné. Obecné dobro je nadřazeno dobru osobnímu. Pokud by císař mohl mimo to, co slouží obecnému prospěchu, rozkázat také vše, co není v časných věcech proti Božímu a přirozenému právu, potom by byli všichni králové, knížata a také ostatní laici, kteří jsou mu podřízeni, jeho otroky, oni jsou však svobodní. A proto je jasné, že ani císař nedrží ve své oblasti plnou moc.³¹⁸

IX. 2. 2. Alegorické významy

Učení o papežově plné moci bylo jedním ze základních pilířů kuriálních nároků vůči císařství, neboť předpokládalo, že císař obdržel všechnu svoji moc od papeže. Ockham proto ve svém díle musel prokázat, že tomu tak není.

V Dialogu byla jako pátý a šestý argument papežova nároku vůči císařství uvedena tvrzení opřená o citáty z Písma.³¹⁹ Ockham v této souvislosti nejprve vysvětlil, že pokud by měly použité citáty pouze alegorický význam a nebyly na jiném místě Písma potvrzeny explicitně, pak tvrzení, která se o ně opírají, papežův nárok nijak nedokazují. Poté prokázal, že tomu tak skutečně je a následně popřel teorii o dvou mečích a o dvou světlech, založených na Lukášově textu: „Zde jsou dva meče“³²⁰ a na Genesis: „Bůh učinil dvě veliká světla, větší pro den a menší pro noc.“,³²¹ přehodnotil význam Kristových výroků „Ty jsi Petr ...“³²² „Pas mé ovce, ...“³²³ i několika dalších a

³¹⁷ Tamtéž, Dial. III/I, 1 c. 16, s. 115-119.

³¹⁸ Tamtéž, Dial. III/II, 2 c. 27, s. 341-345; K *bonum commune* srov. též G. PLEUGER, Die Staatslehre, s. 70-74.

³¹⁹ Srov. Pátý argument. Papež má oba meče, materiální a duchovní. Tedy je císařství od něho. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 22, s. 259-261; Šestý argument. Moc římského císařství pochází od toho, kdo od Krista obdržel moc, vše svazovat a rozvazovat. Kristus ale dal tuto moc svatému Petrovi, a proto mohl Petr vše, a následně mohl přenést císařství císaři. Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 23, s. 263-265.

³²⁰ L 22, 38.

³²¹ Gn 1, 16.

³²² Mt 16, 18-19.

odmítl tvrzení, podle něhož drží papež z titulu Kristova vikáře stejnou moc jako Kristus.³²⁴

IX. 2. 2. 1. Jakou moc drží papež z titulu Kristova vikáře

Jako Bůh byl Kristus ze své Božské přirozenosti pánem všech věcí a nejvyšším soudcem všech lidí, to vše však odložil, když se stal člověkem přístupným utrpení a smrti, tj. poté co přijal svoji lidskou přirozenost. Ve své Božské přirozenosti byl Kristus roven svému otci, ve své lidské přirozenosti mu byl podřízen. Proto je podle Ockhamova názoru při čtení Písma, autorit a dalších textů třeba rozlišovat, kdy mluví o Kristu, který jedná podle své Božské přirozenosti, a kdy o Kristu, který jedná podle své přirozenosti lidské.³²⁵

Někteří lidé se snaží dokázat, že Kristus byl pánem všech světských věcí a držel nad nimi plnou moc. Opírají se o následující příklady. Když Kristus vstoupil do chrámu, vyhnal kupce, rozdal peníze směnárníků a zvrhl stoly těch, kteří prodávali holubice.³²⁶ A dále, zničil demony, vtělil je do vepřů a utopil ve vodě,³²⁷ nebo řekl svým učedníkům: „*Jděte do vesnice, která je před vámi a hned naleznete přivázanou oslici a s ní oslátka. Odvažte je a přiveďte ke mně. A kdyby vám někdo něco říkal, odpovězte: „Pán je potřebuje.“*“³²⁸ Mimoto nařídil apoštolům nést materiální meče označující světskou moc,³²⁹ nechal uschnout fíkovník, který patřil jiným³³⁰ a ještě jako dítě, přijal zlato králů, které mu tito přinesli pro jeho královskou důstojnost. Ockham se domníval, že Kristus učinil všechny výše zmíněné skutky na základě moci, která vyplývala z jeho Boží podstaty.³³¹

Ockham se snažil doložit, že Kristus plnou moc odmítl, resp. vzdal se jí pro dobu, kdy byl člověkem, a proto jako člověk nemohl být skutečným pánem císařství. I

³²³ J 21, 17.

³²⁴ Srov. Court traité, Brev. V c. 2, s. 271-272, Brev. V c. 3, s. 272-274 a Brev. V c. 4, s. 275-277.

³²⁵ Tamtéž, Brev. II c. 9, s. 136-137; Učení rozlišující Kristovo jednání podle Božské a lidské přirozenosti formuloval biskup Jan z Antiochie v korespondenci s biskupem Cyrilem z Alexandrie a s papežem Sixtem III. Roku 431 se stalo součástí Vyznání opětovného sjednocení (*Formula unionis*), které ukončilo kristologické spory přetrvávající po koncilu v Efessu. Vyznání opětovného sjednocení nalezneme v H. DENZINGER, Kompendium der Glaubensbekenntnisse, s. 130-131.

³²⁶ Mt 21, 12.

³²⁷ Mt 8, 32.

³²⁸ Mt 21, 1-3.

³²⁹ L 22,38.

³³⁰ Mt 21, 19.

³³¹ Srov. Court traité, Brev. V c. 8, s. 287-291.

kdyby však Kristus tuto moc jako člověk držel, nebylo by pro křesťanský lid dobré, aby ji předal svému vikáři, neboť jeho vikář mu nemůže být roven ani moudrostí ani dobrotou, a tak by mohla být společnost věřících vystavena velkému nebezpečí. Proto Kristus podle Ockhamova názoru žádnému ze svých vikářů všechnu svoji moc nepředal a císařství je, zvláště pokud je spravováno legitimně, z papežovy moci vyňato.³³²

IX. 2. 2. 2. Jakou moc mohl papež získat na základě Kristových výroků

Pokud by římské císařství pocházelo od papeže, pocházelo by od něho buď na základě Božího, nebo na základě lidského práva. Explicitní zmínku o tom, že by římské císařství pocházelo od papeže na základě Božího práva, v Písmu nenajdeme, někteří lidé se však domnívají, že je to zde vyjádřeno implicitně, a to slovy: „*Ty jsi Petr a na té skále zbuduji svou církev a brány pekla ji nepřemohou. Dám ti klíče království nebeského, co odmítneš na zemi, bude odmítnuto v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi*“,³³³ atd. Podle Viléma z Ockhamu nesmí být tato Kristova slova chápána obecným způsobem a bez výjimky, neboť se nevztahují na práva a svobody císařů a ostatních vládců, totiž těch, kteří drželi svoji moc již před ustanovením Nového zákona, a na práva a svobody, které nejsou v rozporu s přirozeným právem nebo výroky Krista a apoštolů.³³⁴

Podobně není možné prokázat, že by Kristus podrobil římské císařství Petrovi slovy: „*Pas mé ovce, ...*“,³³⁵ protože těmito slovy byla sice Petrovi svěřena moc nad Kristovými ovci, tj. nad věřícími, ale nic víc. Císař v tu dobu v Krista nevěřil, a tak Petr na základě výše uvedených slov nemohl nad římským císařstvím přijmout ve světské oblasti žádnou moc. Slovy: „*Pas mé ovce,*“ nepředal Kristus Petrovi větší moc, než byla ta, kterou mu slíbil slovy: „*Ty jsi Petr...*“. Z této moci musela být, jak už bylo uvedeno, vyňata práva císařů a ostatních vládců, a proto musí být tato práva vyňata i z moci dané Petrovi slovy: „*Pas mé ovce ...*“³³⁶

Slovo „*pást*“, není možné chápat ve smyslu „*pást všemi způsoby*“. Slova: „*Pas mé ovce ...*“ se týkají schopnosti učit slovy a skutky následovat Kristova příkladu. Slovy Kristus apoštoly učil, že co se týče tělesných potřeb, musí se spíše nechat pást, než aby

³³² Tamtéž, Brev. II c. 22, s. 178-179 a Brev. V c. 8, s. 291.

³³³ Mt 16, 18-19.

³³⁴ Court traité, Brev. IV c. 1, s. 232-233.

³³⁵ J 21, 17.

³³⁶ Court traité, Brev. IV c. 1, s. 233-234.

pásli jiné, příkladem apoštoly učil, žít v případě nutnosti bídě z prostředků, které jim byly dány pro jejich potřebu a nikoli z prostředků, které patří jiným. Kristus nenařídil bohatým, aby poskytovali obživu chudým, ale řekl, že chudí budou žít díky věcem, které budou spontánně obětovány.³³⁷

Glosa ke slovům: „*Pas mé ovce ...*“ říká: „*Pást ovce, to je posílit věřící aby neslábli, a poskytnout pozemskou pomoc poddaným pokud je to nutné*“. Moc poskytnout světskou pomoc nemusí nutně příslušet prelátům. Jinak by apoštolové neměli právo opustit všechny světské věci. Podle této glosy přísluší prelátům vůle poskytnout světskou pomoc v čase nutnosti, pokud jsou toho schopni, buď sami, nebo prostřednictvím jiných.³³⁸

To, že Kristus podrobil římské císařství svatému Petrovi, není možné prokázat ani na základě textů: „*Jděte tedy, učte všechny národy a křtíte je. ...*“³³⁹ nebo: „*Jděte světem a kázejte evangelium všem stvořeným, ...*“³⁴⁰ nebo: „*Přijměte Ducha svatého. Komu odpustíte hříchy, tomu jsou odpuštěny, ...*“³⁴¹ atd. Tato slova byla určena všem apoštolům, ani jim ale Kristus římské císařství nepodrobil a také jim těmito slovy nedal větší moc, než byla ta, kterou slíbil Petrovi slovy „*Ty jsi Petr ...*“. Z toho podle Ockhama vyplývá, že v Novém Zákoně není ani implicitně ani explicitně uvedeno, že by římské císařství, dokud existovalo u nevěřících, pocházelo od papeže.³⁴²

Římské císařství ale nepocházelo od papeže ani na základě lidského práva, protože „*pokud někdo následuje jiného v jeho právu, pak musí požívat stejné právo jako on.*“ Věřící císařové následovali v právu své nevěřící předchůdce, a proto museli požívat stejná práva jako oni. Pokud by se tak nestalo, pak by se věřící nacházeli v horší situaci než nevěřící, což je nepřipustné. Z těchto důvodů nepochází od papeže ani předkřesťanské, ani křesťanské císařství.³⁴³

³³⁷ Srov. Tamtéž, Brev. IV c. 1, s. 234-236.

³³⁸ Tamtéž, s. 236.

³³⁹ Mt 28,19.

³⁴⁰ Mk 16, 15.

³⁴¹ J 20, 22.

³⁴² Court traité, Brev. IV c. 1, s. 236-237.

³⁴³ Tamtéž, s. 237-238.

IX. 2. 2. 3. Teorie o dvou mečích

Slovy: „Zde jsou dva meče,“³⁴⁴ není podle Ockhama možné prokázat, že císařství pochází od papeže nebo že papež drží duchovní i světskou moc, neboť Písmo explicitně neuvádí, že by tyto dva meče označovaly onu dvojí moc. Pod slovem meč se v Písmu skrývá pokaždé něco jiného, mimo jiné i Boží slovo.³⁴⁵ Podle Ockhama je proto možné chápat rčení o dvou mečích nejen jako obraz dvojí moci, ale také, s odkazem na Ambrožův komentář k Lukášovu evangeliu, jako slova Nového a Starého zákona.³⁴⁶

I kdybychom ale tyto dva meče chápali jako symboly dvou mocí, mohly by kromě duchovní a světské moci představovat také dvojí moc duchovní nebo dvojí moc světskou a dále moc spravedlivou a nespravedlivou, nebo, v případě bojující církve, legitimní a uzurpovanou moc papežskou, neboť v čele bojující církve stáli za ta staletí nejen skuteční pastýři, ale také tyrani a heretici (Liberius, Anastasius II., Jan XXII., Benedikt XII. a mnoho jiných). Pokud však budeme i nadále dvěma meči chápat duchovní a světskou moc, neznamená to ještě, že obě přísluší papeži, nebo že císařství pochází od papeže, protože nikde není řečeno, že by Petr nebo kdokoli jiný nesl oba meče sám. Pravděpodobnější je, že je nesli lidé dva.³⁴⁷

Podle jedné z nejrozšířenějších středověkých teorií disponuje církev oběma meči, přímo užívat však může pouze meč duchovní, zatímco světský propůjčuje císaři. Přesnější představu získáme na základě jedné z pasáží spisu s incipitem „*Eger cui lenia*“, za jehož autora byl v Ockhamově době považován papež Innocenc IV.: „*V lůně věřící církve jsou skryty oba meče. Proto ten, kdo není v lůně církve, nemá žádný z nich. A to se dá dokázat prostřednictvím Písma, Kristus svatému Petrovi neřekl: „Odhoď meč!“*, nýbrž „*Zasuň meč do pochvy!*“³⁴⁸ Z toho vyplývá, že moc nad světským mečem je v církvi přítomna jen implicitně, zatímco prostřednictvím císaře, který ji přijal, je vykonávána explicitně. Symbolicky je to vyjádřeno při císařské korunovaci, kdy nejvyšší biskup předá císaři meč zasunutý v pochvě, císař ho vezme, vytáhne a poté

³⁴⁴ L 22, 38.

³⁴⁵ „*Duchovní meč, který je slovo Boží.*“ Ef 6, 17.

³⁴⁶ Srov. Court traité, Brev. V c. 5, s. 278-279.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 280-281.

³⁴⁸ Texte zur politischen Theorie, s. 367 pozn. 61; Podle P. Herdeho by mohl spis *Eger cui lenia* představovat odpověď na dva výnosy císaře Friedricha II., *Etsi cause nostre* a *Illos felices*. Jeho autor není znám. Srov. P. HERDE, Ein Pamphlet der päpstlichen Kurie gegen Kaiser Friedrich II. von 1245/46 (*Eger cui lenia*), DA 23, 2, 1967, s. 468-538.

s ním udeří a naznačí tím, že obdržel oprávnění k jeho použití.

Ockham podobné představy odmítá a uvádí následující protiargumenty. Zaprvé, francouzský král a také mnozí jiní neobdrželi právo užívat meč od papeže, a proto je od něho neobdržel ani císař. Zadruhé, právo užívat meč existuje i mimo církev, jinak by se nemohl stát skutečným vládcem žádný z pohanů. Zatřetí, v okamžiku, kdy Kristus řekl Petrovi: „*Zasuň svůj meč do pochvy*“, byl Petr pouhým apoštolem, pastýřským úřadem byl pověřen teprve po Kristově vzkříšení. Proto nemůže být těmito slovy dokázáno, že pověření užívat materiální meč, bylo Kristovým prostřednictvím přeneseno na papeže. Začtvrté, králové jsou korunováni svými biskupy či arcibiskupy, neobdrží však od nich svoji vládu, neboť jak před korunovací, tak po korunovaci disponují stejnými právy a mohou užívat meč. Korunovace slouží pouze jako vnější znak této skutečnosti. Zapáté, ten, kdo je zvolen k císařství, je nejprve korunován králem a teprve později císařem. Každý král vlastní světský meč a užívá ho, a proto tento meč užívá také císař, a to dříve než od papeže převezme meč zasunutý v pochvě.³⁴⁹

IX. 2. 2. 4. Teorie o dvou světlech

Podobným způsobem jako teorii o dvou mečích odmítl Ockham také teorii o dvou světlech. Podle jeho názoru není možné na základě Genesis prokázat,³⁵⁰ že císařství pochází od papeže, a to ze dvou důvodů. Zaprvé, interpretace, podle níž slunce a měsíc představují papežskou a královskou moc, není ničím jiným, než explicitně nepotvrzenou alegorií. Zadruhé, pokud bychom chtěli prostřednictvím porovnání vztahu mezi císařstvím a kněžstvím na jedné a sluncem a měsícem na druhé straně prokázat, že císařství pochází od papeže, pak je třeba poukázat na to, že podobnou komparací mnohem lépe prokážeme, že císařství od papeže nepochází. Látka, z níž je stvořen Měsíc, nemá svůj původ u Slunce, ale stejně jako Slunce u Boha. Proto císařství nepochází z kněžství, ale pochází od toho, od něhož pochází také kněžství. Dále, Měsíci jsou vlastní ctnost a moc, kterými působí na vodu a myšlenky, ty však nepocházejí od Slunce. Také císařství jsou vlastní ctnost a moc, které nepocházejí z kněžství. Výše uvedeným srovnáním proto nemůžeme dokázat, že císařství pochází od papeže, na druhou stranu je však třeba připustit, že papežská moc je vznešenější než moc císařská, a to proto, že je vznešenější plnit službu ve svátosti těla a krve Kristovy, než vládnout

³⁴⁹ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 22, s. 259-263.

³⁵⁰ Gn 1, 16.

nad světskými věcmi. Proto je možné říci, že tak jako je Měsíc menší než Slunce a přijímá od něho určité světlo, tak také císařství je menší, tj. v menší vážnosti a méně dokonalé než kněžství, a proto musí císař, pokud je to třeba, přijmout od papeže a duchovních dobře míněnou radu či nařízení.³⁵¹

IX. 3. Původ císařské moci

Podle některých Ockhamových současníků nebylo římské císařství pravým císařstvím, dokud se ho Konstantin po svém obrácení na pravou víru nevzdal ve prospěch Apoštolského stolce a nepřijal ho z rukou Petrova nástupce zpět.³⁵² Jejich názor vycházel z přesvědčení, že pohané nemohou držet skutečnou moc ani právoplatně vlastnit jakýkoli majetek a opíral se o následující výroky „*mimo církve spěje vše k věčné záhubě*“³⁵³ a „*vše co není z víry, je hřích*.“³⁵⁴ Ockham byl naopak přesvědčen o tom, že pravé dominium nad světskými věcmi a světská jurisdikce existují nejen u věřících, ale také u nevěřících, a zastával názor, že pokud se první křesťanský panovník vzdal svého úřadu, pak tak neučinil proto, že by nebyl legitimním vládařem nebo proto, že by nedržel pravé císařství, ale pouze pro svou zbožnost a štědrost.³⁵⁵ Ve svém díle proto musel vysvětlit, nejen proč na základě Konstantinovy donace není možné prokázat, že císařství pochází od papeže, ale také proč by měl Bůh nevěřícím svěřit pravé dominium a jurisdikci.

IX. 3. 1. Konstantinova donace

Na základě logické úvahy lze podle Ockhama z Konstantinovy donace odvodit, že císař přijímá svoji moc od papeže přinejmenším od té doby, co byl tento dokument vydán, neboť Konstantin předal jeho prostřednictvím papeži vládu nad Římem, a Řím je hlavou římského císařství.³⁵⁶ Má to však jistá úskalí.

³⁵¹ Court traité, Brev. V c. 6, s. 281-283.

³⁵² Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 227.

³⁵³ S odkazem na spis *Eger cui lenia*. Srov. výše pozn. 348.

³⁵⁴ Ř 14,23; Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 27, s. 287-289; Court traité, Brev. III c. 1, s. 183-184.

³⁵⁵ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 27, s. 289; Court traité, Brev. III c. 13, s. 220.

³⁵⁶ Srov. Court traité, Brev. VI c. 3, s. 313-316.

Zaprvé, Vilém považoval text Konstantinovy donace za podvrh (apokryf).³⁵⁷ Zadruhé, některé věci jsou zde podle jeho názoru řečeny nikoli absolutně, ale s jistou modifikací či specifikací, a tento modifikovaný či specifikovaný způsob je třeba aplikovat také na všechny ostatní pasáže. Například: „*A rozhodujeme, že bude mít vládu jak nad Alexandrií, Antiochií, Jeruzalémem a Konstantinopolí, tak nad celou církví na povrchu zemského celku. A pontifik svatosvaté církve římské, která existuje dnes, je pozdvižen výše než všichni kněží zemského celku, a vládne nad nimi. Všechny věci, které je třeba obstarat pro Boží kult a pro klid křesťanů, budou uspořádány podle jeho rozhodnutí.*“ Z této ukázky podle Ockhama vyplývá, že ve věcech které se týkají Božího kultu a křesťanství, měli duchovní vůdce v papežově osobě a jeho moc v této oblasti je větší než je moc císařská v jiných případech tomu však takto není.³⁵⁸

IX. 3. 2. *Dominum a iurisdictio* před pádem a po pádu

Ockham rozlišuje dva typy dominia, Boží a lidské. Lidské dominium je dvojí, společné lidskému rodu a soukromé. *Dominium commune toti generi humano* dal Bůh Adamovi a jeho ženě pro ně a jejich potomky. Jednalo se o moc disponovat světskými věcmi a užívat je pro svou potřebu.³⁵⁹ Tato moc existovala ve stavu nevinnosti, kdy lidé neznali touhu po vlastnictví. Po pádu se však situace změnila a nakonec bylo zcela nezbytné, aby světské věci přestaly být společné a došlo k jejich přivlastnění jednotlivcům, skupinám osob či kolegiím. Spolu s tím vyvstala i potřeba ustanovit soudce. Moc přivlastnit si světské věci (*potestas appropriandi res temporales*) a moc ustanovit soudce (*potestas instituendi rectores habentes iurisdictionem temporalem*) pocházejí podle Ockhama od Boha a byly lidem svěřeny pro dosažení dobrého života celé společnosti. Na základě moci přivlastnit sobě či jiným světské věci postupně vzniklo *dominium proprium*, resp. *proprietas*.³⁶⁰

³⁵⁷ Srov. Tamtéž, Brev. VI c. 4, s. 317-318.

³⁵⁸ Upozorňuji, že *Breviloquium* na tomto místě končí, a to uprostřed věty. Srov. Tamtéž, Brev. VI c. 5, s. 319; K Ockhamovu odmítnutí nároků vyplývajících z Konstantinovy donace srov. též G. PLEUGER, *Die Staatslehre*, s. 50-51.

³⁵⁹ O dominiu daném prvnímu člověku a jeho potomkům, se v Genesis píše: „*Stvořil muže a ženu. A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.*“ A Bůh řekl: „*Hle, dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na němž rostou plody se semen. To budete mít za pokrm.*““ Gn 1, 27-29. Court traité, Brev. III c. 7, s. 208.

³⁶⁰ Srov. Tamtéž, Brev. III c. 7, s. 206-209 a c. 8, s. 209; Ockham se tedy domnívá, že *dominium proprium*, resp. *proprietas*, a *iurisdictio* vznikly jak na základě práva Božího, tak na základě práva lidského, resp. že existují různé možnosti jak získat *dominium proprium* a různé způsoby ustanovení

Moc přisvojit si světské věci a moc ustanovit soudce byly dány Bohem nejen věřícím, ale také nevěřícím. Obě moci mohou jak věřící, tak nevěřící odmítnout, vyjma případ nutnosti, nebo jich mohou být zbaveni, pokud se dopustí chyby, nebo je nemohou vykonávat legitimně. V Písmu není podle Ockhama možné nalézt žádný doklad o tom, že by Bůh nevěřícím jednu nebo druhou z těchto mocí odebral, zdá se proto, že je mohou legitimně užívat, a to i když nekonvertují.³⁶¹

Skutečnost, že *iurisdictio* pochází od Boha, může být chápána trojím způsobem. Zaprvé, *iurisdictio*, které pochází od Boha, bez jakéhokoli přispění lidí. Jako příklad může sloužit *iurisdictio* dané Bohem Mojžíšovi. Stejně můžeme chápat moc, kterou Petr obdržel od Boha prostřednictvím Kristových slov: „*Pas mé ovce ...*“.³⁶² Zadruhé, *iurisdictio*, které pochází od Boha, za asistence člověka nebo lidí. Jako příklad může sloužit milost křtu, která pochází od Boha, protože Bůh sám je její příčina, nemůže však být udělena bez asistence toho, kdo křtí.³⁶³ Zatřetí, *iurisdictio* pochází od Boha, a to tak, že ačkoli je předáno jiným než Bohem, po předání závisí pouze na Bohu, a to způsobem že ten, kdo ji vykonává, ví, že ji nedrží v obvyklém případě od nikoho jiného než od Boha jako nejvyššího.³⁶⁴

A protože existují tři různé typy *iurisdictia*, uvádí Ockham v Dialogu tři různé pohledy na původ římské říše, které jistým způsobem počítají s Boží účastí: 1. Římská říše pochází od Boha; 2. Římská říše pochází od Boha a od lidí; 3. Římská říše pochází od Boha prostřednictvím lidí. Podle Ockhama pochází římská říše od Boha prostřednictvím lidí, resp. Římanů, a to proto, že tito přenesli na císaře moc vydávat zákony a svěřili mu vládu nad národy, které si podmanili.³⁶⁵

soudce, popř. výkonu vlády. K *dominium proprium* srov. 1. země dané dětem Izraele. Tamtéž, Brev. III c. 10, s. 213-214. 2. Kain a Abel (Gn 4, 3-4) a Adam a Eva (Gn 3, 21; Gn 3, 7; Gn 3, 6). Tamtéž, Brev. III c. 9, s. 211-213; 2. K *iurisdictio* srov. 1. vláda muže nad ženou a otce nad svými potomky, je postavena na Božím právu (Gn 3, 16.; Ef 6, 4). Tamtéž, Brev. III c. 11, s. 214-215; 2. vláda soudce ve městě, království či regionu není postavena jen na Božím či přirozeném právu, ale mnohdy i na právu lidském. Totiž, ačkoliv Boží a přirozené právo dalo lidem moc ustanovit soudce a vládce držící moc nad těmi, kteří jsou jim poddáni, tato moc nad druhými osobami nepochází výhradně z Božího práva. Na základě Božího nařízení se soudci stali např. Mojžíš a Jošua. Ostatní přijali svou moc nad druhými buď volbou a z lidského návodu, nebo jinak. Tamtéž, Brev. III c. 11, s. 215; Podrobný rozbor toho, jakým stylem mohla podle Ockhama lidská společnost přijít po pádu ke svým právům přinášejí W. Kölmel a J. Miethke. Srov. W. KÖLMEL, *Perfekter Prinzipat?*, s. 288-304; J. MIETHKE, *Repräsentation und Delegation*, s. 167-169; TÝŽ, *Wilhelm von Ockham und die Institution des späten Mittelalters*, s. 137-139.

³⁶¹ Court traité, Brev. III c. 8, s. 210-211.

³⁶² Tamtéž, Brev. IV c. 5, s. 242-243.

³⁶³ Tamtéž, s. 243.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 243-244.

³⁶⁵ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 27, s. 279-281; Court traité, Brev. IV c. 6, s. 244-245, c. 7, s. 245-247 a c. 8, s. 248.

IX. 3. 3. Původ římské říše

Skutečnost, že staří Římané byli pohané, nepředstavovala jediný problém, který v souvislosti s původem římské říše vyvstal, pochybnosti vzbudil i způsob, jakým Římané ovládli svět. Debata se točila především kolem toho, zda Římané nepotřebovali k ustanovení císařství souhlas celé společnosti smrtelných a zda se jednalo o pravé císařství nebo o císařství vnucené sobě rovným.

Teoreticky mohlo dojít k tomu, že si Římané podrobili ostatní národy hrubou silou, a proto bylo jejich císařství nelegitimní, a to jak v době svého vzniku, tak i kdykoli později.³⁶⁶ Ockham podobné úvahy odmítl, podle jeho názoru stačilo k legitimizaci římského císařství, pokud s jeho ustanovením souhlasila většina, a takovou většinu představovali v jeho očích sami staří Římané. Svě závěry opřel mimo jiné i o svatého Augustina, podle něhož není přečinem vést válku, ale vést válku pro lup a vlastní obohacení. Z toho vyplývá, že by Římané hřešili, pokud by při ustanovení a správě císařství usilovali o vlastní prospěch, pokud však byli vedeni láskou ke společnému dobru a k obci, potom bylo jejich jednání v pořádku.³⁶⁷ A dále, pravost a legitimitu římského císařství potvrdili podle Ockhama svými slovy a skutky také Kristus a apoštolové, neboť ti všichni považovali nevěřící císaře za pravé, ačkoli některé jejich skutky odsuzovali.³⁶⁸

Ockham přiznal, že netuší, za jakých okolností k ustanovení legitimního císařství došlo, uvedl však několik možností, jak se to mohlo stát. Zaprvé, je možné, že Římané ustanovili císařství nad lidem, který se jim dobrovolně poddal, tj. s jeho souhlasem. Tento souhlas mohl být Římanům udělen jedním či více regiony a to postupně nebo najednou. Dále je možné, že zatímco jeden region získali na základě souhlasu jeho lidu, druhý uzurpovali.³⁶⁹ Římské císařství, které bylo získáno se souhlasem lidu, bylo podle Ockhama pravé i bez ohledu na případné špatné úmysly

³⁶⁶ „Principát získaný silou vzpoury nebo na základě ambice, zůstává pro svůj původ zhoubný, i když se nedopustí urážky bezbožností svých mravů nebo skutků.“ Court traité, Brev. IV c. 9, s. 253-255.

³⁶⁷ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 27, s. 283-285.

³⁶⁸ Jan Křtitel káral Heroda kvůli Herodiadě, která byla manželkou jeho bratra (L 3,19). Kristus obvinil Piláta, že jedná nespravedlivě (J 19,11), neobvinil ho však z toho, že by svou jurisdikci usurpoval. Svatý Pavel říká úředníkům ustanoveným Římany (Sk 16, 37): „Nás, římské občany, veřejně a bez soudu zbili a zavřeli do vězení. A teď se nás chtějí ve vši tichosti zbavit? To ne! Ať sem přijdou a propustí nás.“ Stěžoval si na nespravedlivý postup, ale nepochyboval o tom, že tito úředníci drželi pravou jurisdikci. Když se ptal Centuriona (Sk 22, 25.): „Smíte bičovat římského občana a to bez soudu,“ a když na jiném místě řekl (Sk 25, 11): „Odvolávám se k císaři“, přiznal, že nevěřící Římané jsou skutečnými soudci a obvinil je ze zneužití jejich legitimní moci. Srov. Court traité, Brev. IV c. 10, s. 256-257.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 257-258.

Římanů, neboť špatný úmysl nezabrání zisku pravého vlastnictví.³⁷⁰ Zadruhé, je možné, že skutečné císařství bylo ustanoveno prostřednictvím spravedlivé války.³⁷¹ Zatřetí, je možné, že císařství bylo ustanoveno speciálním Božím nařízením, stejně jako Mojžíšova vláda nad Izraelity. Tento způsob se však Ockhamovy nezdál pravděpodobný, protože o něm nenalezl žádné zmínky v Písmu. A tyto tři způsoby ustanovení pravé vlády mohly působit odděleně nebo smíšeně.³⁷²

Další možnost je, že římské císařství bylo zpočátku uzurpované, později se ale změnilo v legitimní. Zaprvé, podle Ockhama není prokázáno, že by Římané na počátku svého císařství nespravedlivě utiskovali jiné lidi. I kdyby tak ale učinili, není z toho možné vyvozovat, že nad nimi později nezískali skutečné císařství, neboť ti, kteří byli zpočátku utiskováni, se později mohli Římanům podvolit ze svobodné vůle. Dále, všichni ti, kteří byli dříve utiskováni, mohli být později vyhubeni a po takovém vyhubení mohlo být jejich území Římanům přiznáno, protože území, které není ničím, bude přiznáno tomu, kdo ho obsadí. Z toho podle Ockhama jasně vyplývá, že se uzurpovaná tyranská vláda může změnit ve vládu legitimní. Není tedy třeba sledovat jen dobrý či špatný původ věci, ale také další okolnosti a důsledky z toho všeho vyplývající.³⁷³

IX. 4. Ockhamovy úvahy o volbě, přezkoušení a potvrzení

V souladu s Ockhamovým učením lze říci, že panovníka římské říše mohl volit lid nebo ti či ten, na které, či na koho, lid právo volit přenesl. Pod pojmem lid rozumíme buď lid římský, nebo německý, tj. Franky, Sasy apod. Knížata – voliči, v našem případě kurfiřtové, tedy mohou představovat buď reprezentanty římského lidu, resp. nástupce senátu,³⁷⁴ nebo reprezentanty lidu německého, tj. oněch Sasů, Franků apod.³⁷⁵ V případě veškerých snah o přiřazení knížat – voličů k určitému lidu je třeba vzít v úvahu, že hranice mezi pojmy římské a německé je velmi nejasná. Vztah mezi německým

³⁷⁰ „Pokud někdo koupí věc od člověka, který má moc ji prodat, získá pravé vlastnictví, i když ji má v úmyslu používat pro zlé účely. A kdo ve zlém úmyslu přijme věc jako dar od dárce, který ji směl darovat, ten obdrží na darovanou věc pravé vlastnictví. Když se králův syn stane po svém otci králem, je skutečným králem, i když začíná vládnout se zvrhlým úmyslem.“ Tamtéž, Brev. IV c. 11, s. 261-262.

³⁷¹ Tamtéž, Brev. IV c. 10, s. 258.

³⁷² Tamtéž, s. 258-259.

³⁷³ Srov. Tamtéž, Brev. IV c. 11, s. 259-261.

³⁷⁴ Jako nástupce římského senátu uvádí podle E. Schuberta německé voliče volební dekret z roku 1237. E. SCHUBERT, Königsabsetzung im deutschen Mittelalter, s. 75-76.

³⁷⁵ Srov. F. KEMPF, Das mittelalterliche Kaisertum, s. 231-233.

panovníkem a Římem poměrně dobře charakterizuje F. Kempf. Když Lothar I. rozdělil zemi mezi své syny, Itálii a císařský titul světil Ludvíkovi. Ludvíkovi nástupci v císařském úřadu, Ottoni a Sálci, přicházeli do Itálie ze severu, oblast jejich moci byla za Alpami. Postupně tak vznikala představa, že německé regnum a římské imperium představují jeden celek. Volba německého krále byla prakticky rovna volbě císaře a německý lid mohl být označen jako lid císařský. Přesto zůstalo císařství císařstvím římským. Tato skutečnost byla způsobena i jinými okolnostmi, než vazbou k Římu, a to rivalitou vůči byzantskému císaři, stále se opakující ideou o obnově „*antické říše*“ a konečně teologickou představou o čtyřech světových říších. G. Pleuger dokládá, že Vilém nerozuměl pod pojmem lid pouze Němce, ale všechny obyvatele říše, z důvodu universalit zahrnující jak křesťany, tak nekřesťany. Reprezentanty Ockhamova „*říšského lidu*“ byli kurfiřté, nástupci římského senátu. Důvod byl prostý, pokud by kurfiřté zastupovali pouze Němce, stal by se jimi zvolený panovník císařem pouze v Německu a nikde jinde.³⁷⁶

Podobně jako mohl lid přenést právo volit na kurfiřty, mohl je přenést i na papeže.³⁷⁷ Druhá varianta, zcela opačná, se opírá se o tzv. *translatio imperii*, které předpokládá, že právo volit přenesl na kurfiřty Apoštolský stolec. O této druhé možnosti byla řeč v souvislosti s *Venerabilem* a vrátíme se k ní v kapitole „Sesazení římského krále či císaře podle Viléma z Ockhamu“.

Problémem papežova práva na přezkoušení a potvrzení voleného představitele římské říše se Ockham zabýval, když vyvracel třetí z argumentů, podle něhož má císař císařství od toho, od koho je po svém zvolení přezkoušen a potvrzen. Podle Ockhamova názoru jsou uvedená tvrzení mylná, neboť ten, kdo je zvolen k císařství, není papežem přezkoušen proto, aby tím na něho papež císařství přenesl, nýbrž proto, aby papež a také všichni ostatní nepovažovali za císaře někoho, kdo nebyl zvolen tím správným, resp. právoplatným způsobem. Co se týče potvrzení zvolené osoby, upozorňuje Ockham na to, že o podobném aktu nemáme nikde žádný písemný doklad, dokonce ani ve *Venerabilem* ne. Domnívá se proto, že za starých časů papež císaře nepotvrzoval, a pokud se tak snad někdy stalo později, pak to byl důsledek císařské pokory, nikoli nějakého zákona.³⁷⁸

³⁷⁶ Srov. G. PLEUGER, Die Staatslehre, s. 62-63.

³⁷⁷ Ve třetím díle Dialogu Ockham uvádí, že jednou z kompetencí, kterou mohli Římané přenést na papeže, bylo právo vydávat nařízení o kandidátech k císařství, tj. právo volit císaře nebo zprostředkovat toto právo jinému. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 30, s. 299.

³⁷⁸ Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 21, s. 247-249.

X. Papežské nároky na správu říše v době uvolnění a obsazení říšského trůnu

S přezkoušením a aprobací zvoleného přímo souvisí nejen otázka oprávnění k výkonu vlády ale také rozsah ovládaného území. Římské císařství zahrnovalo tři království, německé, burgundské a italské. Kterému či kterým z nich vlastně vládne římský král? A dále, kterému či kterým z nich vládne před udělením či bez udělení papežovy aproby a kterému či kterým s papežovou aprobací?³⁷⁹

Jan XXII. Ludvíkovi vyčítá, že si neoprávněně přivlastnil královský titul a „*nespokojen s přisvojením onoho titulu, bez úcty a neoprávněně prodral (se) ke správě královských a císařských práv a zasahoval do nich k těžké urážce Boha a ke zřejmému bezpráví své matky, římské církve, které jak známo vedení uvolněné říše, jak se právě děje, přísluší, a k pohoršení většiny lidí, k zmatku a škodě říše a ke škodě své duše. A činí tak dosud, tím že pod královským titulem v Německu a v některých částech Itálie sám nebo skrze jiné žádal a přijímal přísahy věrnosti, a to od duchovních i světských vazalů. Neboť disponuje hodnostmi, důstojnostmi a úřady, nad nimiž disponovat patří římskému království a císařství, podle vlastního mínění, jako v posledních dnech vynesl nařízení nad markrabstvím magdeburským, které de facto veřejně přenesl na svého prvorozeného syna, a ještě mnohá další opatření, která bezpochyby patří k vedení říšského království nebo císařství.*“³⁸⁰

Ludvík se bránil, říše není uprázdněna, je zde přeci řádně zvolený římský král, jenž se následně má stát císařem, a toho musí být poslušni všichni poddaní a vasalové říše a témuž musí skládat holdy a přísahy věrnosti a přiznat veškerá práva. Proti papežovu nároku na církevní správu uvolněné říše se výslovně ohradil na dvou místech

³⁷⁹ Otázky související s rozsahem území ovládaného římským králem se podle názoru J. Miethkeho poprvé objevily po volbě Viléma Holandského, kdy kardinál Hugo ze S. Sabiny analogicky k volbám biskupů předpokládal, že papežova aproba souvisí s legitimitou královské volby v Německu. Hugův názor ale sdíleli i jiní. Srov. J. MIETHKE, *Der Kampf Ludwigs des Bayern mit Papst*, s. 46

³⁸⁰ 2. „... *Idem etiam Ludovicus eodem presumpto titulo non contentus administrationem jurium regni et imperii predictorum in gravem Dei offensam et contemptum ac manifestam injuriam Romane ecclesie matris sue, ad quam ejusdem vacationis imperii regimen, sicut et impresentiarum vacat, pertinere dinoscitur, necnon et plurimorum scandalum et rei turbationem et lesionem publice ac sue anime detrimentum proslire seque illi inmiscere irreverenter ac indebite presumpsit hactenus et presumit, exigendo et recipiendo sub prefato titulo regio fidelitatis in Alamannie et nonnullis Italie partibus tam a personis ecclesiasticis quam secularibus vassallis imperii per se et alios juramenta ac de dignitatibus, honoribus et officiis ad ejusdem Romani regni seu imperii dispositionem spectantibus pro suo libito disponendo, sicut hiis proximis diebus preteritis de marchionatu Magdeburgensi, quem primogenito suo de facto publice contulit, ordinavit, necnon alia plurima exercendo, que ad ejusdem Romani regni et imperii regimen non est dubium pertinere. ...*“ MGH Const. 5, č. 792, s. 617; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 37.

Sachsenhausenské apelace. Poprvé ve článku třináct: „*Ale onen zlomyslný bořitel kanonického a světského práva a jmenovaných zvyků, ... měl v procesu nepravdivě tvrdit (pokud může být nazýváno proces to, co má být označeno spíše jako exces), že říše, ačkoliv jsme byli takovým způsobem zvoleni, pomazáni a korunováni králem, je stále uprázděná a vláda v ní proto přísluší jemu. Je pevně dáno, že toto je od základu chybné a vši pravdě zcela odporující, jak jasné vyplývá z toho, co říká každý pozorovatel znalý věci. A dále tvrdí, že jsme nesměli společně s velkou radou propůjčit našemu prvorozenému jako uvolněné a na říši opět spadlé léno braniborské markrabství, které jmenuje Magdeburg, a také mnohé další, co jak známo žádá vláda nad tímto královstvím a císařstvím, a že jsme tak činili jen de facto a ne de iure a během určitého termínu jsme měli odvolat, co jsme učinili.*“³⁸¹ Podruhé ve článku dvacet sedm, resp. dvacet pět: „*Ačkoli totiž při uvolnění říše přísluší rýnskému falckraběti právo, jak je uznávaným a dosud nenarušeným zvykem zvláště v německých zemích, chopit se říšských práv, vést duchovní a světská léna a vyřizovat další věci, papež tvrdí porušuje práva jmenovaných knížectví a jeho knížat, že mu připadne správa uvolněné říše, což mu v žádném případě nepřísluší.*“³⁸² Z celkového pojetí argumentace a

³⁸¹ 13. „... *Iste autem maliciosus subversor canonum et iurum violator et consuetudinum predictarum, ... falso dicitur affirmare in processu, si tamen processus dici potest, qui potius excessus est nuncupandus, quod nobis electis taliter et inunctis et coronatis in regem adhuc vacat imperium, cuius imperii sic vacantis regimen ad se ipsum asserit pertinere. Quod constat esse falsissimum et ab omni veritate omnino alienum, sicut ex predictis patere potest cuilibet intuenti. Et quod nos marchionatum Brandenburgensem, quem Magdeburgensem nominat, quem vacantem et ad imperium devolutum primogenito nostro cum consilio magno contulimus et alia multa, que fecimus et que ad ejusdem regni et imperii regimen spectare noscuntur, facere non potuimus et de facto fecimus et non de jure, et quod infra certum tempus revocare debeamus, quod fecimus. ...*“ MGH Const. 5, č. 910, s. 747; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 53-55; 13. „... *Iste autem maliciosus subversor canonum et iurum violator et consuetudinum predictarum, intendens totaliter ad exterminium sacri imperii et imperii libertatum et dignitatum et ad exterminium et annulationem principum imperii electorum et omnium imperii subjectorum et Alamanie totius, falso dicitur affirmare in processu, si tamen processus dici potest, qui potius excessus est nuncupandus, quod nobis electis taliter et inunctis et coronatis in regem adhuc vacat imperium, cuius imperii sic vacantis regimen ad se ipsum asserit pertinere. Quod constat esse falsissimum et ab omni veritate omnino alienum, sicut ex predictis patere potest cuilibet intuenti. Et quod nos marchionatum Brandenburgensem, quem Magdeburgensem nominat, quem vacantem et ad imperium devolutum primogenito nostro cum consilio magno contulimus et alia multa, que fecimus et que ad ejusdem regni et imperii regimen spectare noscuntur, facere non potuimus et de facto fecimus. ...*“ MGH Const. 5, č. 909, s. 726-727; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 53-55.

³⁸² 27. „... *Cum enim vacante imperio comiti palatino Reni de jure et approbata consuetudine imperii observata hactenus inconcusse presertim in partibus Alamanie competat jus administrandi jura imperii, feoda ecclesiastica et temporalia conferendi et cetera alia negocia disponendi, ipse in dicti principatus et principum suorum nimiam contendit in eorum injuriam, quod in nullum casum sibi competit ad se administrationem vacantis imperii pertinere.*“ MGH Const. 5, č. 910, s. 752; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 73-75. MGH Const. 5, č. 910, s. 752; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 73-75; 25. „... *Cum enim vacante imperio comiti palatino Reni de jure et approbata consuetudine imperii observata hactenus inconcusse presertim in partibus Alemanie competat jus administrandi jura imperii, feoda ecclesiastica et temporalia conferendi et cetera alia negocia disponendi, ipse in dicti principatus et principum suorum*

protiargumentace se zdá, že Jan XXII. vznesl nárok především na správu imperia, tj. římského císařství, ten mu však teoreticky umožnil zasáhnout i do správy království, a to v případě rozdílných práv krále a císaře.

Další zmínky o Janově snaze získat vládu nad římskou říší najdeme až ve druhé a třetí části *Fidem catholicam*. Ve druhé části je uvedeno: „... *Ale je všeobecně známo, že jmenovaný Jan pronásledoval se smrtelnou nenávistí - násilně vojenskou mocí - jak nás tak i věrné a přátele naší říše a jak jen mohl, osoboval si města a práva říše a snažil se je přivést pod své jho. ...*“³⁸³ Ve třetí části čteme: „... *Jan však v uvedených procesech a výrocích vyjádřil, že nás, kterému jsou podle Božího a lidského práva zavázáni poslušností a oddaností všichni podřízení imperia, nikdo nemá poslouchat. A učinil to proto, že si chtěl proti Bohu a spravedlnosti sám osobovat právo na říši a všechnu ostatní moc ve světských věcech, na které se ale, jak už bylo řečeno, jeho autorita a moc nevztahují. ...*“³⁸⁴

K objasnění situace by nám mohlo přispět i následující. Jan XXII., jak už bylo výše uvedeno, viděl ve zvolené osobě bez papežské aprobace pouze budoucího římského krále a upíral mu jakákoli práva k vládě. Na druhou stranu ale na počátku svého výnosu uvádí, že k volbě došlo proto, že je „*římské císařství od smrti římského císaře Jindřicha, slavné paměti, již dlouhý čas neobsazeno.*“ a že budoucí římský král „*je později povznesen k císařství.*“³⁸⁵ Z toho jasně vidíme, že knížata v Janově pojetí volí nejen budoucího římského krále, ale také budoucího císaře. Jan XXII. měl zájem na Itálii a dlouhodobý spor o trůn, který po dvojí volbě roku 1314 propukl, mu dost vyhovoval. Ludvíkovo vítězství představovalo nečekanou komplikaci a udělení aprobace by znamenalo první krok ke ztrátě Itálie, neboť aprobovaný římský král mohl i z hlediska kurie vykonávat přinejmenším část oněch říšských práv, která se ke správě království a císařství vztahovala. Nejistějším postupem tedy bylo, alespoň z Janova

injuriam contendit, quod in nullum casum sibi competit ad se amministracionem vacantis imperii pertinere.“ MGH Const. 5, č. 909, s. 732; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 73-75.

³⁸³ „*Sed notorium et indubiatum existit, quod dictus Iohannes tam nos quam imperii nostri fideles ac amicos ordio capitali et etiam hostili exercitu prosequeretur de facto, et civitates et iura imperii sibi usurpare et subiugare, quantum poterat, conabatur.*“ H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 504; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 259.

³⁸⁴ „*Sed manifestum est, quod dictus Iohannes in dictis suis processibus et sententiis expressit, quod non obediatur nobis, cui omnes imperio subiecti obedire et reverentiam exhibere secundum divina et humana iura sunt astricti, et haec fecit, volendo sibi ius imperii et potestatem omnimodam in temporalibus contra Deum et iustitiam usurpare, ad quae non extenditur, ut dictum est, eius auctoritas et potestas.*“ H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 507-508; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 265.

³⁸⁵ Srov. výše pozn. 210.

pohledu, trvat na tom, že práva k jakékoli vládě získá zvolený teprve na základě papežské aproby a tuto pod záminkou sporné volby neustále oddalovat.

Papežův nárok na italský vikariát představuje čtvrtý z argumentů objasňujících, proč císařství pochází od papeže. Podle Ockhama se papež nemá míchat do záležitostí uprázdněného císařství, neboť k tomu nebyl Kristem oprávněn. Podobně nebyl oprávněn k tomu, aby zasahoval do záležitostí jiných světských království, pokud jsou uprázdněná a on nebyl ustanoven poručníkem jejich nezletilých korunních princů. Právem tak proto může učinit pouze na základě zplnomocnění Římanů nebo kurfiřtů, kterým při selhání císařství ve zvláštní míře přísluší zastupovat jeho práva, protože tito, tj. Římané nebo kurfiřté, by mohly své oprávnění přenést na papeže.³⁸⁶

³⁸⁶ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 22, s. 259.

XI. Pomazání, posvěcení, korunovace a přísaha

XI. 1. Korunovace římským králem

O tom, jakou úlohu měla v Ludvíkově případě korunovace římským králem, bylo částečně pojednáno v souvislosti s jeho volbou, dovolím si proto krátké shrnutí a poté konečné doplnění již uvedených informací. V jednotlivých apelacích, stejně jako v případech dopisů odeslaných papeži městy a šlechtou ze Sachsenhausenu, je korunovace v Cáchách uváděna spíše jako podpůrný argument pro vykonávání řádné vlády. Přesto je třeba brát v potaz upozornění E. Schuberta, podle něhož se všichni římsští králové v rámci jím sledovaného období, Rudolfem I. počínaje a Václavem IV. konče, označovali před královskou korunovací titulem *rex electus*.³⁸⁷ Zdá se tedy, že uvedení „na stolec vznešeného Karla“ přeci jenom určitý význam mělo, otázkou je jaký. Pokračujme dále. *Fidem catholicam*, *Licet iuris* a *Prohlášení z Rhens* odvozovaly veškerá královská práva k říši pouze ze samotné volby, korunovace zvolené osoby, ať v Cáchách či jinde, neměla žádné právní důsledky.

Pro další závěry je z mého pohledu podstatné, že pokud by chtěl Ludvík ve svůj prospěch argumentovat královskou korunovací, pak by mohl jeho protivník namítnout, že nebyl korunován oprávněnou osobou, totiž kolínským arcibiskupem, ale arcibiskupem mohučským a dále, že neměl k dispozici pravé korunovační klenoty.³⁸⁸ Je proto možné, že význam korunovace byl ve sledovaných dokumentech postupně záměrně potlačován, až dospěl do bodu, kdy korunovanému nepřinášel nic jiného, než královské jméno, tj. vlastní titul.³⁸⁹ Analogii bychom našli u korunovace římským císařem, také zde se Ludvíkovi přívrženci i mnozí další snažili prokázat, že se jedná

³⁸⁷ V případě počítání roků vlády se údaje liší. Podle E. Schuberta datovali svou vládu Rudolf Habsburský od okamžiku volby, Jindřich VII. a Ludvík Bavorský od vykonání korunovace. Srov. E. SCHUBERT, *Königswahl und Königtum*, s. 270-273; H.-J. Becker oproti tomu uvádí, že Ludvík počítal svoji královskou vládu od volby před branami Frankfurtu. H.-J. BECKER, *Das Mandat „Fidem catholicam“*, s. 472; Kdo z nich má pravdu jsem bohužel neměla možnost ověřit.

³⁸⁸ Podobné obavy nebyly liché. Jako příklad může sloužit situace z roku 1198, kdy kolínský arcibiskup Adolf neuznal korunovací Filipa Švábského, neboť se podle jeho názoru odehrála na špatném místě a navíc prostřednictvím osoby, která k tomuto aktu nebyla oprávněna. Srov. F. KEMPF, *Innocenc III. und der deutsche Thronstreit*, s. 65; Problémem se zabýval i Vilém z Ockhamu, který posléze došel k závěru, že i ten kdo byl korunován osobou k tomu neoprávněnou, drží pravou hodnost a moc. A dále, pokud se tak stalo bez jeho viny, pak dokonce ani nejde o zločin, pro který by mohl být sesazen. G. PLEUGER, *Die Staatslehre*, s. 67.

³⁸⁹ Mimochodem, v Ludvíkově starší argumentaci byl mohučský arcibiskup tím, kdo svolává královskou volbu, tj. určuje čas, kdy má být provedena. Ludvík byl zvolen v „pravý“ čas, Friedrich až o den později. I to mohl být důvod, proč zdůrazňovat volbu před korunovací.

o obřad přiznávající panovníkovi odpovídající titul, nikoli však o akt, s kterým by bylo spojeno propůjčení dalších práv.

XI. 2. Korunovace římským císařem

Podle F. Kempfa je císařská korunovace poslední částí třístupňového procesu – papež je vázán volbou a korunovací, kterou provedou německá knížata, a naopak, knížata jsou vázána císařskou korunovací, jež vládci propůjčuje císařské jméno, císařskou hodnost.³⁹⁰

O císařské korunovaci se zmiňují pouze tři z dokumentů vzešlých z Ludvíkovy kanceláře. První představuje dopis zasláný zástupci měst Benediktovi XII. ze Sachsenhausenu roku 1338, druhý *Fidem catholicam* a třetí *Prohlášení z Frankfurtu* z března 1339.

Podle měst má být papež připraven vykonat císařskou korunovaci na základě žádosti v blíže nespecifikovaný pravý čas.³⁹¹ Podle *Fidem catholicam* je ten, kdo byl zvolen k císařství, na základě volebního jednání římským králem a „*má císařskou autoritu, výkonnou soudní moc a moc již před papežským pomazáním, svěcením a korunovací.*“³⁹² Oba texty tedy přiznávají papeži právo korunovat římského císaře, odmítají však, že by s tímto aktem bylo spojeno cokoli jiného, než udělení císařského titulu.

Prohlášení z Frankfurtu v jednom ze svých článků uvádí, že pokud papež odmítne římského krále korunovat, pak je možné, aby král podle svého uvážení přijal korunu od nějakého jiného biskupa či arcibiskupa. H.-J. Becker se domnívá, že tento článek podporuje tvrzení H. Thomase, podle něhož nebyl Ludvík roku 1328 v Římě korunován laiky, ale duchovními.³⁹³ Podle Thomasova názoru můžeme předpokládat, že celý ceremoniál proběhl podle zavedeného řádu, pokud ovšem netrváme na papežově přízni. Papeže, popřípadě kardinály, zastoupili exkomunikovaní biskupové z Alerie a Castella, místo uprchlého falckraběte, jehož povinností je při korunovaci asistovat, pravděpodobně zaujal Sciarra Colonna. Pro toto pojetí, tj. že Ludvík nebyl korunován Sciarrou, ale výše zmíněnými biskupy, mluví i mlčení kurie, která by Ludvíkovu

³⁹⁰ F. KEMPF, Innocenc III. und der deutsche Thronstreit, s. 81.

³⁹¹ Nova Alamanniae, č. 520, s. 340; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 239.

³⁹² H.-J. BECKER, Das Mandat „Fidem catholicam“, s. 499; KAISER, VOLK UND AVIGNON, s. 253.

³⁹³ H.-J. BECKER, Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, s. 133.

korunovací z rukou laika zcela jistě jasně odmítla.³⁹⁴ Podle mého názoru mohl výše uvedený článek sloužit buď k dodatečné legalizaci ne zcela standardně provedeného korunovačního aktu z roku 1328, anebo do budoucna zabránit opakování situace, která tehdy nastala.

H.-J. Becker uvádí, že se Ludvík po zvolení Mikuláše V. nechal znovu korunovat pouze proto, aby ukázal, že předchozí akt proběhl ve stavu nouze, zatímco nyní je již vše v pořádku.³⁹⁵ Jinými slovy, určitá legalizace celého ceremoniálu proběhla již roku 1328. Proč by se tedy císař o jedenáct let později k oné události vracel? Všechna říšská práva, která byla v *Prohlášení z Frankfurtu* uvedena, měla být bráněna nejen římským králem a císařem, ale také kurfiřty. Pokud by došlo k jeho schválení, mohlo by to znamenat dvojí: 1. dodatečné oficiální uznání Ludvíkovy císařské korunovace z roku 1328 ze strany kurfiřtů; 2. Ludvíkovo přibrání do spolku ustanoveného 16. července 1338 kurfiřty v Rhens na ochranu práv Svaté říše římské. I z toho důvodu je pravděpodobnější Thomasův názor, že ke schválení *Prohlášení z Frankfurtu* nikdy nedošlo.³⁹⁶

Dále, přijetím podobného článku by se myslím do jisté míry negovalo papežovo právo přezkoušet, zda je zvolený římský král hoden císařství nebo ne. Možná by proto stálo za úvahu, zda se Ludvík tímto tahem nepokusil papeži znemožnit zásah do budoucích voleb a korunovacích římských králů, resp. korunovacích císařů. Osobně se domnívám, že ne, ale čistě teoreticky, pokud by římská korunovace byla papeži odňata, z počátku pouze v případě sporu o udělení koruny, a předána některému z říšských duchovních, pak by papež postupem času mohl o svá práva přijít úplně a zaujal by vůči římskému králi resp. císaři stejné postavení, jako vůči kterémukoli jinému panovníkovi. Vliv na volbu a korunovací římského krále koneckonců svým způsobem ztratil už díky Rhens. Římské císařství by se tím odpoutalo od Apoštolského stolce a stalo by se klasickým „národním státem“, práva vůči ostatním panovníkům by přitom mohlo nárokovat i dál, a to jako dědic svého nevěřícího předchůdce (čímž se ovšem vracím k myšlenkám Viléma z Ockhamu).

³⁹⁴ Podrobnosti srov. H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 206-208.

³⁹⁵ H.-J. BECKER, Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, s. 133.

³⁹⁶ Srov. výše kapitola „Zákony z Koblence a *Prohlášení z Frankfurtu*“, s. 84.

XI. 2. 1. Staré právo římského lidu

Souhlasím s tím, že Ludvík byl v Římě korunován spíše duchovními, než laiky, zároveň se však domnívám, že ani jejich podíl nebyl zanedbatelný. Mimoto je zřejmě třeba přiznat určitý význam také myšlenkám, které zastávalo okolí Ludvíkova vzdáleného předchůdce římského krále a císaře Friedricha II., a zvážit možnost, zda Ludvíkova korunovace nečerpala inspiraci z událostí, k nimž došlo po Friedrichově smrti, neboť tehdy znovu ožily představy o starých právech římského lidu a jeho spoluúčasti na rozhodování o osudech Říma. Zde je přitom asi na místě připomenout, že otec Ludvíka Bavorského, Ludvík II. Přísrný, byl bratrem Alžběty, manželky římského krále Konráda IV., a později se stal poručníkem jejich syna Konradina. Události spojené s pádem Štaufů tedy rozhodně nebyly na bavorském dvoře neznámé.

Když roku 1250 zemřel římský císař Friedrich II., převzal vládu nad římskou říší, sicilským královstvím a královstvím jeruzalémským jeho syn Konrád. Spolu se zmíněnými zeměmi přešly na Konráda i otcovy spory s kurií. Papež Innocenc IV. přivítal zprávu o Friedrichově smrti s nepředstíranou radostí. V německé části říše podpořil nároky Konrádova protivníka Viléma Holandského a sicilské království prohlásil za uprázdněné papežské léno. Vzhledem k dalšímu vývoji v říši se Konrád rozhodl hájit raději své italské dědictví a v lednu 1252 přistál u břehů Apulie. O rok později navázal kontakty s římskými senátory a pokusil se jejich prostřednictvím dosáhnout míru s kurií. Neúspěšná jednání skončila v dubnu 1254 královou exkomunikací. O měsíc později Konrád IV. zemřel. Po Konrádově smrti hájil štaufské zájmy v Itálii jeho bratr, tarentský vévoda Manfred. Zpočátku spravoval sicilské království jako regent za Konrádova nezletilého syna Konradina, roku 1258 však využil nepravdivých pověstí o jeho smrti a nechal se prohlásit sicilským králem. Zdálo se jen otázkou času, kdy sáhne i po císařské koruně.³⁹⁷

Uvnitř římské říše byla mezitím z popudu Innocentova nástupce Alexandra IV. zahájena jednání o volbě nového římského krále. Nakonec byli zvoleni dva - kastilský král Alfons, vnuk Filipa Švábského, a Richard Cornwallský, bratr anglického krále Jindřicha III.

Roku 1261 využili proanglicky smýšlející kardinálové politické situace uvnitř Říma a navrhli Richarda Cornwalského jako kandidáta na úřad římského senátora.

³⁹⁷ D. ABULAFIA, Friedrich II. von Hohenstaufen, München 1994, s. 401-402.

Richardovu kandidaturu podpořili guelfové, kteří se snažili zabránit pozvednutí sicilského krále Manfreda, kandidáta ghibellinů. V dopise, kterým kardinálové Richardovi oznamovali jeho zvolení a jímž ho zvali k cestě do Říma, je volba římským senátorem považována za předstupeň císařské korunovace. Myšlenka o udělení císařské koruny z vůle římského lidu, která byla až do té chvíle rozvíjena pouze teoreticky, tak dostala v roce 1261 konkrétní, v praxi uskutečnitelnou, podobu. Římský lid rozhodl o budoucím císaři prostřednictvím volby římského senátora - svého regenta - a budoucí císař se stal římským občanem a úředníkem. Vlastní korunovace příslušela papeži.³⁹⁸

Manfred, neúspěšný uchazeč o senátorský úřad, nastolil zcela opačný kurs a v následujících letech se několikrát pokusil o smír s kurií. Po definitivním ztroskotání všech jednání vydal dne 25. května 1265 tzv. *Manifest k Římanům*. Jeho prostřednictvím ohlásil městu svou římskou jízdu a úmysl přijmout císařskou korunu z rukou římského lidu. Uznání nároku římského lidu na udělení císařské koruny tu zaznělo v plné síle.³⁹⁹

O právo k císařství se tedy od druhé poloviny 13. století ucházely tři síly, římské království, papežství a město Řím. Přinejmenším dvě z nich však mohly dojít určitého souladu, a to v okamžiku, kdy římský lid zvolil římského krále před jeho císařskou korunovací římským senátorem. A byl to právě titul senátora, který představitelé Říma spolu s titulem *Capitana del Popolo* Ludvíkovi po vstupu do Města udělili.

Podle H. Thomase existovaly v představách středověké společnosti dva příklady získání císařské koruny, v nichž nehrál papež obvyklou roli. Zaprvé, korunovace Jindřicha I., který vznesl nárok na císařskou hodnost jako vítěz nad nepřáteli říše, načež papeži nezbylo nic jiného, než ho korunovat. Jindřich I. sice ve skutečnosti císařem nikdy nebyl a celý obřad představuje pouhou fikci, z našeho pohledu je však důležité, že se na něm měl papež podílet.⁴⁰⁰ Zadruhé, korunovace Karla Velikého, který žádal o císařskou korunu římský lid a přijal ji z jeho rukou opět ovšem za aktivní účasti papeže.⁴⁰¹ Neobvyklost situace vzniklé v Ludvíkově případě spočívala v neúčasti nejvyššího představitele duchovní moci na zemi v jakékoli podobě. H.-J. Becker se domnívá, že se císařská korunovace, konaná proti papežově vůli a s důrazem na práva

³⁹⁸ Srov. P. SCHMITTHENNER, Die Ansprüche des Adels und Volks der Stadt Rom, Historische Studien 155, Berlin 1923. (Nachdruck Vaduz 1965), s. 40-47.

³⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 54-59.

⁴⁰⁰ Srov. H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 196-197.

⁴⁰¹ Ke korunovací Karla Velikého srov. D. HÄGERMANN, Karel Veliký. Vládce Západu, Praha 2002, s. 347-357.

římského lidu, mohla opírat o teorie spojené s *Lex regia*, a že biskupy korunující Ludvíka Bavorského pověřil na jeho základě vykonáním obřadu římský lid.⁴⁰²

XI. 2. 2. Království a kněžství ve Starém Zákoně

Pokud jde o císařské pomazání, svěcení a korunovací připouští Vilém z Ockhamu, že všechny tři akty určitým způsobem zvyšují panovnickou autoritu, neznamená to však, že by císař jejich prostřednictvím obdržel od papeže všechnu svoji moc. Argument podporující Vilémovo tvrzení je prostý, také ostatní králové přijímají pomazání, svěcení a korunu z rukou duchovních, totiž svých arcibiskupů či biskupů, a přesto nelze tvrdit, že by od nich obdrželi svá království.⁴⁰³

Zisk světské moci tedy s pomazáním, svěcením a korunovací spojen není, mohly by však být prostřednictvím těchto tří aktů propůjčeny panovníkovi některé z duchovních darů? Vilém si s touto otázkou nevěděl rady, resp. nebyl si zcela jist odpovědí, upozornil však na to, že milosti lze dosáhnout pouze prostřednictvím svátostí, zatímco korunovace a další s ní spojené obřady jsou ustanovení původem lidská. A dále, císařovu podřízenost papeži nelze v tomto směru prokázat ani na základě Starého zákona.⁴⁰⁴

Papežovi zastánci jsou přesvědčeni o tom, že ve Starém zákoně je kněžství přiznána větší důstojnost než království. Nejvyšší kněz Samuel ustanovil králem Saula, potom ho sesadil a učinil králem Davida. Kněz Jojáda přikázal usmrtit Atalju a pomazal králem Joáše. Stejným způsobem může být císař ustanoven papežem a musí přijmout jeho příkazy, jinak není skutečným císařem a nedrží legitimní moc. Podle Ockhama je tomu jinak. Samuel nebyl nejvyšší kněz, ale jen prorok a nepomazal Saula a Davida, aby je ustanovil králi na základě něčí autority, ale učinil tak na základě Božího nařízení. Stejným způsobem mohl být pomazán a stát se králem kdokoli jiný. Joáše neustanovil králem Jojáda, ale Jojáda spolu s jinými: „*Dosadili ho za krále a pomazali ho, tleskali rukama a provolávali: „Ať žije král“.*“⁴⁰⁵ V Písmu se často píše o osobách, které ustanovily krále, ačkoli stály v hierarchii níže než on, proto není možné tvrdit, že Joáš podléhal ve světských věcech Jojádovi.⁴⁰⁶

⁴⁰² Srov. H.-J. BECKER, *Das Kaisertum Ludwigs des Bayern*, s. 131-133.

⁴⁰³ *Texte zur politischen Theorie*, Dial. III/II, 1 c. 21, s. 249.

⁴⁰⁴ Srov. G. PLEUGER, *Die Staatslehre*, s. 65-66; O. BORNHAK, *Staatskirchliche Anschauungen*, s. 15.

⁴⁰⁵ 2 Kr 11, 12.

⁴⁰⁶ *Court traité*, Brev. V c. 7, s. 283-285.

Dále, Písmo neuvádí, že by králové a soudci poslouchali nejvyšší kněze ve věcech souvisejících se svěcenou vládou a ctili je jako své představené, naopak, kněží poslouchali nařízení králů a soudců, a prokazovali jim úctu náležející svrchovaným. O Jozuovi, který nebyl knězem, například čteme: „*A řekl kněžím: ‚Zvedněte schránu smlouvy a ubírejte se před lidem.‘ I zvedli smlouvu schrány a šli před lidem.*“⁴⁰⁷ A dále: „*Jozue tedy kněžím přikázal: ‚Vystupte z Jordánu.’*“⁴⁰⁸ Kněz Achímelek se chtěl sám podrobit králi Saulovi.⁴⁰⁹ Kněží Sadoch a Abyatar zřejmě poslouchali nařízení krále Davida jako svrchovaného vládce.⁴¹⁰ David sám rozdělil kněze mezi děti Eleazarovi a Ytamarovi a určil jejich počet.⁴¹¹ O králi Jóšiašovi čteme: „*Král přikázal pontifikovi Chilkijášovi a jeho kněžím a strážcům prahu, aby vynesli z Hospodinova chrámu všechny předměty,*“⁴¹² atd. Na základě těchto a mnoha jiných příkladů Ockham dokládá, že ve věcech, které souvisely se svěcenou vládou, nebyli kněží svrchovanými pány králů a soudců. A tomu není na překážku ani pomazání, které kněží některým panovníkům udělili, protože pomazání tohoto druhu neznamená, že by ten, kdo je přijal, byl podřízen tomu, kdo mu ho dal. Králové běžně přijímají pomazání biskupů nebo arcibiskupů, kteří jsou jim podřízeni ve světských věcech. Královský syn pokřtěný nebo potvrzený knězem nebo biskupem, není ve světské oblasti podřízen tomu, kdo ho křtil a potvrdil. Ten, kdo je zvolen papežem, ač dosud není knězem a teprve obdrží pomazání od toho, kdo ho ordinuje, není podřízen tomu, kdo ho ordinoval. Proto není císař nebo král podřízen tomu, kdo ho pomazal, zvláště když se jedná o věci světské.⁴¹³

XI. 3. Přísaha

Církev měla samozřejmě na císařskou korunovaci a papežovu účast při ní poněkud jiný názor. Zaprvé, korunovační obřad mohl vykonat pouze papež, neboť jím císaři předával svrchovanost ve světské oblasti. Zadruhé, prostřednictvím císařské korunovace dosáhl panovník potřebné *dignitas* a učinil svůj stav všeobecně zřejmým. Přesvědčení o lenní závislosti římské říše na Apoštolském stolci bylo ze strany kurie vyjádřeno i symbolicky, např. přijetím purpurové barvy či zavedením obřadu

⁴⁰⁷ Joz 3, 6.

⁴⁰⁸ Joz 4, 17.

⁴⁰⁹ 1 S 22, 15.

⁴¹⁰ 2 S 15, 24-29.

⁴¹¹ 1 Pa 24, 1-5.

⁴¹² 2 Kr 23, 4.

⁴¹³ Court traité, Brev. V c. 7, s. 286-287.

intronizace. Největší ohlas však pravděpodobně získalo vyobrazení Lotharovy císařské korunovace v Lateránu. Kdo chtěl, viděl zde vasala skládat svému pánovi přísahu věrnosti, a složení této přísahy bylo jedním z předpokladů císařské korunovace.⁴¹⁴

Ockham je přesvědčen o tom, že žádný z císařů nesložil papeži jinou přísahu než tu, kterou složil Ota I. Janovi XII., ta ovšem v jeho pojetí nepředstavovala přísahu věrnosti, a to ze dvou důvodů. Zaprvé, slovo věrnost se tu vůbec nevyskytuje, zadruhé, i kdyby byla pod některým ze slov určitá věrnost „*schována*“, pak by se nejednalo o věrnost, kterou dluží vasal svému pánovi.

Domnívám se, že pokud by některý z římských králů před svojí císařskou korunovací, anebo císař po uskutečnění oné korunovace, složil papeži vasalskou přísahu, pak by se v Ockhamových očích vážně prohřešil, neboť by rezignoval na práva svých předchůdců a těžce tím poškodil své nástupce i říši. Podobná přísaha by proto byla neplatná a dotyčný by nebyl právoplatným římským králem či císařem.⁴¹⁵ V této souvislosti je třeba upozornit na přísahu, kterou Albrecht Habsburský prostřednictvím svých vyslanců složil Bonifácovi VIII. a která kopírovala přísahu církevních hodnostářů v Patrimoniu Sancti Petri. Také přísaha, kterou církevní hodnostáři, resp. biskupové přísahají papeži svoji věrnost, nemluví podle Viléma z Ockhamu o věrnosti slibované vasalem svému pánovi, protože biskupové nejsou papežovými vasaly a on není jejich pán. Z toho mohu vyvodit, že ani Albrechtova přísaha by pro Ockhama nepředstavovala vasalskou přísahu, i když jsem přímou zmínku o jeho případu nenalezla.⁴¹⁶

Přísaha Oty I. zněla: „*Tobě, panu Janovi, slibuji já, Oto, a skládám tuto přísahu při Otci, Synovi a Duchu svatém, při tomto dřevu kříšícího kříže a při těchto relikviích svatých. Pokud s Boží pomocí přijdu do Říma, chci svatou římskou církev a tebe, jejího vůdce, podle svých možností povýšit, a ty nemůžeš na základě mé vůle nebo rady nebo souhlasu nebo na moji výzvu ztratit život, údy a čestná práva, která držíš. Také nebudu v Římě držet žádný soud nebo vydávat nařízení, která by se týkala tebe nebo Římanů, bez tvé rady. A to, co se ze země svatého Petra dostane do naší moci, chci ti vždy vrátit. A toho, komu poskytnu italské království, nechám vždy přísahat, že tě podpoří při obraně země svatého Petra podle jeho a mých možností.*“⁴¹⁷ Ockham uznává, že

⁴¹⁴ Srov. K. KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae*, s. 30.; F. KEMPF, *Das mittelalterliche Kaisertum*, s. 227-230.

⁴¹⁵ Srov. *Texte zur politischen Theorie*, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 235-237.

⁴¹⁶ Srov. Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 21, s. 257.

⁴¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 249-251. Překlad Otovy přísahy byl pořízen na základě Ockhamova textu, který cituje D 63. c. 33: „*Tibi domino Iohanni Papae ego rex Otto promittere et iurare facio per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per hoc lignum uiuificae crucis, et per has reliquias Sanctorum, quod, si*

formulace o nevztažení ruky na život, údy či postavení příjemce přísahy k přísaze věrnosti patří, ne vždy však podle jeho názoru znamenají, že by se přísahající dotyčnému zároveň zavázal věností, jakou je vasal povinen svému pánovi. Král David přísahal egyptskému chlapci, jenž ho měl dovést k Amálekovcům, kteří zpustošili Sigklag, že ho nezabije a nepředal ho do rukou jeho pána.⁴¹⁸ A přeci David onomu chlapci nesložil vasalskou přísahu. Podobně si přísahali také abímelek a Izák.⁴¹⁹

Podobně mylné je tvrzení, podle něhož Ota I. složil papeži Janovi XII. přísahu věrnosti proto, že ho jmenoval svým pánem, když řekl: „*Tobě, panu papeži Janovi ...*“. Neboť tak, jako zde jmenuje Ota svým pánem papeže, tak jinde zase jmenuje papež svým pánem císaře. Ota nejmenuje papeže svým pánem proto, že by byl papež jeho světským pánem, nýbrž pro jeho úřad a hodnost. Stejným způsobem jmenují světští páni pány žebravé mnichy pro jejich svatost a zbožný život, ne však proto, že by se pokládali za jejich vasaly. Tato jazyková terminologie proto nemůže být podle Ockhama dokladem toho, že je císař papežovým vasalem. Ota složil papeži Janovi přísahu ze své vlastní vůle, neboť na základě Kristova nařízení není císař jako panovník římské říše zavázán papeži silněji než francouzský nebo kterýkoli jiný král jako panovník svého království. A protože ani francouzský ani mnozí jiní králové nejsou zavázáni složit papeži přísahu, leda ze své vlastní vůle, není k tomu zavázán ani císař.⁴²⁰

(permittente Deo Romam uenero, sanctam Romanam ecclesiam et te rectorem ipsius exaltabo secundum meum posse, et numquam uitam, aut membra, neque ipsum honorem quem habes, mea uoluntate, aut meo consensu, aut meo consilio, aut mea exortacione perdes, et in Roma nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, que ad Te aut ad Romanos pertinent, sine tuo Consilio, et quicquid de terra S. Petri ad nostram potestatem uenerit, tibi reddam. Cuicumque regnum Italicum commiserit, iurare faciam illum, ut adiutor tui sit ad defendendam terram S. Petri secundum suum posse.“

⁴¹⁸ 1 S 30,11-16.

⁴¹⁹ „Tu k němu přišel z Geraru abímelek se svým přítelem Azachitem a píkól, velitel jeho vojska. Izák se jich otázel: „Proč jste ke mně přišli? Vždyť jste mě nenáviděli a vypověděli jste mě.“ Odvětili: „Shledali jsme, že je s tebou Hospodin. Proto jsme si řekli: Ať nás stihne kletba, nás i tebe, porušíme-li smlouvu, kterou s tebou chceme uzavřít. Neučiníš nám nic zlého, jako jsme se ani my nedotkli tebe.“ (Gn 26,26-29). A o něco později se říká: „Za časného rána se zavázali vzájemnou přísahou.“ (Gn 26, 31). Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 21, s. 253-255.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 257-259.

XII. Exkomunikace a s ní spojené vyvázání z přísahy věrnosti, deposice či resignace

Z pohledu kurie Ludvík Bavorský nikdy nebyl skutečným panovníkem, z pohledu obyvatel říše, resp. jejich části, takovým panovníkem alespoň po nějaký čas byl a jeho práva mu byla papežem odepřena. K vytvoření lepší představy o situaci, jež v Ludvíkově případě nastala, je třeba poněkud blíže sledovat osudy jeho exkomunikovaných nebo sesazených předchůdců a obecně předestřít vývoj papežova nároku na sesazení římského krále či císaře.

XII. 1. Dopis Řehoře VII. Hermannovi z Met

O. Hageneder uvádí, že Řehoř VII. odepřel roku 1076 Jindřichovi IV. vládu nad říší s odkazem na svoji moc svazovat a rozvazovat. Zároveň vyvázal jeho věrné z přísahy věrnosti a zakázal všem, aby ho byli jakkoli poslušni, teprve poté následovala exkomunikace. Když Řehoř VII. roku 1080 Jindřichovi IV. odepřel jeho vládu atd. znovu, učinil tak teprve po vynesení exkomunikace.⁴²¹

E. Schubert se domnívá, že v dopise adresovaném biskupovi Hermannovi z Met Řehoř VII. jasně rozlišoval mezi exkomunikací a sesazením, přičemž v případě sesazení odkázal na události roku 751, kdy papež Zachariáš „požehnal“ odstranění posledního merovejského krále Childericha.⁴²²

Řehořův odkaz na Zachariášův čin využil Gratian, když kolem roku 1140 zkoumal, za jakých okolností, resp. kdy může papež vyvázat poddané z přísahy věrnosti složené jejich suverénovi. Svým dílem položil základy budoucí diskuse o papežském právu deposice. Řehoř VII. tvrdil, že vyvázání Franků z přísahy věrnosti bylo

⁴²¹ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung, s. 55-56; Základní informace k Řehořovu sporu s Jindřichem IV. včetně odkazů na další literaturu lze nalézt v HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE III/1, s. 421-441; Materiály dokumentující celou situaci či jejich výtahy shromáždili J. LAUDAGE – M. SCHRÖR, Der Investiturstreit. Quellen und Materialien (Lateinisch – Deutsch), Köln – Weimar – Wien 2006.

⁴²² Srov. E. SCHUBERT, Königsabsetzung im deutschen Mittelalter, s. 55-56; Na jaře 750 vyslal franský majordomus Pipin k papeži Zachariášovi poselstvo s dotazem ve věci vlády neschopných franských králů. Papež se vyslovil v tom smyslu, že král bez skutečné moci není dobrým králem a měl by být nahrazen tím, kdo tuto moc drží. Po obdržení Zachariášovy odpovědi sesadil Pipin tehdy panujícího merovejského krále Childericha III. a poslal ho i s jeho synem do kláštera St. Bertin ve Flandrech. Následně se nechal svými věrnými v Soissons prohlásit králem. Podrobněji k celé situaci srov. D. HÄGERMANN, Karel Veliký, s. 54-60.

důsledkem Childerichova sesazení (kánon c. 3),⁴²³ Gratian pojednal o vyvázání poddaných z přísahy věrnosti v případech, kdy je panovník exkomunikován (kánony c. 4 a c. 5),⁴²⁴ neboť nechtěl papeži přiznat právo sesadit panovníka jiným způsobem, než jako důsledek exkomunikace.⁴²⁵

XII. 2. Komentátoři Gratianova dekretu

Komentátoři Gratianova dekretu se rozdělili do dvou skupin. První se opírala o kánony c. 4 a c. 5 (*Iuratos*) a mluvila o papežově nepřímé moci sesadit panovníka (*potestas indirecta*). Podle jejich názoru představovaly exkomunikace a vyvázání z věrnosti *depositio per consequentiam*, tj. nepřímé sesazení, neboť vládci znemožnily výkon vlády. Druhá skupina se opírala o kánon c. 3 (*Alius*) a věřila v papežovu přímou moc sesadit panovníka (*potestas directa*), neřešila však, jak při tom postupovat.⁴²⁶

Ve 2. polovině 12. století se pokusili oba směry smířit nejprve Simon z Bisignana a poté Huguccio z Pisy. Huguccio odmítl papeži přiznat právo k přímému sesazení panovníka, řešení viděl spíše ve spolupráci mezi papežem a těmi, kterým moc sesadit krále přísluší. Pokud uvedená knížata nenajdou nikoho, kdo by mohl jejich vládce soudit, mohou ho zažalovat v Římě. Obžalovaný bude exkomunikován, čímž papež vyváže jeho poddané z přísahy věrnosti. Pokud ani poté nedojde k panovníkově nápravě, zbaví ho buď papež, nebo knížata s papežovým souhlasem vlády a vyženou ho ozbrojenou mocí z jeho pozic. Papež tedy může ve světské oblasti zasáhnout, pokud si to říšští předáci budou přát. Hugucciův pohled převzal do svých sbírek mimo jiné i

⁴²³ C. 15 q. 6 c. 3: „*Alius item Romanus Pontifex, Zacharias scilicet regem Francorum non tam pro suis iniquitatibus, quam pro eo, quod tantae potestati erat inutilis, a regno deposuit, et Pipinum, Karoli imperatoris patrem, in eius loco substituit, omnesque Francigenas a iuramento fidelitatis absoluit. Quod etiam ex frequenti auctoritate agit sancta ecclesia, cum milites absoluit a uinculo iuramenti, quod factum est his episcopis, qui apostolica auctoritate a pontificali gradu deponuntur.*“ V dalším textu pouze kánon c. 3 nebo *Alius*.

⁴²⁴ C. 15 q. 6 c. 4: „*Nos, sanctorum predecessorum nostrorum statuta tenentes, eos, qui excommunicatis fidelitate aut sacramento constricti sunt, apostolica auctoritate a sacramento absoluimus, et ne sibi a fidelitatem obseruent modis omnibus prohibemus, quousque ipsi ad satisfactionem ueniant.*“ V dalším textu pouze kánon c. 4; C. 15 q. 6 c. 5: „*Iuratos milites Hugoni Comiti, ne ipsi, quamdiu excommunicatus est, seruiant, prohibeto. Qui si sacramenta pretenderint, moneantur, oportere Deo magis seruire quam hominibus. Fidelitatem enim, quam Christiano principi iurarunt, Deo eiusque sanctis aduersanti, et eorum precepta calcanti, nulla cohibentur auctoritate persolvere.*“ V dalším textu pouze kánon c. 5 nebo *Iuratos*.

⁴²⁵ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung, s. 58-60; R. PAULER, „Dum esset catholicus“. Zur Frage der Gültigkeit von Regierungshandlungen exkomunizierte und abgesetzter Kaiser, ZRG, Germ. Abt., 1995, s. 351-352.

⁴²⁶ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung, s. 59-61; F. KEMPF, Die Absetzung Friedrichs II., s. 351-352.

Johannes Teutonicus, který zastával názor, že císař nepřijal imperium od papeže, ale od Boha, a proto si je možné jeho sesazení papežovým prostřednictvím představit, tak, že posledně jmenovaný dá svůj souhlas se sesazením císařovým poddaným.⁴²⁷

XII. 3. Lateránské koncily a hereze

3. lateránský koncil vyvázal roku 1179 z přísahy věrnosti poddané oněch světských knížat, která ve svých službách měla lidi z Brabantska, Baskicka, Aragonu a Navarry. Uvedené národnosti nebyly vybrány náhodně, neboť právě z nich se rekrutovaly loupeživé bandy sužující v té době obyvatele jižní Francie. Někteří si však tento výnos vyložili také jako nařízení proti kacírům, a tak vstoupil do hry nový činitel, hereze.⁴²⁸ Sv. Augustin hrozil heretikům konfiskací jejich majetku. Papežové 12. století se přiklonili k Augustinovi, žádali však konfiskace majetku nejen v případě kacírů, ale i v případě jejich ochránců či sympatizantů. Svou první podobu získaly tyto požadavky ve výše zmíněných výročí 3. lateránského concilu. Následovala konstituce *Ad abolendam*, vydaná roku 1181 papežem Luciem III. po dohodě s císařem Friedrichem I. Barbarossou v průběhu zasedání veronského concilu, a dekretál Innocence III. z roku 1199 zvaný *Vergentis*.⁴²⁹

V dekretu *Excommunicamus*, jenž byl vydán na IV. lateránském concilu, sloučil Innocenc III. všechny donucovací prostředky v boji s heretiky a jejich pomocníky v jeden celek. Kromě církevních postihů připadaly v úvahu konfiskace majetku, ztráta úřadu, zbavení přísahy věrnosti kacířskému nebo kacířsky smýšlejícímu knížeti a výzva křesťanům, aby odebrali takovému knížeti země, které drží, vojenskou mocí. Mimoto z *Excommunicamus* vyplývalo také to, že pokud kníže není schopen očistit svou zemi od hereze, bude proklet a pokud zůstane v klatbě déle než rok, může papež zbavit jeho věrné přísahy věrnosti a nabídnout jeho zem jinému knížeti. Totéž platilo i pro osoby kacířsky smýšlející. Takto úzce pojatý dekret by však měl jen omezený vliv, a proto byl

⁴²⁷ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung, s. 63-64 a 73; F. KEMPF, Die Absetzung Friedrichs II., s. 350-351; R. PAULER, „Dum esset catholicus“, s. 352.

⁴²⁸ V této souvislosti je třeba upozornit na to, že se nacházíme v době, kdy se v jižní Francii rozmáhala různá heretická hnutí. Srov. A. BRENONOVÁ, Kataři. Život a smrt jedné církve, Brno 2001; A. MOLNÁR, Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru, Praha 1973.

⁴²⁹ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung, s. 65-69.

dále rozšiřován. A tak se postupně mohl stát kacířem každý, kdo zůstal v klatbě déle než jeden rok nebo ten, kdo se sice neprovinil proti víře, ale porušil mravní zákon.⁴³⁰

Vincent Hispanus, který na přelomu let 1215 a 1216 komentoval kánony 4. lateránského koncilu, došel k závěru, že papežovo vyvázání z přísahy věrnosti má trvalý charakter. Johannes Teutonicus poté potvrdil, že papež může všechny světské vládce sesadit nejen kvůli herezi, ale také pro jakékoli jiné přečiny. Odkaz na jiné přečiny umožnil na přelomu let 1241 a 1242 Goffredovi z Traini v jeho sumě k *Liber extra* uvést, že pokud kníže zanedbá své povinnosti a nezakročí vůči heretickému regentovi, resp. vůči regentovi netečnému k mylnému učení, pak mají být všichni exkomunikováni a jejich země dobyty. Téměř doslovně opakuje tuto formulaci Jindřich ze Segusie (Hostiensis) ve svém díle *Summa Aurea*, aby z ní vzápětí odvodil papežovo přímé právo sesadit provinilého vládce.⁴³¹

XII. 4. Friedrich II. a Innocenc IV.

17. července 1245 sesadil Innocenc IV. během závěrečného zasedání prvního lyonského koncilu římského císaře Friedricha II. Bula, kterou tak učinil, obsahovala obvinění z hereze, z křivé přísahy, z porušení míru a ze svatokrádeže či znesvěcení. Poslední tři představovala ony „jiné přečiny“, o nichž byla řeč v předchozí kapitole, a podle dekretalistů opravňovala papeže k sesazení světského vládce i bez obvinění z hereze.⁴³²

V textu buly papež jako Kristův zástupce oznamuje, že Bůh na Friedricha II. pro jeho hříchy zanevřel a odebral mu veškerou moc i hodnosti. Papež sám poté Friedricha sesazuje, zbavuje jeho věrné přísahy věrnosti, zakazuje jakoukoli poslušnost vůči jeho osobě a vyhlašuje klatbu nade všemi, kteří by ho podpořili nebo mu byli nápomocni. Ti, kdo jsou k tomu povoláni, mají zvolit nového římského krále, v sicilském království rozhodne o Friedrichově nástupci osobně Innocenc IV.⁴³³

F. Kempf uvádí, že podle Innocenta IV. je papež *de iure vicarius Christi* a drží nejvyšší duchovní i světskou moc, *de facto* však musí být poslušen Kristova příkazu a přiznat světskou vládu císaři a králům, neboť zde mu přísluší svrchovanost pouze

⁴³⁰ F. KEMPF, Die Absetzung Friedrichs II., s. 354-355.

⁴³¹ O. HAGENEDER, Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung, s. 72-76.

⁴³² Srov. F. KEMPF, Die Absetzung Friedrichs II., s. 345-346 a 355.

⁴³³ Tamtéž, s. 347.

v určitých případech. V církevní oblasti tedy platí papežova plná moc *de iure et de facto*, ve světské *de iure* a výjimečně *de facto*.⁴³⁴

Podle O. Hagenedera byl Innocenc IV. přesvědčen o tom, že nositelem křesťanského úřadu může být pouze člen církve a sesazení světského panovníka se proto v jeho pojetí stalo logickým důsledkem klatby. Friedrich se ukázal nehodným vlády pro svá vlastní provinění, Bůh ho zavrhl a papež neudělal nic víc, než že tuto skutečnost oznámil.⁴³⁵

Po Friedrichově lyonském sesazení byl novým římským králem zvolen Jindřich Raspe. Prameny nás neinformují o tom, že by byl Friedrich při této příležitosti prohlášen za sesazeného na základě říšského práva, zdá se tedy, že duchovní knížata, neboť světská se volby neúčastnila, přijala za vlastní stanovisko, podle něhož papež může jejich panovníka sesadit.⁴³⁶

XII. 5. Deposice v případě Ludvíka Bavorského

Poprvé usiloval Jan XXII. o Ludvíkovo sesazení v letech 1324-1326. Odpovědí bylo několik po sobě jdoucích dohod, které římský král uzavřel se svým dosavadním protivníkem a od bitvy u Mühldorfu zajatcem Friedrichem Habsburským, a v nichž mimo jiné nabídl též svoji první resignaci. Podruhé máme plány na Ludvíkovo odstranění doloženy k roku 1328, také jejich autorem byl Jan XXII. Potřetí se o Ludvíkovu deposici pokusil Kliment VI., tentokrát se však již pontifikova snaha setkala s úspěchem.

XII. 5. 1. Rané snahy o sesazení

Po bitvě u Mühldorfu a Friedrichově zajetí převzal kormidlo habsburské rodové politiky jeho mladší bratr Leopold. Nový rakouský vévoda hodlal pokračovat v boji a v únoru 1323 uzavřel proti Ludvíkovi Bavorskému a českému králi Janovi spolek s uherským králem Karlem Robertem. Během druhé poloviny roku však došlo za zprostředkování korutanského vévody Jindřicha mezi zúčastněným stranami k dohodě, podle níž měli Leopold a jeho na svobodě jsoucí bratři do 23. října 1323 holdovat

⁴³⁴ Tamtéž, s. 348-349.

⁴³⁵ O. HAGENEDER, *Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung*, s. 87.

⁴³⁶ R. PAULER, „Dum esset catholicus“, s. 357.

Ludvíku Bavorskému.⁴³⁷ Jako důkaz dobré vůle byly římskému králi předány pravé korunovační klenoty. Impuls k novému odporu poskytl v té době smířlivě smýšlejícímu Leopoldovi Jan XXII., když v říjnu 1323 otevřel proti Ludvíkovi kanonický proces a začal za podpory francouzského krále Karla IV. usilovat o jeho sesazení.⁴³⁸

V červenci roku 1324 se na zámku v Bar-sur-Aube v Burgundsku setkal Leopold Habsburský s francouzským králem Karlem IV. Rakouský vévoda se vzdal jménem svého bratra Friedricha veškerých práv k římskému trůnu a přislíbil Karlovi plnou podporu při jeho vlastní snaze o získání říšské hodnosti. Kromě volby prostřednictvím kurfiřtů se pravděpodobně uvažovalo také o papežské provizi, která by ovšem ve svém důsledku volební právo kurfiřtů zpochybnila. Karel IV. počítal s tím, že pro svůj plán získá podporu trevírského arcibiskupa Balduina a českého krále Jana, ti však ve skutečnosti neměli zájem na dalším rozšiřování francouzské moci a svoji účast na projektu nakonec odmítli.⁴³⁹

Jan XXII. se tímto neúspěchem nenechal odradit a podporoval plány francouzského krále až do roku 1326, kdy Ludvík dosáhl dohody s Habsburky. K těmto dohodám se vrátím v rámci pojednání o Ludvíkových resignacích na římský trůn.⁴⁴⁰

Podruhé bylo o Ludvíkově odstranění uvažováno roku 1328. Zahájením římské jízdy vyburcoval římský král papeže k nové činnosti - 4. dubna 1327 zbavil Jan XXII. Ludvíka veškerých práv k bavorskému vévodství⁴⁴¹ a 23. října 1327 potvrdil jeho status heretika a obránce kacířů.⁴⁴² Bezprostřední reakcí na římské události se stala rozsáhlá církevní klatba z 31. března 1328. V ní papež císaře obvinil z neoprávněného přijetí lombardské koruny v Miláně a císařské koruny a dalších hodností v Římě, jmenování Castrucia Castracaniho vévodou v Luce a utiskování církve a duchovních v Pise.⁴⁴³ Spolu s výše uvedenými kroky se Jan XXII. snažil získat podporu v říši a přesvědčit kurfiřty o nutnosti zabývat se problémem volby nového římského krále, což se mu sice

⁴³⁷ Kromě Friedricha padl u Mühldorfu do zajetí i jeho bratr Jindřich - stal se zajatcem českého krále Jana.

⁴³⁸ H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 117-118.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 169-172; E. E. STENGEL, Avignon und Rhens, s. 37-38; Existuje i opačný názor, totiž že Jan XXII. neměl skutečný zájem na povýšení francouzského krále na římský trůn, protože by to vedlo k prohloubení jeho vlastní závislosti. J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský a jeho doba, s. 379-382; TÝŽ, Král diplomat, s. 164-165.

⁴⁴⁰ Srov. níže kapitola „Dohody z Trausnitz, Ulmu a Mnichova“.

⁴⁴¹ MGH Const. 6,1, č. 273, s.178-184.

⁴⁴² Tamtéž, č. 361, s. 264-268.

⁴⁴³ Tamtéž, č. 427, s. 328-337; Další dva papežské výnosy pocházejí z 20. dubna 1329 a 7. ledna 1330. První opakuje obvinění vznesená 23. října 1327 a přidává přečin sesazení papeže, druhý se týká dosazení protipapeže Mikuláše V. Tamtéž, č. 575, s. 476-480 a č. 685, s. 581-585.

nakonec povedlo, ale s poněkud nečekaným výsledkem.⁴⁴⁴ Setkání volebního sboru se mělo na výzvu mohučského arcibiskupa Matyáše z Buchecku uskutečnit nejprve v květnu a posléze v listopadu 1328. V září však Matyáš zemřel a o jeho místo se rozpoutal několikaletý spor, který další jednání o královské volbě prakticky znemožnil.⁴⁴⁵

XII. 5. 2. Volba moravského markraběte Karla římským králem

Třetí pokus o Ludvíkovo sesazení podnikl nástupce Benedikta XII. Kliment VI.⁴⁴⁶ První doklad Klimentovy snahy představuje dopis z 1. srpna 1343, jímž požádal trevírského arcibiskupa Balduina, aby se ve svém okolí poohlédl po nové osobě vhodné k císařství. Zda měl již v této době jako případného kandidáta na mysl moravského markraběte Karla, nejstaršího syna českého krále Jana, není jasné.⁴⁴⁷

Nás bude v rámci Klimentovy snahy o Ludvíkovo sesazení zajímat trojí: 1. hrozba papežské provize; 2. Karlova přísaha z 22. dubna 1346; 3. způsob císařova sesazení, resp. průběh volby nového římského krále.

13. dubna 1346 ukončil papež Kliment VI. dlouholetý proces proti Ludvíkovi Bavorskému rozsáhlou bulou, v níž ho s konečnou platností zbavil všech jeho práv a potvrdil veškeré rozsudky, které proti němu svého času vynesl Jan XXII. V závěru buly Kliment VI. poukázal na škody, které církvi i římské říši způsobilo dlouholeté uprázdňování císařského trůnu a přikázal všem duchovním i světským knížatům

⁴⁴⁴ Není zcela jasné, kdy vlastně byli kurfiřtové poprvé neoficiálně vyzváni, aby si zvolili nového krále. E. E. Stengel poměrně logicky dokládá, že se tak mohl stát již v souvislosti s klatbou, kterou Jan nad Ludvíkem vynesl v březnu roku 1328, resp. před ní. Zájmy kurie zastupovali Hugo z Buchecku a prior řádu johanitů od sv. Jiljí Petr z Unguly. Srov. E. E. STENGEL., *Avignon und Rhens*, s. 38-40; Další krok k posílení vlastního postavení představovala Janova úspěšná snaha o dosažení podpory ze strany pařížské Sorbonny. Z. KALISTA, *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, s. 35-36.

⁴⁴⁵ Srov. výše kapitola „Špýr a Sachsenhausen“, s. 63.

⁴⁴⁶ Podrobněji ke Klimentovu pontifikátu a cestě k němu srov. P. FOURNIER, *Pierre Roger (Clément VI)*, s. 209-238; G. MOLLAT, *Les papes d'Avignon*, s. 80-89 a 224-228; *HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE* III/2, s. 399-402.

⁴⁴⁷ Na arcibiskupském dvoře zřejmě papežova žádost nevyvolala přílišné nadšení, neboť ke konečnému získání Balduina Trevírského došlo až roku 1346, kdy po delším jednání a poskytnutí záruk z Karlovy strany vydal prohlášení, jímž se Ludvíka Bavorského veřejně zřekl. Zpráva o politickém obratu trevírského arcibiskupa zastihla císaře během jednání o novém tažení do Itálie, které vedl s uherským králem Ludvíkem a zástupci lombardských signorií, a donutila ho k návratu do Německa. J. SPĚVÁČEK, *Neznámé souvislosti*, s. 663-664; TÝŽ, *Die letzte Phase*, s. 107; H. THOMAS, *Ludwig der Bayer*, s. 346-348 a 367-368.

oprávněným volit římského krále, aby si bez prodlení vybrala nového panovníka. Pokud tak neučiní, využije Apoštolský stolec práva provize a dosadí někoho sám.⁴⁴⁸

22. dubna 1346 složil moravský markrabě Karel jako předpoklad své úspěšné volby a apropace papeži rozsáhlou přísahu.⁴⁴⁹ Tato přísaha ve své podstatě nepřesahovala řešení, které Avignonu během jednotlivých jednání o absoluci nabízel Ludvík Bavorský, papež však na Karla nekladl takové nároky jako na císaře a některé z požadavků kurie zde prostě neuvedl - potvrzení královské volby formou apropace, správu italské části říše v případě uvolnění císařského trůnu a císařovu povinnost lenní přísahy papeži.⁴⁵⁰

Karlova volba římským králem se uskutečnila 11. července 1346 v Rhens. Kromě Balduina odevzdali své hlasy Karlovi také arcibiskupové z Kolína a z Mohuče, totiž Walram z Jülichu a Gerhard Nassavský (jmenovaný papežskou provizí na místo Jindřicha z Virneburgu), a dále český král Jan a saský vévoda Rudolf.⁴⁵¹ Stalo se tak

⁴⁴⁸ Podrobněji k obsahu buly srov. F. KAVKA, 5. 4. 1355. Korunovace Karla IV., s. 54-55 a H. THOMAS, Clemens VI. und Ludwig der Bayer, in: Kaiser Ludwig der Bayer. Konflikte, Weichenstellungen und Wahrnehmungen seiner Herrschaft (Hrsg. Hermann Nehlsen-Hans-Georg Hermann), Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Neue Folge, Heft 22, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, s. 115.

⁴⁴⁹ MGH Const. 8, č. 9-13; Karel se zavázal, že (citováno podle F. Kavky): „1. Složí přísahu, kterou papeži vykonal Jindřich VII. a dřívější římscí králové před císařskou korunovaci; 2. Bude anulovat všechny vládní akty Ludvíka Bavora jako krále či císaře, protože propadl klatbě; 3. Potvrdí obdobně jako Jindřich VII. územní rozsah Církevního státu v Itálii a nic z toho včetně hrabství Venaissin v Provinci a lenních království Sicílie, Sardinie a Korsiky nezciť, naopak proti pokusům o zcizení vojensky zakročí; 4. V případě císařské korunovace v Římě vstoupí do města až v den korunovace a po korunovaci ještě téhož dne Řím se svým doprovodem opustí; 5. Prohlásí všechny právní akty svého děda Jindřicha VII., které by byly v rozporu s nynějšími závazky, za neplatné; 6. Na území v Itálii, jež patří říši, vstoupí až po aprobaci své osoby papežem na korunovaci za římského krále, do té doby se také neujme správy těchto území a převezme od úředníků do těchto končin vysílaných přísežný slib stát při papeži v obraně území Církevního státu; 7. Zmíněné přísežné sliby obnoví do osmi dnů po své královské volbě, dále po papežské aprobaci a po obdržení císařské koruny; 8. Na požádání zakročí proti všem v říši nekanonickým způsobem dosazeným prelátům a naopak pomůže prelátům opatřeným papežskou provizí k skutečnému držení jím propůjčených kostelů a úřadů; 9. odvolá všechny soudní výroky svého děda Jindřicha VII. proti králi Robertu Sicilskému, jeho bratru vévodovi Janovi z Drače, proti městu Florencii a jiným městům a občanům. Po své aprobaci postoupí papeži na jeden rok plnou moc všechny zmíněné osoby obnovit v jejich původních právech, aby nadále nebyly ze strany říše obtěžovány, jmenovitě pak co se týče dědictví krále Roberta nejen na Sicílii, nýbrž i v územích ke království Arelatskému příslušejících, tj. v hrabství Provence, Forqualquier a Piemont; 10. Povede všemi prostředky boj proti Ludvíku Bavorovi jako odsouzenému kacíři, nebude s ním ani s jeho potomky mužskými či ženskými bez zvláštního souhlasu papeže uzavírat žádné smlouvy či příbuzenské svazky a nebude po papežské stolici požadovat úhradu válečných nákladů; 11. Ponechá papeži Klimentovi VI. a jeho nástupcům rozhodčí právo ve všech sporech mezi římskými králi a králi francouzskými; 12. Ve sporech s polským králem Kazimírem se podřídí rozhodčímu výroku papeže; 13. Bude působit ze všech sil na svého zetě Ludvíka Uherského, aby upustil od tažení do papežského lenního království Neapolsko-sicilského.“ F. KAVKA, 5. 4. 1355. Korunovace Karla IV., s. 56-57.

⁴⁵⁰ F. KAVKA, 5. 4. 1355. Korunovace Karla IV., s. 57-58; H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 365-366.

⁴⁵¹ Podrobnosti k průběhu předvolebních jednání i samotné volbě především J. SPĚVÁČEK, Karel IV., s. 183-197; TÝŽ, Neznámé souvislosti, s. 645-668; TÝŽ, Die letzte Phase, s. 94-108.

poté, co přítomní kurfiřtí prohlásili říšský trůn za dlouhodobě uprázdněný.⁴⁵² Tato na první pohled poněkud vágní formulace mohla být kompromisem mezi Klimentovými požadavky a postojem té části kurfiřtů, která v předešlé době Ludvíka zvolila nebo uznala římským krále či císařem, a to ze dvou důvodů. Zaprvé, z pohledu Apoštolského stolce Ludvík Bavorský nikdy nebyl skutečným panovníkem, a proto ho vlastně ani nebylo potřeba sesadit. Zadruhé, prohlášení o dlouhodobě uprázdněném římském trůnu bylo pro kurfiřty pravděpodobně přijatelnější než deposice provedená na základě papežova příkazu, nebo provize pocházející z téhož zdroje.

XII. 6. Sesazení římského krále či císaře podle Viléma z Ockhamu

Problémem císařova, resp. králova, sesazení se Vilém z Ockhamu zabýval v souvislosti s vyvrácením prvního a druhého argumentu, o něž kurie opírala své nároky vůči říši. První argument operoval s kánony *Alius* a *Iuratos*, o nichž byla řeč v kapitolách „Dopis Řehoře VII. Hermannovi z Met“ a „Komentátoři Gratianova dekretu“. Druhý vycházel z teorie o *translatio imperii*, podle níž může papež přenést císařství z jednoho domu nebo lidu na druhý.⁴⁵³

XII. 6. 1. Kánony *Alius* a *Iuratos*

Podle Viléma z Ockhamu nemluví kánon *Alius* o římském císaři, ale o franském králi: „*Jiný římský biskup, totiž Zachariáš, nesesadil franského krále ani tak kvůli jeho zločinům, jako spíše proto, že neměl tak velkou moc jako regenti, a Pipina, otce císaře Karla, dosadil na jeho místo a všechny Franky osvobodil od přísahy věrnosti.*“ Z toho důvodu není na základě tohoto kánonu možno dokázat, že by římské císařství pocházelo od papeže, je však možné uvažovat o tom, že od něho pochází francouzské království.⁴⁵⁴

Papež Innocenc III. potvrdil podle Ockhamova názoru svrchovanost francouzského krále ve světské oblasti, učinil tak ale pouze *de facto*, neboť *de iure* je

⁴⁵² „... *dictum imperium aliquamdiu hactenus vacavisse* ...“ MGH Const. 8, č. 70, s. 102; Podobné prohlášení bylo vydáno i před volbou Ludvíkova nástupce a Karlova nového protivníka Günthera ze Schwarzburku. Srov. E. SCHUBERT, *Königswahl und Königtum*, s. 268.

⁴⁵³ Srov. *Texte zur politischen Theorie*, Dial. III/II, 1 c. 20, s. 239.

⁴⁵⁴ Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 229.

Francie podřízena římské říši.⁴⁵⁵ Z toho důvodu může římský císař přenést na papeže nebo na kohokoli jiného právo sesadit provinilého francouzského krále, a proto může Francie podléhat papeži více než Římská říše.⁴⁵⁶

Papež je oprávněn sesadit o své vůli císaře nebo francouzského krále v případě kacířství, ale vzhledem k tomu, že podle Viléma z Ockhamu smí být světská vláda vykonávána i nevěřícími a heretiky,⁴⁵⁷ nemohou král ani císař automaticky ztratit svůj úřad pouze proto, že papež veřejně proklamoval jejich herezi. Dále, papež by mohl oba panovníky sesadit na přání Římanů či Francouzů. Ockham uvádí dva způsoby legitimní deposice francouzského krále popsané v kanonu *Alius*: 1. francouzský lid se mohl shromáždit a sesadit svého krále sám; 2. francouzský lid mohl pověřit sesazením svého krále papeže. V prvním případě papež pouze souhlasil s aktem, který provedli jiní, v druhém do jisté míry platí, že francouzského krále sesadil on sám, nikoli však na základě Božího práva, ale na základě lidského příkazu.⁴⁵⁸ Také v případě císařova sesazení by papež působil pouze jako zprostředkovatel, neboť o rozsudku a způsobu jakým by byl proveden, by rozhodovali kurfiřtové jako reprezentanti římského lidu.⁴⁵⁹

Druhý sledovaný kánon - *Iuratos* - mluví o rytíři jménem Hugo, kterému někteří další rytíři složili přísahu věrnosti. Papež uvedeným rytířům přikázal, aby již Hugovi nesloužili, což ovšem podle Ockhama neznamena, že by ho sesadil. A proto se ani na základě tohoto kánonu nedá dokázat, že by papež mohl sesadit císaře.⁴⁶⁰

Mimoto nepřísluší papeži v obvyklém případě podle práva sesadit císaře, poněvadž nad ním a římskou říší nemá vyšší moc než nad ostatními králi. Pokud by ji měl, tak buď podle Božího, nebo podle lidského práva. Podle Božího práva ji nemá, neboť Písmo neuvádí, že by papež vůči císaři mohl uplatňovat jinou moc než vůči ostatním králům. A nemá ji ani podle práva lidského, neboť zde není nikdo, kdo by mu podobnou moc mohl dát. Císař nemohl papeži podřídit císaře více než ostatní krále ze dvou důvodů. Zaprvé proto, že císař nezískal císařství prostřednictvím císaře, zadruhé proto, že pokud by papeži podobnou moc dal, pak by byl jeho nástupce papeži podřízen více než on. Tím by se ale následující císař nestal pravým nástupcem svého předchůdce,

⁴⁵⁵ Bezpochyby opět odkaz na dekret *Per Venerabilem*.

⁴⁵⁶ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 229-231.

⁴⁵⁷ Srov. výše kapitola „Dominium a *iurisdictio* před pádem a po pádu“, s. 96-97; Kacíře na císařském trůnu představoval podle Viléma z Ockhamu Julián Apostata. Apostatovi křesťanští poddaní byli povinni respektovat všechna jeho rozhodnutí, která nebyla proti Božímu nařízení, rozlišující tak, s odkazem na sv. Augustína, „*mezi pádem věčným a časným*“. Srov. Court traité, Brev. III c. 4, s. 198-200.

⁴⁵⁸ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 233; Court traité, Brev. VI c. 2, s. 312-313.

⁴⁵⁹ Srov. G. PLEUGER, Die Staatslehre, s. 84-85.

⁴⁶⁰ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 18, s. 233-235.

neboť pokud je nástupce podřízen silněji než předchůdce, není to pravé nástupnictví. Následně by byl císař, který římskou říši papeži takovým způsobem podřídil, zkázou své říše a neuskutečnil by nic právoplatně, neboť žádný císař není schopen zničit římskou říši, a cokoli v tomto směru podnikne, je podle práva neplatné. A poněvadž papeži nemůže dát výše uvedenou moc císař, nemůže mu ji dát ani nikdo, kdo stojí v hierarchii níže než on.⁴⁶¹

XII. 6. 2. Způsob translace císařství, tj. kdo a za jakých okolností může přenést císařství z jednoho národa na druhý

G. Pleuger s odkazem na *Octo questiones* uvádí, že Ockham považoval francouzské království až do okamžiku Karlovy císařské korunovace za nelegitimní, neboť Frankové neměli právo zvolit si vlastního vládce bez souhlasu své vrchnosti, totiž východořímského císaře. A dále, papež by byl k přenesení vlády z Childericha III. na Pipina oprávněn pouze ve stavu nouze, tj. pokud by s uskutečněním onoho činu váhal nejprve východořímský císař a poté také sami Frankové. Právoplatná vláda proto povstala až prostřednictvím *translatio imperii*, přičemž tento akt nebyl chápán jako zřízení nového státu, ale jako pokračování původní antické římské říše. K přenesení císařství mohlo dojít v první řadě z vůle římského lidu, neboť to byl on, komu původně patřilo právo císařství ustanovit. Mohlo se však také stát, že lid přenesením císařství z Řeků na Němce pověřil papeže, a to jako římského občana. Papež by o své vlastní vůli mohl provést *translatio imperii* pouze ve stavu nouze, tj. pokud by tento akt odmítli provést Římané. Poté, co bylo císařství přeneseno na Karla Velikého, až do té doby pouze franského poddaného východořímského císaře, patřila tato moc *de iure* jemu. Další užívání císařského titulu východořímským panovníkem Karel velkoryse toleroval.⁴⁶²

V Dialogu Ockham legitimitu franské vlády nezpochybňoval, zde papež Zachariáš sesadil franského krále na základě stejné moci, jako byla ta, díky níž došlo k přenesení císařství z Řeků na Germány. Podle Ockhamova názoru nepředstavovala tato moc plnou moc nebo moc, kterou by papeži dal Kristus, nýbrž moc svěcenou jeho osobě Franky. Podobně nepřenesl papež římské císařství z Řeků na Germány díky plné moci nebo moci, která mu byla dána Kristem, nýbrž z pověření Římanů, kteří si ho pro

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 235-237.

⁴⁶² Srov. G. PLEUGER, Die Staatslehre, s. 51-55.

tento případ vybrali jako zvláště vynikajícího muže ze svého středu.⁴⁶³

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že oba akty, tj. sesazení světského panovníka a přenesení císařství z jednoho národa na druhý, můžeme chápat jako prosté translace úřadů. Tyto translace se mohou uskutečnit buď mezi státy, resp. národy, nebo uvnitř státu. Uvnitř státu je to buď z osoby na osobu, nebo z národu na národ. Přenesení císařství z Řeku na Germány představuje v našem případě translaci jak mezi státy, tak mezi národy, sesazení posledního merovejského krále a dosazení Pipina je možné chápat jako translaci královského úřadu z jedné osoby na druhou, o přenesení úřadu, resp. císařství, z národu na národ v rámci jednoho státu, totiž římské říše, se zmiňuje Ockham v Breviloquiū.

XII. 6. 2. 1. *Translatio regni*

Podobné chápání pojmu translace podporuje i výklad paralel mezi Starým a Novým zákonem, který ve své argumentaci podle Ockhamových informací používali papežovi přívrženci. Tito se totiž domnívali, že papež má moc přenášet císařství, neboť mnozí pontifikové Starého zákona přenesli na základě autority, která jim byla Bohem propůjčena, království.⁴⁶⁴

Většina pontifiků Starého zákona sebrala trůn těm, kteří ho nebyli hodni. První přenesení, Saulovo království přenesl na Davida Bůh, nikoli pontifik, a Samuel, který tuto skutečnost veřejně vyhlásil, nebyl pontifikem.⁴⁶⁵ Druhé přenesení, část bývalého Šalomounova království byla odtržena a přenesena od Rechabeáma na Jarobeáma. Toto přenesení bylo nejprve předpovězeno Bohem Šalomounovi⁴⁶⁶ a potom Achijášem Šíloským Jarobeámovi.⁴⁶⁷ O jeho provedení čteme: „*Když se celý Izrael doslechl, že se Jarobeám navrátil, poslali pro něj a povolali ho do pospolitosti a ustanovili ho králem nad celým Izraelem. Při domě Davidově nezůstal nikdo kromě kmene Judova.*“⁴⁶⁸ O pontifikovi zde není žádná zmínka. Ke třetímu přenesení došlo vybitím domu Jarobeáмова Baešou,⁴⁶⁹ čtvrté přešlo od Baeši na Zimri,⁴⁷⁰ páté od Zimri na dům

⁴⁶³ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 20, s. 243-245.

⁴⁶⁴ Court traité, Brev. V c. 10, s. 298.

⁴⁶⁵ 1 S 15, 11a 23.

⁴⁶⁶ 1 Kr 11, 11.

⁴⁶⁷ 1 Kr 11, 30.

⁴⁶⁸ 1 Kr 12, 20.

⁴⁶⁹ 1 Kr 14, 10 a 15, 28-29.

⁴⁷⁰ 1 Kr 13, 12.

Omri,⁴⁷¹ šesté od domu Omri na Jehú,⁴⁷² sedmé od Jehú na Šalúm,⁴⁷³ osmé od Šalúm na Menachém,⁴⁷⁴ deváté od domu Menachém na Pekach,⁴⁷⁵ desáté z Pekach na Hóše,⁴⁷⁶ pod jehož vládou izraelské království zaniklo. V žádném z těchto přenesení není ani zmínka o pontifikově zásahu.⁴⁷⁷

Jedenácté přenesení se uskutečnilo od Joacháze na jeho bratra Eljakíma, který byl za krále ustanoven faraonem, nikoli pontifikem,⁴⁷⁸ dvanácté od Jójakína na Sidkijáše, jehož dosadil na královský trůn babylónský král Nabúkadnesar.⁴⁷⁹ V žádné z těchto translací není ani zmínka o pontifikovi či o knězi. Pouze kněz Jojáda ustanovil po smrti uzurpátora Athalji jeruzalémským králem králova syna Jóaše, s to s pomocí centurionů a vojáků. Není zde však uvedeno, že přenesl království od krále trůnu nevhodného na krále, který by nebyl legitimním nástupcem svého předchůdce právem dědictví.⁴⁸⁰

Papežovu moc nepotvrzují ani slova adresovaná proroku Jeremiášovi: „*Zde je, že jsem tě dnes ustanovil nad národy a královstvími, pro vyzdvižení a svržení, pro zahubení a zboření, pro stavbu a setbu.*“⁴⁸¹ Jeremiáš byl pouhý kněz, nikoli pontifik a tato slova mu navíc nebyla adresována jako knězi, ale jako prorokovi. Zadruhé, Jeremiáš nikdy neměl ve světské oblasti moc nad králi a královstvími a také nikdy netvrdil, že takovou moc přijal. Byl pouhým prorokem a upozorňoval na to, co mu Bůh přikázal. Byl jen služebníkem, nikoli vládcem. Nikdy neudělal nic pro pozvednutí králů a výkon královské vlády, ani netvrdil, že by něco takového udělal.⁴⁸²

Tolik z Ockhamovy strany k argumentům, které papežovu moc přenášet císařství, opírají o starozákonní pasáže mluvící o translacích království.

⁴⁷¹ 1 Kr 16, 16.

⁴⁷² 2 Kr. 9, 1.

⁴⁷³ 2 Kr 15, 10.

⁴⁷⁴ 2 Kr 15, 14.

⁴⁷⁵ 2 Kr 15, 25.

⁴⁷⁶ 2 Kr 15, 30.

⁴⁷⁷ Court traité, Brev. V c. 10, s. 299-300.

⁴⁷⁸ 2 Kr 23, 34.

⁴⁷⁹ 2 Kr 24, 17.

⁴⁸⁰ Court traité, Brev. V c. 10, s. 300.

⁴⁸¹ Jr 1, 10. Srov. Tamtéž, Brev. V c. 10, s. 298.

⁴⁸² Tamtéž, s. 300-301.

XII. 6. 2. 2. *Translatio imperii*

Proti papežovu nároku na *translatio imperii* Ockham namítá, že pokud by měl pontifik právo přenášet císařství, pak by měl právo přenášet také království, neboť Kristus dal svatému Petrovi nad všemi světskými státy tutéž duchovní moc.⁴⁸³

Pro lepší pochopení dalšího textu je třeba upozornit na to, že Ockham ve svém díle řeší téměř všechny konfliktní situace mezi duchovní a světskou mocí na úrovni papež - císař. Pokud se zde někdy objeví úroveň papež - král, pak se skoro vždy jedná o krále francouzského a s trochou nadsázky můžeme tvrdit, že v uvedených případech práva římského císaře stojí a padají s právy francouzského krále (i když s tou výhradou, že Francie nemá, na rozdíl od říše, univerzální charakter). Toto využití francouzského panovníka jako představitele suverénní světské moci samozřejmě není náhodné, svými současníky byl takto vnímán, a to především od Filipova střetu s Bonifácem VIII. Jeden z příkladů, kdy Ockham argumentoval ve prospěch římského krále postavením francouzského panovníka, představoval právě případ *translatio imperii*. Jak při tom postupoval?

Zaprvé, Ockham dokládá, že pokud se v Písmu hovoří o moci, kterou Kristus svěřil svatému Petrovi, pak se zde žádným zvláštním způsobem nepoukazuje ani na římskou říši, ani na žádné z království. Jinými slovy, nikde není uvedeno, že by nějaké království, tj. ani francouzské, bylo z této moci vyjmuto větší měrou než římská říše. Z toho lze usoudit, že pokud by papež mohl na základě svěřené moci přenést z jednoho národa na druhý římské císařství, pak by mohl obdobným způsobem přenést také francouzské království. Zadruhé, svatému Petrovi nebyla nad celou římskou říší dána větší moc než nad jejími jednotlivými částmi. V okamžiku, kdy Kristus svatému Petrovi předával výše zmiňovanou moc, bylo francouzské království jako jedna z částí římské říše podřízeno císaři. Proto Petr nemohl od Krista obdržet nad římskou říší větší moc než nad francouzským královstvím.⁴⁸⁴

Proti tomu lze namítnout, že v oněch časech, kdy byla vláda nad francouzským královstvím podřízena římskému císařství, měl papež nad oběma zeměmi stejnou moc, ale nyní ji už nemá, protože se francouzské království osamostatnilo. Tato námitka je ovšem podle Ockhamova názoru chybná. Zaprvé, papež nemohl o moc nad francouzským královstvím přijít ani prostřednictvím vzpoury, ani díky exempci.

⁴⁸³ Texte zur politischen Theorie, Dial. III/II, 1 c. 20, s. 239.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 239-241.

Zadruhé, moc obdržená z Kristova nařízení nemůže být změněna nebo odňata někým, kdo stojí v hierarchii pod Kristem. Zatřetí, papež, který by zastával svůj úřad po vzpouře nebo exempci francouzského království, by nedisponoval stejnou mocí jako jeho předchůdce, a nebyl by tedy jeho pravým následovníkem.⁴⁸⁵

XII. 6. 2. 3. Celek smrtelných a Římané

Římská říše by mohla být přenesena několika způsoby. Zaprvé tak, že bychom ji přestali chápat jako římskou říši, na kterou mají Římané větší právo než ostatní národy, zadruhé tak, že zůstane římskou říší, na níž mají Římané větší právo než ostatní národy. Pod druhým způsobem si opět můžeme představit několik řešení. Zaprvé, císařská hodnost bude svěřena určitému muži, jehož nástupci mají obsazovat římské císařství podle dědického práva. Zadruhé, bude pevně dáno, že císař má být volen z určitého národa nebo lidu. Zatřetí, jedné určité osobě nebo více osobám bude dána kompetence k volbě císaře z kteréhokoli národa.⁴⁸⁶

Ať tak či tak, přenést říši přísluší v první řadě celku smrtelníků, a to ze stejného důvodu z jakého mu v první řadě přísluší ustanovit císařství. Proto, pokud by celek smrtelníků chtěl, mohl by přenést císařství z jednoho lidu na druhý. Nemohl by tak však učinit vždy. Celek smrtelných není oprávněn přenést říši z Římanů na jiný lid proti jejich vůli, zvláště pokud se nijak neprovinili a není zde ani jiný zjevný důvod. Celek smrtelných má tedy k přenesení říše z Římanů na jiný lid právo tehdy, pokud se Římané nějak proviní nebo k tomu existuje jiný rozumný důvod, a to i proti jejich vůli. Mimoto přísluší kompetence k přenesení císařství od Římanů také Římanům, neboť každý může své právo vydat a odstoupit jinému. Tak mohou na své právo rezignovat také Římané a odstoupit ho jinému nebo jiným, stejným způsobem jako přenesli kompetenci římského lidu k zákonodárství a k vládě nad říší na císaře.⁴⁸⁷

O způsobu přenesení římského císařství existují dva protichůdné názory. Zaprvé, Římané nemohou přenést císařství na jiný lid prvním z výše uvedených způsobů, totiž tak, že by si na císařství a říši nepodrželi žádné zvláštní právo. Zadruhé, římský lid může všechna svá práva přenést na jiné, neboť i když veřejné právo nemůže být zmenšeno prostřednictvím privátní smlouvy, může být zmenšeno díky smlouvě a

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 243.

⁴⁸⁶ Tamtéž, Dial. III/II, 1 c. 29, s. 291-293.

⁴⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 293.

konsensu celé společnosti, které se týká, a to tehdy, pokud ono veřejné právo není Božím nebo přirozeným právem, nýbrž právem pozitivním, tj. lidským.⁴⁸⁸

XII. 7. Resignace

Pokud jde o Ludvíkovy snahy resignovat, můžeme kromě již zmíněných dohod s Habsburky uvažovat ještě o událostech z let 1333-1334, kdy se Ludvík podle některých zpráv rozhodl odstoupit ve prospěch dolnobavorského vévody Jindřicha, a o situaci, jež nastala během císařova jednání s kurfiřty v Bacharachu roku 1344.

XII. 7. 1. Dohody z Trausnitz, Mnichova a Ulmu

Papežova vyjednávání o králově sesazení z let 1324-1326 a ochota dvou z nejvlivnějších kurfiřtů, českého krále Jana a trevírského arcibiskupa Balduina, o jeho návrzích uvažovat, byly pro Ludvíka dostatečným varováním a přivedly ho k tajným rozhovorům s jeho dosavadním protivníkem Friedrichem Habsburským. Tyto rozhovory vyvrcholily dohodou uzavřenou 13. března 1325 na hradě Trausnitz. Podle ní se měl Friedrich zřeknout svých nároků na trůn, uznat Ludvíka římským králem a smířit ho se svými bratry. Tento návrh nebyl ostatními Habsburky přijat a vedl Ludvíka k dalším ústupkům. 5. září 1325 byla v Mnichově uzavřena smlouva, podle níž se Friedrich Habsburský stával rovnocenným spoluvládcem Ludvíka Bavorského, a oba měli proto napříště nárok na užívání titulu římského krále. V případě, že by se jeden z nich odebral do Itálie, druhý měl sám vládnout v Německu. O tom, kdo pojede a kdo zůstane, rozhodoval Ludvík. Nakonec se oba římsští králové zavázali k vzájemné pomoci proti komukoli a společné péči o dobro říše. Zároveň slíbili poslušnost církvi (ohrožené vládou Jana XXII.) a Friedrich měl za úkol zprostředkovat jednání, která by vedla ke zrušení Ludvíkovy klatby. Ani mnichovská smlouva však nezískala očekávanou podporu (především ze strany kurfiřtů), a Ludvík proto 7. ledna 1326 v Ulmu nabídl, že se vzdá trůnu ve Friedrichův prospěch. Měl přitom jedinou podmínku, a to že Friedrich do 25. července získá papežovo potvrzení. Pokud se tak nestane, zůstane v platnosti předchozí dohoda. Jan XXII. na uvedenou nabídku nereagoval.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 295.

⁴⁸⁹ H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 172-176.

XII. 7. 2. Signorie českého krále Jana a případ Jindřicha XIV.

Dolnobavorského

V srpnu 1329 se Ludvík Bavorský vzhledem k nepříznivému vývoji událostí na Apeninském poloostrově rozhodl ukončit svoji římskou jízdu a vydal se přes Brennerský průsmyk zpět za Alpy. Interpretovat císařovo jednání po návratu do německé části říše není právě jednoduché. Na jednu stranu totiž neustále ujišťoval své italské přívržence, že se brzy vrátí v čele nově sebraného vojska, a to společně s českým králem Janem, na druhou stranu ovšem žádné vojsko nesbíral a začátek tažení opakovaně odsouval. Ať už se Ludvík do Itálie skutečně hodlal v nějakém blíže neurčitelném časovém horizontu vypravit, či pouze udržoval tamní komunitu v neustálém napětí, aby neztratil vliv na místní dění, český král Jan využil nejasné situace ve svůj prospěch a na podzim roku 1330 vyrazil na jih na vlastní pěst. Janovo tažení mělo nevídaný ohlas a během krátké doby se mu poddala nebo ho podpořila celá řada severoitalských měst.⁴⁹⁰

Český král v Itálii vystupoval jako říšský vikář, jemuž kupodivu nechybí souhlas papeže. Ani jedno nebyla pravda. Jan XXII. se od celého podniku distancoval již v lednu 1331, Ludvík Bavorský tak učinil o dva měsíce později. V květnu 1331 vznikla z císařova popudu proti českému králi rozsáhlá koalice, která ho přiměla, aby Ludvíka vyhledal a pokusil se s ním dohodnout. V červenci 1331 začala v Řezně mezi oběma muži téměř tři týdny trvající jednání, v jejichž závěru přijal český král devět italských měst jako říšskou zástavu, Brescii jako říšské léno a Luccu jako dědičnou signorii. Výsledek řezenských rozhovorů pochopitelně zneklidnil papeže Jana XXII., šťastný z něho však nebyl ani francouzský král Filip VI. Český král se proto pokusil dosáhnout konsensu také s nimi, což se mu posléze skutečně podařilo. Janovo lavírování mezi císařem, papežem a francouzským králem bylo skvělou ukázkou diplomacie, česká signorie na Apeninském poloostrově však nakonec stejně vzala za své, a to poté, co se proti ní postavili sami Italové podporovaní neapolským králem Robertem.⁴⁹¹

V době, kdy se italské panství českého krále s konečnou platností zhroutilo, začaly v říši kolovat zvěsti, podle nichž se císař rozhodl uvažovat o své rezignaci.

⁴⁹⁰ Srov. J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 457-459; TÝŽ, Král diplomat, s. 199-200; VDZKČ IV.a, s. 112-118.

⁴⁹¹ Srov. J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 479-488 a 495-512; TÝŽ, Král diplomat, s. 206-214; VDZKČ IV.a, s. 116-123.

14. listopadu 1333 přislíbil saský vévoda Rudolf v Rothenburgu ob der Tauber Ludvíkovi Bavorskému, že v případě jeho úmrtí či abdikace bude volit římským králem a budoucím císařem dolnobavorského vévodu Jindřicha XIV.⁴⁹² O pět dní později, 19. listopadu, se Jindřich Dolnobavorský na tomtéž místě císaři písemně zavázal neukazovat nikomu list, který od něho ve věci abdikace obdržel.⁴⁹³ Originál císařova listu, resp. abdikační listiny, se nedochoval, jeho obsah známe pouze díky přepisu zhotovenému 10. srpna 1336.⁴⁹⁴ Podle tohoto přepisu vyzval císař kurfiřty, knížata a další, aby byli s odkazem na jemu slíbenou věrnost poslušni Jindřicha Dolnobavorského jako římského krále, přičemž svoji výzvu stvrdil císařskou pečeti. List měl být podle Jindřichova slibu z 19. listopadu 1333 zveřejněn a vstoupit v platnost poté, co papež Jan XXII. císaře absolvuje.⁴⁹⁵

Další jednání probíhala v prosinci 1333 ve Frankfurtu nad Mohanem, kromě císaře a obou výše uvedených vévodů se jich účastnil také český král Jan. Jaké byly výsledky? Český král vydal tři listiny. V první z nich se zavázal, že pokud mezi papežem Janem XXII. a císařem Ludvíkem nedojde k dohodě, anebo pokud tato dohoda nebude dodržena, postaví se na Ludvíkovu stranu.⁴⁹⁶ V druhé listině potvrdil, že přiměje Jindřicha Dolnobavorského - v případě jeho volby římským králem - vykonat vše, co císaři a jeho dětem přislíbil, především ale akceptovat jejich dohodu s dětmi Ludvíkova zemřelého bratra vévody Rudolfa o rozdělení bavorských zemí a střídavém držení kurfiřtského hlasu.⁴⁹⁷ Jednalo se o smlouvu z Pavie ze 4. srpna 1329, která řešila majetkové spory mezi Ludvíkem a dědici jeho staršího bratra rýnského falckraběte Rudolfa. Jeden z jejích paragrafů uváděl, že hlas opravňující k volbě římského krále a budoucího císaře budou na střídačku držet obě rodové větve.⁴⁹⁸ Smlouvu z Pavie se zavázali respektovat i český král (třetí z jeho listin)⁴⁹⁹ a saský vévoda.⁵⁰⁰

⁴⁹² MGH Const. 6,2, č. 507, s. 360; Na Rudolfovo prohlášení upozorňují F. von Weech a J. Schötter. Srov. J. von WEECH, Kaiser Ludwig der Bayer und König Johann von Böhmen mit urkundlichen Beilagen, München 1860, s. 46-47; J. SCHÖTTER, Johann, Graf von Luxemburg und König von Böhmen, Zweiter Band, Luxemburg 1865, s. 69; U J. Spěváčka jsem zmínku o Rudolfově prohlášení nenašla, ačkoli oba autory zná a cituje z nich.

⁴⁹³ MGH Const. 6,2, č. 510, s. 362.

⁴⁹⁴ Tamtéž, č. 509, s. 361; Kompletní vidimus editoval H. THOMAS, Kaiser Ludwigs Verzicht, s. 9-10.

⁴⁹⁵ MGH Const. 6,2, č. 510, s. 362.

⁴⁹⁶ Tamtéž, č. 516, s. 365-366.

⁴⁹⁷ Tamtéž, č. 515, s. 364-365.

⁴⁹⁸ MGH Const. 6,1, č. 628, s. 526-529.

⁴⁹⁹ MGH Const. 6,2, č. 518, s. 366-367.

⁵⁰⁰ Tamtéž, č. 519, s. 367.

Jindřich Dolnobavorský vydal listinu, v níž sliboval francouzskému králi Filipovi VI. v případě, že bude zvolen římským králem do zástavy Arelatské království a oblast kolem Cambrai.⁵⁰¹ J. Spěváček ve shodě s editorem J. F. Böhmerem uvádí, že Jindřich tuto listinu vystavil 7. prosince 1333 během jednání ve Frankfurtu nad Mohanem, podle H. Thomase se tak stalo až 16. února 1334 v Poissy poblíž Paříže s antidatací.⁵⁰² Thomasovu údají, jehož původ se mi bohužel nepodařilo odhalit, by odpovídala datace záruky, kterou Filipovi 16. února 1334 poskytl na Jindřichovy sliby v Poissy český král Jan.⁵⁰³ Z právního hlediska by Jindřichova zástava Arelatského království a oblasti kolem Cambrai francouzskému králi znamenala změnu suveréna, což by se nemile dotklo nejen řady místních knížat, ale pravděpodobně též papeže Jana XXII. a neapolského krále Roberta, neboť i oni zde měli své zájmy, resp. držbu, a francouzský panovník byl v prosazování svých práv poněkud důslednější než jeho římský protějšek.⁵⁰⁴ Nakonec je třeba zvážit, zda by podobná dohoda nenarazila na odpor ostatních kurfiřtů, především pak všech tří arcibiskupů, a nebyla v rozporu s jednou ze základních povinností římského krále a císaře, a to chránit říšské zájmy.

Když se o císařově záměru dozvěděl Jan XXII., rozhodl se celou věc prověřit,⁵⁰⁵ Ludvík však mezitím změnil názor a listem adresovaným 29. června 1334 kardinálům všechny pověsti o své abdikaci dementoval.⁵⁰⁶ V dopise zaslaném o měsíc později obyvatelům města Wormsu potom zdůraznil, že tyto dohady pravděpodobně vzešly z chybné interpretace rozhovorů, které vedl s některými říšskými knížaty a pány na téma budoucího římského krále a císaře v případě své smrti.⁵⁰⁷ Proč Ludvík na poslední chvíli změnil názor a o co vlastně jednotlivým aktérům výše popsaných událostí šlo, zůstává nejasné.

Co je možné z uvedených informací odvodit? V listopadu 1333 vystavil Ludvík pod svojí císařskou pečetí listinu, v níž vyzval kurfiřty, knížata atd., aby považovali dolnobavorského vévodu Jindřicha za římského krále. Zároveň ale Jindřicha zavázal, aby tuto listinu nikde neukazoval a zveřejnil ji teprve poté, co Ludvík dosáhne absoluce.

⁵⁰¹ J. F. BÖHMER, *Acta imperii selecta*, č. 1033, s. 724-728.

⁵⁰² Srov. J. SPĚVÁČEK, *Král diplomat*, s. 217-218; TÝŽ, *Jan Lucemburský*, s. 513; J. F. BÖHMER, *Acta imperii selecta*, č. 1033, s. 724; H. THOMAS, *Kaiser Ludwigs Verzichts*, s. 6; H. THOMAS, *Ludwig der Bayer*, s. 281.

⁵⁰³ J. F. BÖHMER, *Acta imperii selecta*, č. 1034, s. 728-729.

⁵⁰⁴ H. THOMAS, *Ludwig der Bayer*, s. 281.

⁵⁰⁵ S. RIEZLER, *Vatikanische Akten*, č. 1670, s. 571-572.

⁵⁰⁶ Tamtéž, č. 1663, s. 567-569.

⁵⁰⁷ H. THOMAS, *Kaiser Ludwigs Verzichts*, s. 7.

Do císařova záměru byl asi do jisté míry zasvěcen také saský vévoda Rudolf, který Jindřichovi v případě potřeby přislíbil svoji podporu, resp. svůj volební hlas.

Ve Frankfurtu získal navržený plán podporu českého krále Jana, který asi skutečně byl, jak uvádí J. Spěváček, jedinou osobou schopnou dosáhnout u papeže Jana XXII. pro Ludvíka absoluce.⁵⁰⁸ Jedním z důvodů byly podle mého názoru jeho nadstandardní vztahy s francouzským králem Filipem VI. Zástava Arelatského království a oblasti kolem Cambrai, kterou Filipovi nabídl Jindřich Dolnobavorský, mohla představovat velkorysý úplatek za přímlovu poskytnutou ve prospěch plánovaného podniku v Avignonu. Kromě toho se ve Frankfurtu český král a saský vévoda zavázali akceptovat smlouvu z Pavie, která se kromě rozdělení majetku mezi císaře a děti jeho zemřelého bratra Rudolfa týkala též práva disponovat volebním hlasem, jenž se k Falci, resp. Bavorsku, vázal. Dohoda zněla, že hlas budou střídavě držet obě rodové větve a vzhledem k tomu, že roku 1314 volil Ludvíkův bratr Rudolf, byl v tuto chvíli logicky na řadě Ludvík, popř. jeho syn Štěpán. Domnívám se proto, že akceptací smlouvy z Pavie uznali saský vévoda Rudolf a český král Jan císařovo právo volit příštího římského krále. Pokud by tato domněnka byla správná, znamenalo by to, že v prosinci 1333 měl Jindřich zaručeny nejméně tři kurfiřtské hlasy, a to český, saský a falcký, resp. bavorský. Počítat by ale se vši pravděpodobností mohl i s hlasem braniborského markraběte, Ludvíkova nejstaršího syna.

Na čem mohlo ujednání ztroskotat? J. Spěváček je přesvědčen, že celá akce představovala pouhou kamufláž, kterou chtěl císař využít pro své politické machinace, ve skutečnosti však o abdikaci nikdy neuvažoval.⁵⁰⁹

Druhou možnost představuje hypotéza H. Thomase. Thomas si všiml, že ačkoli byla Ludvíkova abdikační listina ověřena císařskou pečeti, Jindřich je římským knížatům opakovaně doporučován jen jako římský král. Vyslovil proto domněnku, že Ludvík zamýšlel abdikovat pouze na svoji královskou hodnost, nikoli na hodnost císařskou. Jindřichova listina zastavující francouzskému králi Arelatské království a oblast kolem Cambrai ale výslovně uvádí, že se Ludvík rozhodl vzdát jak království, tak císařství. A právě tato formulace, resp. šířící se pověsti o císařově ochotě abdikovat na obě říšské hodnosti, mohly být podle Thomase jednou z příčin Ludvíkova rozhodnutí z celé akce vycouvat.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 514.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 514 a 519.

⁵¹⁰ Srov. H. THOMAS, Kaiser Ludwigs Verzichts, s. 1-9.

Dalším historikem přesvědčeným o tom, že Ludvík na přelomu let 1333/1334 velice dobře rozlišoval mezi svou královskou a císařskou hodností, je E. Schubert. Podle jeho názoru se doporučení dané říšským knížatům ohledně přijetí Jindřicha Dolnobavorského za římského krále uvedené v Ludvíkově abdikací listině rovnalo rozkazu vydanému z titulu římského císaře. Jinými slovy, Ludvík jmenoval nového římského krále na základě své císařské autority, aniž by při tom zohlednil volební právo kurfiřtů. Proč od svého plánu nakonec upustil, E. Schubert neřeší.⁵¹¹

Třetím prvkem, který mohl mít na Ludvíkovo rozhodování určitý vliv, byl vývoj na Apeninském poloostrově. Neapolský král Robert se silným znepokojením sledoval pokus českého krále Jana vybudovat v Lombardii, Emílii a Toskáne vlastní signorii a nadšen zřejmě nebyl ani jeho spoluprací s papežem Janem XXII. A nyní se k němu donesly zvěsti o Ludvíkově plánované abdikaci a volbě dolnobavorského vévody Jindřicha, zetě českého krále Jana, římským králem a budoucím císařem. Robert byl přesvědčen o tom, že uskutečnění podobné akce, povede k českému návratu do severní Itálie a s podporou papeže možná i k vytvoření samostatného království,⁵¹² a rozhodl se jednat. Vzápětí prostřednictvím kardinála Napoleona Orsiniho kontaktoval Ludvíka Bavorského a nabídl mu dohodu, díky níž by se Neapolské království stalo říšským lénem. Orsini navíc císaře vyzval ke spolupráci ve věci svolání všeobecného koncilu k odsouzení papežova heretického učení ve sporu o *visio beatifica*.⁵¹³ Z dalšího vývoje událostí víme, že Ludvík Napoleonovu nabídku přijal, nedá se proto vyloučit, že jeho odstoupení od abdikacího plánu bylo motivováno právě vývojem v Itálii.

Jaké cíle mohli jednotliví aktéři tohoto dění sledovat? Francouzský král pravděpodobně hodlal získat Arelat, český král by snad mohl v případě volby Jindřicha Dolnobavorského římským králem a budoucím císařem počítat s římskou jízdou a návratem do Horní Itálie. Pokud by Ludvík rezignoval pouze na titul římského krále a dosáhl absoluce jako římský císař, pak by samozřejmě nic podobného nehrozilo. I přesto by Jan možná nějakou podporu získal. Ludvík pravděpodobně nehodlal rezignovat, ale možná se pokusil o podobné řešení jako v Ulmu, tj. vybrat si spoluvladaře, římského krále.

⁵¹¹ Srov. E. SCHUBERT, Königsabsetzung im deutschen Mittelalter, s. 323-325.

⁵¹² Právě v této době se podle některých historiků objevila na scéně bula *Quia in futurorum eventibus*, v níž se o odtržení severní Itálie od říše psalo. Blíže k této bule srov. výše pozn. 277.

⁵¹³ H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 282.

XII. 7. 3. Jednání v Bacharach

Na podzim roku 1344 se císař sešel s kurfiřty v Bacharach. O čem přesně se zde jednalo, není jasné. Podle kronikáře Jana z Winterthuru vznesli Lucemburkové jménem moravského markraběte Karla nárok na římský trůn, načež jim Ludvík místo něho nabídl svého nejstaršího syna.⁵¹⁴

Z výše uvedených nabídek na resignaci můžeme vyvodit, že Ludvík Bavorský nakládal se svěřenou hodností dosti volně. E. Schubert došel během rozboru způsobů, jakými se císař snažil abdikovat v letech 1325-1326 a 1333-1334, k závěru, že Ludvík sice nepovažoval říši za svůj majetek, přijal však odpovědnost za její osudy, a z toho vyvodil, že ji může přenechat druhé osobě i bez ohledu na volební právo kurfiřtů.⁵¹⁵

Pokud by měli pravdu jak E. Schubert, tak Jan z Winterthuru, pak se v Bacharach mohl Ludvík dostat do konfliktu s kurfiřty proto, že popřel jejich právo volby v případě designace svého nástupce a s Lucemburky proto, že hodlal svojí dynastii prosadit jako dědičnou. Český král zcela jistě nehodlal rezignovat na představu znovuzískání římského trůnu pro svůj rod jen tak.

Závěrem je snad možné k resignaci římského krále či císaře, popř. designaci jeho nástupce, říci následující. Rozhodně není třeba pochybovat o tom, že jak římský král, tak římský císař mohli ze své vůle rezignovat. Zároveň se domnívám, že panovník mohl designovat svého nástupce, ale pokud buď on sám nebo designovaný nezískali pro svoji myšlenku kolegium kurfiřtů, nebo alespoň jeho část, pak se mohlo stát, že svoji vůli nedokázal prosadit. Získat na svoji stranu kurfiřty přitom bylo asi poměrně obtížné, neboť důsledně trvali na právu svobodné volby a jakákoli designace byla svým způsobem zásahem do jejich práv. Další problém vznikl v okamžiku, kdy byl designován císařův syn, protože prakticky okamžitě vyvstaly obavy z „*dědičné monarchie*“. A dále, jedním z císařských práv je povyšovat do královského stavu, snad by tedy císař po dohodě s kurfiřty mohl svého nástupce nejen designovat, ale zároveň i ustanovit římským králem. Představa, kdy se císař s kurfiřty dohodne na svém nástupci, oni ho zvolí a on ho vzápětí potvrdí, aniž by cokoli konzultoval s papežem, je velice lákavá, pochybuji však, že by byla v této podobě prakticky uskutečnitelná, aniž by narazila na odpor Avignonu.

⁵¹⁴ R. PAULER, Die deutschen Königen, s. 171; H. THOMAS, Ludwig der Bayer, s. 353-355 a 360.

⁵¹⁵ Srov. E. SCHUBERT, Königsabsetzung im deutschen Mittelalter, s. 314-326.

XIII. Papež před světským soudem

Poslední téma, jímž se Ockham v souvislosti se sporem mezi duchovní a světskou mocí zabýval, byla možnost postavit papeže před světský soud. V Norimberské apelaci svěřil Ludvík svoji při kardinálům a všeobecnému koncilu. Ve Frankfurtské apelaci se obracel pouze na všeobecný koncil. V Sachsenhausenské apelaci přislíbil prošetřit za své osobní účasti před všeobecným koncilem vše, co se o Janovi dozvěděl, a postavil říši, svoji osobu i své věrné a také statky všech tří pod jeho ochranu.⁵¹⁶ Další rozsáhlé pasáže ke vztahu mezi heretickým papežem a koncilem nalezneme ve druhé a především ve třetí části *Fidem catholicam*.

Ludvíkovo opakované volání po všeobecném koncilu nebylo bezdůvodné. Ve 14. století se lze u prosvětsky orientované veřejnosti běžně setkat s názorem, že papež není v oblasti nauky neomylný a koncil znamená ve věroučných otázkách více než on. Tuto skutečnost uznávalo i církevní právo, a proto mohl být papež, který propadl mylnému učení, resp. herezi, souzen.⁵¹⁷ Z toho důvodu se Ludvík již od počátku námi sledovaného sporu ze všech sil snažil prokázat, že se Jan XXII. mýlí a jeho omyl poškozuje celou katolickou církev. V Norimberské apelaci mu k tomu posloužilo obvinění z obhajoby zpovědních praktik františkánů, v Sachsenhausenské apelaci bychom našli všelijakých prohřešků celou řadu, ty heretické obsahuje především tzv. minoritský exkurs.

Ve všech třech apelacích útočil Ludvík výhradně na osobu Jana XXII., nikoli na Apoštolský úřad či jeho představitele jako takové. V Norimberské a Frankfurtské apelaci chtěl ve svůj prospěch využít toho, že papež zastával v rámci vedeného procesu zároveň osobu žalobce i soudce. Žalobcem mohla být pouze bezúhonná osoba. Pokud by se prokázala pravdivost vznesených obvinění, pak by byl Jan XXII. diskreditován. Rozhodnutí o tom, zda je uvedené obvinění pravdivé či nikoli, muselo padnout nezávisle na obou sporných stranách a až do vynesení rozsudku nesměl žalobce vystupovat jako soudce v žádné věci, která souvisela s jeho vlastním případem. V Sachsenhausenské apelaci došlo k jistému posunu, neboť byla vydána až po vynesení rozsudku, její autoři tedy mohli doufat pouze v dodatečné anulování celého procesu a k tomu zase mohlo dojít pouze tehdy, pokud by byly Janovy výnosy označeny za protiprávní. Obvinění z kacířství či podpory kacířů jako *causa spiritualis* nepříslušela

⁵¹⁶ Srov. MGH Const. 5, č. 910, s. 753 a č. 909, s. 743-744.

⁵¹⁷ K. SCHATZ, Dějiny papežského primátu, s. 100.

soudu laiků, a proto se král odvolal ke kardinálům nebo ke všeobecnému koncilu. Kardinálové a koncil zde tedy neplnily funkci nejvyšší soudní instance, která by byla ustanovena nad papežem, ale měli mít smířčí roli v případě, kdy nebylo podle práva možné, aby papež sám spor rozhodl.⁵¹⁸

Nejblíže stál Ludvík svolání všeobecného koncilu po Janově zásahu do diskuse o *visio beatifica*, kdy s ním navázal kontakt kardinál Napoleon Orsini a nabídl mu vzájemnou spolupráci.

XIII. 1. Jan XXII. a Napoleon Orsini

Orsini patřili vedle Colonnů k jednomu z nejmocnějších římských šlechtických rodů. K jejich politickému vzestupu došlo v druhé polovině 13. století, a to poté, co byl jeden z rodinných příslušníků, Giovanni Orsini, zvolen papežem. Giovanni přijal jméno Mikuláš III. a v této práci byl již několikrát zmíněn v souvislosti s vydáním buly „*Exiit qui seminat*“, která měla roku 1279 urovnat spor o Kristovu chudobu panující uvnitř řádu minoritů. Církevní kariéru zvolil i Mikulášův synovec Napoleon a roku 1288, v necelých dvacetipěti letech, obdržel kardinálský klobouk. Řadu let působil jako papežský legát v Itálii, přičemž se snažil posílit vliv svého rodu a jeho příznivců na politiku církevního státu. V průběhu konfliktu mezi papežem Bonifácem VIII. a příslušníky rodu Colonnů se přiklonil k Bonifácovým odpůrcům. Po incidentu v Anagni a papežově skonu stanul v čele těch, kteří požadovali Bonifácovo posmrtné odsouzení a usilovali o rehabilitaci kardinálů z rodu Colonna. Úspěšně přitom spolupracoval s francouzským králem Filipem IV. a nakonec se výraznou měrou zasloužil též o to, aby byl novým papežem zvolen jako Kliment V. Filipův kandidát arcibiskup z Bordeaux Bertrand de Got.⁵¹⁹

Podobně významnou roli hrál Napoleon Orsini při volbě Klimentova nástupce Jana XXII. Po Klimentově smrti se kolegium kardinálů rozdělilo na Gaskoňce, Francouze a Italy. Každá ze skupin sledovala své vlastní zájmy, žádná z nich však neměla dostatek hlasů pro prosazení svého kandidáta a veškerá jednání o vzájemné spolupráci opakovaně troskotala. Po více než dvou letech zasáhl do činnosti konkláve,

⁵¹⁸ K právní úloze jednotlivých apelací a způsobům argumentace, které zde byly uplatňovány, se podrobně vyjádřil A. SCHÜTZ, *Die Appelationen Ludwigs des Bayern*, s. 71-112.

⁵¹⁹ C. A. WILLEMSSEN, *Kardinal Napoleon Orsini (1263-1342)*, *Historische Studien* 172, Berlin 1927, s. 1-25.

které se v té době po mnoha peripetiích rozhodlo přesunout svá zasedání do Lyonu, nevybíravým způsobem Filip z Poitiers, bratr francouzského krále Ludvíka X. 28. června 1316 oznámil kardinálům shromážděným v místním dominikánském klášteře, že dokud nezvolí nového pontifika, nebude jim dovoleno klášter opustit. Poté předal zaskočenému kolegiu seznam doporučených kandidátů a nechal své věrné celý objekt zazdíť a hlídat. Vzápětí se vydal do Paříže, aby se zapojil do jednání o dalším osudu Francie, neboť jeho bratr Ludvík X. krátce předtím zemřel.

Mezi osobami, které byly na Filipově seznamu uvedeny, se nacházel také ostijský kardinál-biskup Jacques Duèse, jenž se posléze, a to především pro svůj vysoký věk vyvolávající u ostatních představu krátce trvajícího pontifikátu, stal hlavním objektem jednání. Duèse byly ochotny akceptovat jak francouzská, tak gaskoňská skupina kardinálů, problém vyvstal u Italů. Nově nalezený aspirant na Apoštolský stolec totiž dlouhá léta působil jako korunní kancléř proguelfsky vystupujícího neapolského krále Roberta, zatímco někteří z italských kardinálů byli přívrženci ghibellinů a cítili se ohroženi. To, že se Italové nakonec přece jen vyslovili pro Jacquese Duèse, bylo dílem Napoleona Orsiniho.⁵²⁰

Někteří historikové se na základě sdělení kronikáře Jindřicha z Diesenhofenu domnívají, že hlavním důvodem Napoleonovy podpory Duèsovy volby byl Jacquesův slib přenést sídlo Apoštolského stolce zpět do Říma. Tuto možnost nelze vyloučit. Uskutečnění uvedeného slibu sice bylo podle všeho podmíněno pacifikací různorodých konfliktů, které se na Apeninském poloostrově odehrávaly, přesto se vyhlídka na papežův návrat do Věčného Města mohla zdát italskému kardinálovi natolik lákavá, že se rozhodl za Duèse postavit. Poté, co Jacques Duèse dosedl pod jménem Jan XXII. na Apoštolský stolec, začal Napoleon Orsini intenzivně pracovat na uklidnění italských poměrů. Bohužel při snaze dosáhnout svého cíle několikrát zkřížil též papežovy vlastní plány, což posléze oba muže postavilo proti sobě.⁵²¹

Na Ludvíkovu stranu se Orsini poprvé postavil během konzistoře předcházející otevření procesu proti králově osobě, k otevřené spolupráci ho však vyzval až o mnoho let později, a to poté, co ztratil veškerou naději na papežův návrat do Itálie. Jak k tomu došlo? Na přelomu let 1331/1332 přislíbil papežský legát Bertrand du Pojet se souhlasem Jana XXII. provizorní přesídlení kurie do Bologne, neboť situace v Římě

⁵²⁰ Tamtéž, s. 65-79; G. MOLLAT, *Les papes d'Avignon*, s. 40-43.

⁵²¹ C. A. WILLEMSSEN, *Kardinal Napoleon Orsini*, s. 112-118; K. KRAACK, *Rom oder Avignon?*, s. 39-42.

byla stále velmi nestabilní. Proběhla řada jednání, poté se však do celé věci vložil francouzský král Filip VI. a 28. února 1333 donutil papeže přísahat, že bez jeho souhlasu se kurie nikam stěhovat nebude. Napoleon Orsini považoval Janovu přísahu, která byla jasnou resignací na jakoukoli další diskusi o vymanění papežova sídla z francouzského vlivu, za porušení slibu, jehož se mu dostalo před volbou, a rozhodl se jednat. Využil Janova vystoupení ve sporu o *visio beatifica* a nabídl Ludvíkovi Bavorskému spolupráci při svolání všeobecného koncilu, který by papežovy výroky odsoudil jako heretické. Jednání mezi kardinálem a císařem probíhala prostřednictvím františkánského mnicha jménem Walter, který pravděpodobně patřil k příznivcům Michaela z Ceseny.

Napoleonova nabídka byla adresována také trevírskému arcibiskupovi Balduinovi, jenž od smrti mohučského arcibiskupa Matyáše proti vůli kurie usiloval o jeho osiřelý metropolitní stolec, a neapolskému králi Robertovi, silně rozladěnému papežovou dosavadní italskou politikou. Ve snaze získat přízeň trevírského arcibiskupa shromáždili minorité dlící na mnichovském dvoře materiál podporující jeho nárok na mohučskou diecézi, v případě neapolského krále zase římský císař projevil ochotu ke spolupráci, pokud by Robert skutečně uznal jeho lenní svrchovanost. Kolegium kardinálů oslovil Ludvík prostřednictvím dopisu sestaveného Bonagratiem z Bergama, Napolenův úkol spočíval v nenápadné procísařské agitaci. A dále, pokud by kardinálové Ludvíkovu výzvu ke svolání koncilu odmítli, měl se Orsini pokusit získat alespoň některé z nich a uchýlit se spolu s nimi pod císařskou ochranu.⁵²² Veškeré další plány však 4. prosince 1334 zhatila Janova smrt.

V souvislosti se snahou odsoudit Jana XXII. pro jeho názory ve věci *visio beatifica* je na místě zmínit rozbor O. Bornhaka, který zvažoval, zda Ludvík hodlal roku 1334 skutečně svolat všeobecný koncil, či zda se mělo jednat spíše o koncil národní.⁵²³ C. A. Willemsen předpokládá, že Orsini hodlal využít situace a prostřednictvím koncilu řešit politickou situaci v Itálii a opět nastolit otázku návratu kurie do Říma.⁵²⁴ Pro všeobecné pojetí koncilu mluví podle mého názoru kromě případné Orsiniho účasti také jednání s Robertem Neapolským a dozvuky pověstí o Ludvíkově plánu abdikovat ve prospěch dolnobavorského vévody Jindřicha, které jeho pozice v Německu zřejmě příliš

⁵²² Srov. C. A. WILLEMSEN, Kardinal Napoleon Orsini, s. 118-129; F. HOFMANN, Der Anteil der Minoriten, s. 94-100; O. BORNHAK, Staatskirchliche Anschauungen, s. 37-39.

⁵²³ O. BORNHAK, Staatskirchliche Anschauungen, s. 39-43.

⁵²⁴ C. A. WILLEMSEN, Kardinal Napoleon Orsini, s. 126.

neposílily a navíc mu opět zneprátelily nejvlivnějšího ze světských kurfiřtů, českého krále Jana.

XIII. 2. Explicitní a implicitní kacířství

Roku 1334 tedy nakonec ke svolání všeobecného koncilu nedošlo, potřeba odsoudit postup Jana XXII. vůči římskému králi a císaři, resp. proti příslušníkům františkánského řádu, však přetrvávala, neboť oba Janovi nástupci, Benedikt XII. a Kliment VI., dříve či později jeho nároky přejali. V tuto chvíli proto zaměříme naši pozornost na přečiny, z kterých lze podle Viléma z Ockhamu papeže obvinít, a na otázku, kdy a kým tak lze učinit, a to včetně problému kolem osoby případného soudce.

V Dialogu Ockham rozlišuje dva druhy kacířství, explicitní a implicitní. Myšlenky opírající se o názory, které již byly jako kacířské explicitně odsouzeny, patří do kompetence biskupů a inkvizitorů, ale ve zvláštním případě mohou příslušet také před soud laiků. Jinak je tomu u myšlenek, které vycházejí z názorů, o nichž není jisté, zda jsou kacířské, poněvadž dosud nebyly explicitně odsouzeny ani uznány. Takové případy přísluší celé církvi, všeobecnému koncilu nebo římskému biskupovi, ale nikdy ne světskému soudu. Zde stojí církevní soud výše než světský a pokud dojde k selhání církve, nesmí být ona věc v tom čase rozhodnuta.⁵²⁵ K různým typům selhání církve se vrátím později.

O tom, kdo všechno může propadnout kacířství, panovaly mezi Ockhamovými současníky spory. Jedni přiznávali neomylnost celku věřících, druhí generálnímu koncilu, třetí římské církvi či kolegiu kardinálů, další zase pouze papeži kanonicky dosazenému do svého úřadu. Ockham je ochoten přiznat neomylnost pouze celku věřících a nikomu jinému.⁵²⁶

Zastánci papežovy neomylnosti podle Ockhama uvádějí, že společnost nemůže v případě pochybnosti ve věcech víry vynést jasný rozsudek, protože se každý, kdo v ní žije, může mýlit. Bojující církev oproti tomu v podobném případě jasný rozsudek vynést může, protože zde existuje jeden, který se nikdy nemýlí, a to je papež.⁵²⁷ Ockham nesouhlasí, podle jeho názoru se každý člen bojující církve může svobodně rozhodnout, zda zůstane ve víře, milosti a Boží blízkosti, nebo ne, a proto také může

⁵²⁵ Dialogus. Auszüge, Dial. I, VI c. 100, s. 67-68.

⁵²⁶ Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. I, V c. 1, s. 19-21.

⁵²⁷ Tamtéž, Dial. I, V c. 4, s. 59-61.

propadnout kacířství. Pro společnost křesťanů však platí, že pokud se jeden od víry odchýlí, jiný, ať muž či žena, v ní na základě Boží milosti pevně setrvá. Proto nikdy nemůže nastat situace, kdy by celá křesťanská společnost propadla kacířství, jinými slovy, možnost, že by celek věřících kompletně propadl omylu a kacířství, byla Kristem výslovně odmítnuta.⁵²⁸ Stojí tu tedy proti sobě dvě zcela rozdílná pojetí, v prvním případě garantuje neomylnost jednotlivce (papež), v druhém případě celek (společnost věřících).

Na skutečnost, že u Viléma z Ockhamu neexistuje jiná neomylná síla než společnost věřících, upozornil již B. Tierney. Podle jeho názoru tato myšlenka dalece přesáhla představy soudobých kanonistů a do jisté míry předjímala nárok na svobodu svědomí.⁵²⁹ Podobně bychom snad mohli chápat i vyjádření J. Miethkeho, který je přesvědčen o tom, že Ockham přiznal každému jednotlivci osobní odpovědnost za zachování pravé víry, přičemž celá společnost věřících je proti selhání zaštitěna Kristovým výrokem.⁵³⁰

XIII. 3. Potvrzení ve stavu milosti

Vilém odmítá, že by bylo možno dokázat papežovu neomylnost slovy: „*A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku*“⁵³¹ a „*Šimone, Šimone, hle, satan si vyžádal, aby vás směl tříbit jako pšenici. Já jsem však za tebe prosil, aby tvá víra neselehala; a ty, až se obrátíš, bud' posilou svým bratřím.*“⁵³² Uvedené verše nebyly primárně určeny papeži, ale bojující církvi. Důvody jsou prosté. Zaprvé, během sedisvakance je Apoštolský stolec prázdný, víra, o níž Kristus žádal, však trvá po všechny časy. Zadruhé, v případě prvního verše neměl Kristus na mysli, že zůstane s bojující církví prostřednictvím víry, ale spíše prostřednictvím lásky a dobrého díla. Pokud se papežem stane zločinec, pak při něm ovšem Kristus tímto způsobem zůstat nemůže. Zatřetí, druhý verš řekl Kristus Petrovi v první řadě jako soukromé osobě, jejíž víra neustala, i když po nějakou dobu nevěřila. Zároveň ho však oslovil také jako

⁵²⁸ Srov. Tamtéž, Dial. I, V c. 3, s. 41-45 a c. 5, s. 61.

⁵²⁹ Srov. B. TIERNEY, Ockham, die konziliare Theorie und die Kanonisten, in: Die Entwicklung des Konziliarismus. Werden und Nachwirken der konziliaren Idee (hrsg. R. Bäumer), Darmstadt 1976, s. 149-153.

⁵³⁰ Srov. J. MIETHKE, Ockhams Theorie des politischen Handelns, s. 110-111; TÝŽ, Wilhelm von Ockham und die Institution des späten Mittelalters, s. 141-144.

⁵³¹ Mt. 28,20.

⁵³² L 22,31.

zástupce celku věřících, neboť víra, na níž Petr lpěl a kterou kázal, nikdy neustala, nýbrž zůstává v křesťanech, klericích a laicích, mužích a ženách, až do konce světa.⁵³³ Označení zástupce celku věřících v tuto chvíli nepředstavuje odkaz na Petrovu roli při ustanovení církve či Apoštolský úřad, jde pouze o symbol neomylného jednotlivce v rámci celku věřících, o němž bylo pojednáno v předchozí kapitole.

Podobně Ockham odmítá, že by papeži zajišťoval neomylnost Apoštolský stolec. Vilém netrvá na přesném rozlišení pojmů Apoštolský stolec a papež, neboť celkem správně uvádí, že pokud se něco děje prostřednictvím Apoštolského stolce, chápeme, že se tak vlastně děje prostřednictvím papeže. Rozlišuje však úřad a osobu, která ho zastává, a to velmi ostře, tam, kde pojednává o papežské neomylnosti a o možnostech, jak k této neomylnosti přijít. Podle Ockhamova názoru Apoštolský stolec v žádném případě nezajišťuje svému nositeli neomylnost.⁵³⁴

XIII. 4. Selhání církve

Pokud se papež stane kacířem, můžeme podle Ockhama předpokládat, že církevní moc selhala, a to nejméně jedním ze čtyř následujících způsobů. Zaprvé, neschopností, a to pokud by měl kacířský papež takové kompetence, že by se žádný církevní prelát ani nikdo jiný nemohl obrátit se žádostí o pomoc na světskou moc, nebo pokud by část církevních prelátů prosila laiky, aby napomenuli kacířského papeže, a ti by to nechtěli učinit. Zadruhé, špatným skutkem, a to pokud by všichni církevní preláti stáli při kacířském papeži a silou bránili jeho omyly i osobu. Zatřetí, nedbalostí, a to pokud by všichni církevní preláti mohli kacířského papeže pokárat a přesto by tak bez ohledu na ohrožení víry neučinili a dovolili mu svobodně setrvat v jeho omylu. Začtvrté, nevědomostí, a to pokud by církevní preláti nevěděli, že papež propadl kacířství. Jestliže církevní moc selže alespoň jedním z výše uvedených způsobů, přísluší podle Ockhama pokárání kacířského papeže laikům.⁵³⁵ Kacířský papež spadá pod soudní svrchovanost laiků v případě, že selže církevní moc, zaprvé, pokud je tvrdohlavý a není ochoten ustoupit, zadruhé, poněvadž obsadil Apoštolský stolec pro svou ctižádost

⁵³³ Texte zur politischen Theorie, Dial. I, V c. 3, s. 53-55.

⁵³⁴ Srov. Tamtéž, s. 43 a 49.

⁵³⁵ Dialogus. Auszüge, Dial. I, VI c. 99, s. 36-37.

a představuje hrozbu pro celou společnost, zatřetí, protože chce vyvrátit víru, začtvrté, protože nedbá exkomunikace a mohl by ji přivolat i na pravé katolíky.⁵³⁶

Písmo, resp. některé jeho pasáže, předepisuje obecně všem, tj. nejenom kněžím ale také laikům, aby, pokud uslyší, že někdo propadl kacířství, prověřili, na čí straně je pravda.⁵³⁷ Pokud bude kacíř odhalen, musí být bezodkladně potrestán. Podle názoru některých lidí může provinilce potrestat pouze soudce, jemuž to ze zákona přísluší, Ockham však zastává názor, že pokud tak nechce nebo nemůže učinit, mají spravedlnost vykonat jeho podřízení.⁵³⁸

Výše zmíněné pasáže sice pocházejí ze Starého zákona, jistým způsobem však zavazují i věřící Nového zákona. Starý zákon obsahuje dva typy příkazů, morální a právní. Požadavek, aby věřící žádným způsobem nepodporovali kacíře a odpadlíky, patří k příkazům morálním. Právní příkaz představuje požadavek, aby je zabili. Věřící Nového zákona není vázán právními příkazy, je však vázán příkazy morálními. Někteří lidé se domnívají, že tyto morální příkazy nezavazují všechny, ale pouze soudce, Ockham však dokazuje opak. A proto, pokud je papežem kacíř a klerici ho nechtějí nebo nemohou napomenout, přísluší jeho napomenutí laikům, a to i když k tomu nejsou kleriky vyzváni. Podle Ockhama jsou k pronásledování kacířů a obraně ortodoxní víry v první řadě zavázána světská knížata, v případě jejich nedbalosti přicházejí na řadu ostatní křesťané.⁵³⁹

Pokud to, co bylo výše uvedeno, aplikujeme na všeobecný koncil, pak platí, že za normálních okolností přísluší jeho svolání papeži. Pokud papež propadne herezi, převezmou tento úkol kardinálové, resp. klerici, a při jejich nerozhodnosti spadne povinnost zakročit na ostatní křesťany, tedy na laiky v čele s nejvyšším světským představitelem, tj. císařem. Do jejich kompetence přitom spadá i volba nového papeže, protože kacířský papež ztrácí na svůj úřad jakýkoliv nárok. A konečně, obranu křesťanské víry svěřil Bůh všemu lidu, a proto pokud císař váhá zakročit vůči heretickému papeži, může se lid postavit také proti císaři.⁵⁴⁰

⁵³⁶ Tamtéž, s. 37-39.

⁵³⁷ Dt 13, 2-4, 6-7 a 13-16 a Dt 17, 2-5. Srov. Tamtéž, Dial. I, VI c. 99, s. 39-40.

⁵³⁸ Proto prorok Eliáš, ačkoliv nebyl kněz ani soudce, přikázal lidu a nikoli soudcům, chopit se Baalových proroků, přivést je k potoku Kíšonu a zde je nechat zabít (1 Kr 18, 40). Srov. Tamtéž, s. 40-41.

⁵³⁹ Srov. Tamtéž, s. 41-44.

⁵⁴⁰ Srov. G. PLEUGER, Die Staatslehre, s. 85-91.

XIII. 5. Kacířství Jana XXII.

Papež se může odchýlit od víry buď z nevědomosti a prostoty, anebo záměrně. V prvním případě není považován za skutečného kacíře, a když na svém omylu netrvá, nic se neděje, jestliže se však od víry odchýlí záměrně anebo na svém bludu tvrdohlavě lpí i poté, co je na tuto skutečnost upozorněn, potom by měl být obžalován z kacířství a sesazen. Omylu a kacířství může římský pontifik propadnout kdykoli - před zvolením, při výkonu úřadu, po sesazení i po dobrovolné rezignaci.⁵⁴¹ Sesazení probíhá dvojím způsobem, podle církevního práva a prostřednictvím lidí. Podle církevního práva je papež sesazen a zbaven veškeré úřední moci pokud se tvrdohlavě drží svého omylu, prostřednictvím lidí může být sesazen tehdy, pokud propadne kacířství, později se však obrátí a znovu obětuje Bohu.⁵⁴²

Ockham uvádí celkem osm papežů, kteří se určitým způsobem mýlili ve víře. 1. Svatý Petr se odchýlil od Písma a byl za to kárán svatým Pavlem.⁵⁴³ Přesto není Petr počítán mezi kacíře, protože přijal Pavlovo napomenutí a na svém omylu zatvrzele netrval;⁵⁴⁴ 2. Papež Marcellinus uctíval boží obrazy a dopustil se tím zločinu modlářství;⁵⁴⁵ 3. Papež Liberius souhlasil s mylnou ariánskou vírou;⁵⁴⁶ 4. Papež Anastasius II. se bez rady biskupů a kněží spolčil s Fotiem. Tím se zapletl s již odsouzeným kacířstvím a klerici se začali stranit jeho společnosti;⁵⁴⁷ 5. Papež Symmachus. Případ, který potvrzuje, že pokud papež propadne kacířství, může z něho být obžalován;⁵⁴⁸ 6. Papež Lev, jehož svatý Hilarius, biskup z Poitiers, veřejně káral;⁵⁴⁹ 7. Papež Silvestr II. slíbil ďáblu věrné služby a radil se s ním během vykonávání svého

⁵⁴¹ Kromě Celestýna V. je jako papež, který rezignoval na svůj úřad uveden i Symmachus.

⁵⁴² Srov. Texte zur politischen Theorie, Dial. I, V c. 1, s. 21-25 a c. 3, s. 45-49.

⁵⁴³ Slova svatého Pavla Galatským: „Když pak Petr přišel do Antiochie, postavil jsem se otevřeně proti němu, protože byl zřejmě v nepravu.“ Ga 2,11; „Když jsem však viděl, že nejdou přímo za pravdou evangelia, řekl jsem Petrovi přede všemi: „Jestliže ty, který jsi Žid, nedodržuješ mezi námi židovský zákon, jak to, že nutíš pohany, aby ho dodržovali?“ Ga 2,14

⁵⁴⁴ Texte zur politischen Theorie, Dial. I, V c. 2, s. 25-29.

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 29-31.

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 31.

⁵⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 31-33; Ve středověku přišel Anastasius II. do povědomí prostřednictvím Gratianova dekretu a Dantovy Komédie (Peklo, 11,4 an: „A tam, kde z hlubin oné rokle vály výš podél svahů puchy přehavné, za víkem hrobky veliké jsme stáli, jež v čele nápis měla z doby dávné: Papeže v sobě chovám Anastáze, jenž Fotinem byl sveden s cesty správné.“). Srov. Tamtéž, s. 358-359 pozn. 6.

⁵⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 359 pozn. 8.

⁵⁴⁹ Ve skutečnosti se asi jedná o konflikt mezi papežem Lvem I. (440-461) a biskupem Hilariem z Arles; Podle spisu Petra de Palude slavil svatý Hilarius úspěch, protože vystoupil proti papeži Lvovi modlitbou. „Tedy by se za něho měla modlit celá církev, aby ho Bůh pokáral nebo odvolal; Bůh nikdy svou církev neopustil natolik, aby jí nevyslyšel.“ Srov. Tamtéž, s. 359 pozn. 9; V tomto případě proti papeži nezasahuje člověk, ať duchovního nebo světského stavu - celá společnost vznesla prosbu k Bohu, který následně provede, co považuje za vhodné. Lidé jsou pouze „iniciátory“ Božího zásahu.

úřadu. Kdo povolá ďábla a drží s ním, mohl by propadnout kacířství;⁵⁵⁰ Osmý případ představuje Jan XXII.

Papež Mikuláš III. a mnozí další definovali ve svých dekretch učení o Kristově chudobě. Jan XXII. po svém nástupu do úřadu jejich učení potvrdil, později je však odmítl. Z toho podle Ockhama jasně vyplývá dvojí. Zaprvé, papež se může mýlit, zadruhé, jedno z obou učení je kacířské, a to buď učení Jana XXII. nebo učení Mikuláše III. a ostatních papežů, kteří s ním v této otázce souhlasili. A dále, pokud je kacířské učení Jana XXII., pak je zatvrzelý kacíř, pokud je kacířské učení Mikuláše III. a ostatních, pak byl Jan XXII. kacířem a v době, kdy toto učení zastával. A proto platí, že buď je Jan XXII. kacířem teď, tedy v době sepsání prvního dílu *Dialogu* (1332/1334), v němž jsou tyto pasáže uvedeny, nebo jím byl dříve.⁵⁵¹ Mimoto jsou zde Janova kázání k *visio beatifica* a zpochybňování učení o Boží absolutní a řádné moci a výroky ve prospěch předurčení, uvedené v bule *Quia vir reprobus*.⁵⁵²

To může mít podle mého názoru dva důsledky: 1. Jan XXII. je zatvrzelý kacíř a bude pro své učení o Kristově chudobě sesazen podle církevního práva; 2. Jan XXII. byl kacířem v době, kdy toto učení zastával, a může, ale nemusí být sesazen prostřednictvím lidí. V případě učení o *visio beatifica* by mohl být Jan XXII. sesazen podle církevního práva, stalo by se tak ale pouze tehdy, pokud by představitelé duchovní moci v budoucnu rozhodli, že jsou jeho názory závadné. Spor o *visio beatifica* totiž nebyl v té době uzavřen, tj. nešlo o explicitně odsouzené kacířství. K podobnému závěru došel i B. Tierney, podle jeho názoru Janovo pojetí *visio beatifica* sice možná představovalo novou herezi, k papežově obžalobě by však nestačilo, neboť dosud nedošlo k jeho odsouzení.⁵⁵³ K Janovu předvolání před všeobecný koncil tedy mohly být použity pouze jeho myšlenky zastávané během sporu o Kristovu chudobu.

⁵⁵⁰ Srov. Tamtéž, Dial. I, V c. 2, s. 35.

⁵⁵¹ Tamtéž, Dial. I, V c. 3, s. 55-59.

⁵⁵² Tamtéž, Dial. I, V c. 2, s. 35-39.

⁵⁵³ Srov. B. TIERNEY, Ockham, die konziliare Theorie und die Kanonisten, s. 144-145.

Závěr

V závěru se pokusím na základě výše uvedených informací jednoznačně charakterizovat pozice, které v průběhu boje proti požadavkům nárokováným vůči římské říši a jejímu nejvyššímu představiteli Apoštolským stolcem zastával římský král a císař Ludvík IV. Bavorský. Poté se zaměřím na názory reprezentované kurfiřty a dalšími zástupci říše a nakonec uvedu závěry, k nimž v souvislosti s tímto bojem došel Vilém z Ockhamu.

Kurie vznesla v průběhu Ludvíkovy vlády vůči římskému králi či císaři a zemím, které spravoval, řadu požadavků. Při jejich formulaci použila tři zdroje, a to Písmo, tradici a politickou realitu. O Písmo se opíralo především učení o papežově plné moci, které mohlo být uplatněno i vůči ostatním světským vladařům. Tradice přiznávala Apoštolskému stolci právo deposice a podíl na *translatio imperii*, politická realita kladla důraz na jednotlivé akty spojené s panovníkovým nastolením a vládou. Tyto akty představovaly volba, aprobační či konfirmace, korunovace římským králem, přísaha, korunovace římským císařem, exkomunikace a s ní spojené vyvázání z přísahy věrnosti a dále sesazení či rezignace.

Pro změny Ludvíkovy politické koncepce měly podle mého názoru zásadní význam dvě události. První představovala císařská korunovace, po níž se Ludvík přestal spoléhat na všeobecný koncil a rozhodl se z pozice svého nově nabytého titulu zasáhnout proti Janovi XXII. sám. Druhou se stalo císařovo zaštitění františkánských mnichů, neboť z jejich návodu byl ještě v Římě vydán dekret *Cunctos populos*, který přehodnotil Ludvíkův zásah vůči Janovi XXII. a změnil císaře z obránce státu na obránce pravé víry. Tento prvek se stal trvalou součástí císařova dalšího vystupování vůči kurii.

Pro úplnost dodávám, že během Ludvíkova královského období došlo k zahájení procesu proti jeho osobě a vydání apelací. Po císařské korunovaci se uskutečnilo sesazení Jana XXII. a volba Mikuláše V., jednání o svolání koncilu s Napoleonem Orsinim roku 1334, a dále shromáždění ve Špýru, v Sachsenhausenu, v Rhens a dvakrát ve Frankfurtu nad Mohanem.

8. října 1323 obvinil Jan XXII. Ludvíka Bavorského, že si neoprávněně přivlastnil královský titul i výsady z této hodnosti vyplývající, protože nerespektoval právo příslušející Apoštolskému stolci, a to posoudit dvojí volbu, tj. volbu v níž kurfiřtė nedosáhli požadované jednoty a z které vzešli dva zvolenci. Nárok na posouzení sporné

volby se opíral o dekret *Venerabilem* vydaný během bojů o trůn po smrti římského krále a císaře Jindřicha VI. papežem Innocencem III. Ludvík hájil právoplatnost svého postavení odkazem na průběh volby, jež byla z jeho pohledu nesporná, a následnou korunovaci v Cáchách, posléze připojil i vítězství v bitvě u Mühldorfu, které považoval za jasné znamení Boží přízně. Korunovace v Cáchách byla uváděna spíše jako podpůrný argument pro vykonávání řádné vlády, což mohlo vyplývat z toho, že Ludvík nebyl korunován pravými korunovačními klenoty ani k tomu oprávněnou osobou. Papežovy nároky na přezkoušení nebo potvrzení zvolené osoby král vůbec nezmínil a jeho požadavky v této oblasti dále oslabil tvrzením, že veškerá práva k výkonu vlády mají i sporně zvolení římsští králové, vzešlí z dvojích voleb.

Problém spočíval v tom, že každá ze stran definovala pozice zvoleného a jeho práva a povinnosti v jednotlivých částech říše, tj. v Německu, Burgundsku a horní Itálii, jiným způsobem. Jan XXII. uvedl, že kurfiřté volí budoucího římského krále, později císaře, který potřebuje k výkonu svého úřadu souhlas Apoštolského stolce. Ludvík a Friedrich byli proto z jeho pohledu pouhými zvolenci nemohoucími přijmout královskou hodnost a titul bez papežova potvrzení. Tím ovšem vznesený nárok nabíral na rozsahu, neboť v případě neudělení aprobace znemožnil papež vládu nejen zvolencům vzešlým z dvojí volby, ale i zvolenci nespornému, a to ve všech třech královstvích, které římská říše zahrnovala. Ludvík se oproti tomu domníval, že ten, kdo byl řádně zvolen římským králem, později císařem, je díky této volbě pravý římský král a všichni poddaní a vasalové říše ho také jako takového musí respektovat.

Jan XXII. se snažil prosadit v horní Itálii. Dlouholetý boj o římský trůn vyhovoval jeho zájmům, zatímco Ludvíkovo vítězství v bitvě u Mühldorfu představovalo nemilé komplikace. Udělení aprobace, k němuž byl papež za obvyklých okolností zavázán, by znamenalo ohrožení Janových plánů, neboť aprobovaný římský král spravoval dokonce i z pohledu kurie alespoň z části také císařství. Z toho důvodu se Jan XXII. snažil Ludvíkovu aprobaci neustále oddalovat.

Nyní se posunu přibližně o patnáct let vpřed a pokusím se shrnout, jak vypadala Ludvíkova obhajoba po jeho císařské korunovaci, resp. po příchodu minoritů k císařskému dvoru, a co si o celé věci mysleli ostatní reprezentanti římské říše. V letech 1338-1339 dokázal císař do svého sporu s kurií vtáhnout také kurfiřty a část duchovních, říšské šlechty a měst. Všichni výše jmenovaní se postavili proti papežským nárokům, na práva a povinnosti římského krále či císaře a koneckonců i na svůj vlastní

podíl na politickém dění však měli odlišné pohledy, které jim nedovolily najít společné řešení a vystoupit vůči kurii jednotně.

Biskupové svolání z popudu mohučského arcibiskupa Jindřicha z Virneburgu v březnu 1338 do Špýru se bezúspěšně pokusili intervenovat v Ludvíkův prospěch u Janova nástupce Benedikta XXII. K papežským nárokům se nevyjádřili. V květnu téhož roku se v Sachsenhausenu na základě císařské výzvy shromáždili zástupci říšské šlechty, měst a kapitul. Města a říšská šlechta zaslaly papeži dopisy, v nichž dokazovali, že k tomu oprávněná říšská knížata, volí římského krále, jenž má ihned po volbě právo spravovat imperium. V červenci 1338 zaujali stanovisko v této věci také kurfiřté, když v Rhens uzavřeli spolek na ochranu Svaté říše římské a jejích práv a v tzv. *Prohlášení z Rhens* potvrdili, že zvolený římský král spravuje imperium a přijímá královský titul bez jakéhokoli zásahu Apoštolského stolce. V případě sporné volby měla menšina následovat většinu, tj. pravým králem se stal ten, kdo získal větší počet hlasů. V dokumentu ustanovujícím spolek na ochranu Svaté říše římské kurfiřté bránili svůj nárok „*an der kur des ryches*“. Tato obrana mohla být namířena proti papeži, nelze však vyloučit ani to, že se kurfiřté cítili ohroženi vystoupením „*říšských stavů*“ v Sachsenhausenu, neboť vzhledem k zárukám, které zde shromáždění představitelé říšské šlechty a měst poskytli papeži ve věci řádně provedené volby římského krále, nemuselo být kolegium kurfiřtů v budoucnu chápáno jako jediný garant správně provedeného volebního aktu.

Ludvík proklamoval svoje názory v srpnu 1338 ve Frankfurtu nad Mohanem, a to dokumenty *Licet iuris* a *Fidem catholicam*. Podle *Licet iuris* pochází císařská autorita a moc bezprostředně od Boha. Za pravého římského krále a císaře je pokládán ten koho zvolí kurfiřté nebo jejich většina. Zvolený drží veškerá císařská práva a k výkonu vlády nepotřebuje ničí souhlas. Podle *Fidem catholicam* ovládá svět dvojí moc, duchovní a světská. Obě pocházejí od Boha, ale každá má jiný rozsah. Papež nemá právo zasahovat do světské sféry a císař do sféry duchovní. Císařská moc a autorita pocházejí od Boha. Ten, kdo je zvolen k císařství, je římským králem výhradně díky volbě a císařskou autoritu a veškerou moc vlastní již před papežským pomazáním, svěcením a korunováním. Jinými slovy, *Licet iuris* mluví o zvoleném římském králi, který ke správě imperia nepotřebuje papežskou aprobaci nebo konfirmaci. *Fidem catholicam* dokládá, že římský král zvolený k císařství obdržel veškerá práva k imperiu prostřednictvím volby a císařská korunovace, která přísluší papeži, je druhotná. Řada odmítnutých papežských nároků, která plynule prochází oběma texty - aprobace, konfirmace,

pomazání, svěcení a korunovace - podle mého názoru dokládají, že se *Licet iuris* a *Fidem catholicam* navzájem doplňují.

Oba texty uvedly, že císařova moc pochází přímo od Boha, zatímco kurie byla přesvědčena o tom, že veškerá jeho moc pochází od papeže. *Fidem catholicam* ale postupovala mnohem rafinovaněji, protože v jejím pojetí pocházela od Boha každá světská moc (tedy i ta císařova). Navíc jasně oddělila světskou sféru od sféry duchovní, což jejímu autorovi, či autorům následně umožnilo odmítnout tvrzení, podle něhož drží papež na zemi plnou moc. Obvinění z uzurpování plné moci se ve *Fidem catholicam* neobjevilo pouze v případě Janova nároku na aprobaci římského krále, ale též v souvislosti s jeho snahou získat italský vikariát, resp. odloučit od říše Itálii, tj. přivlastnit si světskou vládu či zásah do ní.

Odkaz na Boží původ císařovy moci, podobně jako myšlenka o rozdílných právech a povinnostech nejvyšších představitelů duchovní a světské sféry, totiž papeže a císaře, resp. kteréhokoli jiného světského knížete, odpovídaly učení Viléma z Ockamu.

Lidskou společnost je podle Ockhama možné rozdělit na dvě oblasti, duchovní a světskou. Duchovní oblast zastoupená klérem je ve svých právech a povinnostech zrcadlovým obrazem oblasti světské, tj. laiků, i když laici s ohledem na dosažení spásy kléru do jisté míry podléhají. Exponenty duchovních a laiků jsou papež a světský panovník, resp. císař. Povaha obojí moci nevylučuje, aby je současně vykonával jeden a týž člověk, nemělo by se tak ale dít běžně. Tato situace může nastat pouze výjimečně a nemá nic společného s tím, že by držitel obojí moci tímto způsobem získal moc plnou. Z toho důvodu nemá papež v obvyklém případě právo zasahovat do světských věcí a císař do věcí duchovních, a pokud tak jsou nuceni činit v případě zvláštním, pak ani jeden z nich nikdy nezíská nad druhou oblastí plnou moc, ale může s nimi disponovat pouze tak dalece, jak dalece s nimi může papež či císař disponovat v obvyklém případě.

Císařova moc pochází od Boha. Ockham odmítl učení o papežově plné moci, podle něhož obdržel císař všechnu svoji moc od papeže, a jež se opíralo o citáty z Písma. Podle Vilémova názoru měly všechny použité citáty pouze alegorický význam, tj. nebyly na jiném místě Písma potvrzeny explicitně, a proto na jejich základě není možné papežovy nároky dokázat. Díky tomu mohl popřít teorii o dvou mečích a o dvou světlech, přehodnotit význam Kristových výroků „Ty jsi Petr ...“, „Pas mé ovce, ...“ i několika dalších a popřít tvrzení, podle něhož drží papež z titulu Kristova vikáře stejnou moc jako Kristus. V další fázi odmítl i legendu o *translatio imperii*, která uváděla, že

římské císařství pochází od toho, kdo je může přenést z jednoho domu nebo lidu na druhý. Ockham se domníval, že papež získal oprávnění přenést římské císařství z Řeků na Germány od Římanů, kteří si ho pro tento případ vybrali jako zvláště vynikajícího muže ze svého středu.

Právo volit panovníka příslušelo všem obyvatelům římské říše, křesťanům i nekřesťanům, jejichž reprezentanty jsou kurfiřtí, nástupci římského senátu. Papežovým úkolem je přesvědčit se, zda volba proběhla podle pravidel, aby nebyl za římského krále či císaře považován člověk zvolený nepovoleným způsobem - toto pojetí odpovídalo *Venerabilem* a Ockham se o něm v této souvislosti také zmínil. Do vnitřních záležitostí císařství by byl papež oprávněn zasáhnout pouze v tom případě, že by ho k tomu zmocnil římský lid, resp. kurfiřtí. Jeho nárok na italský vikariát, popř. na správu kterékoliv jiné části římské říše, je proto neoprávněný.

Předpokladem císařské korunovace byla přísaha, kterou papeži složil římský král. Z pohledu kurie se jednalo o přísahu skládanou vazalem svému lennímu pánovi, podle Viléma z Ockhamu nemohl žádný z císařů papeži nikdy složit jinou přísahu než tu, kterou složil Ota I. Janovi XII., a tato přísaha z jeho pohledu lenní přísahou nebyla. Císařská korunovace, podobně jako pomazání a posvěcení, k nimž během korunovačního obřadu dochází, určitým způsobem zvyšují panovníkovu autoritu, ale není s nimi spojeno získání jakékoliv další výkonné moci.

O přísaze, kterou by římský král měl složit jako předpoklad své císařské korunovace, nenalezneme zmínku v žádném ze sledovaných dokumentů, ať už je jejich původcem papež, římský král a císař anebo kurfiřtí a ostatní reprezentanti římské říše. Jedinou přísahu, s níž jsme se v této práci mohli setkat, představovala přísaha složená 22. dubna 1346 moravským markrabětem Karlem Klimentovi VI. Ta měla ale spíše charakter volební kapitulace, ačkoliv se v některých z jejích bodů o Karlově budoucí císařské korunovaci psalo.

Císařské korunovace se týká i poslední z dokumentů, které Ludvík v souvislosti se svým sporem s kurií vydal, a to *Prohlášení z Frankfurtu* z roku 1339. Z jeho obsahu vyplývalo, že římský král zvolený kurfiřty nebo jejich většinou drží práva ke všem zemím, a to i bez souhlasu Apoštolského stolce. Papež je povinen udělit mu císařskou korunu. Pokud tak neučiní, má římský král právo přijmout ji od kteréhokoli arcibiskupa nebo biskupa, a to buď v Římě, anebo, při odporu Římanů, kdekoli jinde. Všechna říšská práva, která byla v *Prohlášení z Frankfurtu* uvedena, měla být bráněna nejen římským králem a císařem ale také kurfiřty. Předložený dokument mohl sledovat trojí:

1. dodatečnou legalizaci ne zcela standardně provedeného korunovačního aktu z roku 1328 ze strany kurfiřtů; 2. zabránění budoucímu opakování situace, která roku 1328 v Římě nastala; 3. spojení císařské koncepce se závěry spolku ustanoveného v července 1338 kurfiřty v Rhens na ochranu práv Svaté říše římské a zaručit je jak ze strany císaře, tak ze strany kurfiřtů. Teoreticky je možné také to, že se Ludvík pokusil položit základy k odpoutání římské říše od Apoštolského stolce a vytvořit stát, jehož panovník by nebyl korunován papežem, ale „domácím“ arcibiskupem nebo biskupem, zatímco papež by vůči římskému králi resp. císaři zaujal stejné postavení, jako vůči kterémukoli jinému světskému panovníkovi.

Po uplynutí termínu, jenž Jan XXII. poskytl Ludvíkovi Bavorskému ve své obžalobě k odložení titulu římského krále a odvolání veškerých opatření, která na jeho základě učinil, následovala králova exkomunikace a o tři měsíce později také odejmutí všech práv k římské říši. Vzápětí začal papež usilovat o královo odstranění. Ludvík odpověděl několika po sobě jdoucími návrhy, které přestřel svému dosavadnímu protivníkovi Friedrichovi Habsburskému. V posledním z nich nabídl svoji první rezignaci. Pokud jde o Ludvíkovy snahy resignovat, můžeme kromě dohod s Friedrichem uvažovat ještě o událostech z let 1333-1334, kdy se císař podle některých zpráv rozhodl odstoupit ve prospěch dolnobavorského vévody Jindřicha, a o situaci, jež nastala během jeho jednání s kurfiřty v Bacharachu roku 1344. Ani v jednom z případů nebyly Ludvíkovy cíle příliš jasné. Další plány na královo, resp. císařovo, odstranění máme doloženy, opět ze strany Jana XXII., k roku 1328. Úspěšný byl ale teprve pokus Klimenta VI., druhého Janova nástupce, zahájený roku 1343.

Po dlouholetých jednáních vydal Kliment VI. v dubnu 1346 bulu, v níž znovu potvrdil veškeré rozsudky, které kdy byly nad Ludvíkem vyneseny, a vyzval všechna duchovní i světská knížata oprávněná volit římského krále, aby si bez prodlení vybrala nového panovníka, jinak Apoštolský stolec využije svého práva provize. Karlova volba římským králem se uskutečnila 11. července 1346 v Rhens. Stalo se tak poté, co přítomní kurfiřtí prohlásili říšský trůn za dlouhodobě uprázdněný. Tato formulace mohla představovat kompromis mezi Klimentovými požadavky a postojem té části kurfiřtů, která v předešlé době Ludvíka zvolila nebo uznala římským krále či císařem a pro niž byly deposice provedená z příkazu Apoštolského stolce či jmenování nového panovníka formou papežské provize nepřijatelné.

Papežovy nároky na císařovo, resp. královo, sesazení se opíraly o kánony *Alius a Iuratos* a o *translatio imperii*. Vilém z Ockhamu postupoval podle osvědčeného vzorce.

Za normálních okolností papeži zásah do světských záležitostí nepřísluší. K sesazení římského císaře, resp. krále je možné přistoupit, pokud mu bude prokázáno kacírství. Rozhodně to však neznamená, že by kacířský král či císař automaticky ztratili svůj úřad pouhou proklamací jejich hereze ze strany Apoštolského stolce, protože světskou moc mohou držet i nevěřící a odpadlíci. Mimoto je možné, aby papeže pověřil sesazením římského krále či císaře římský lid, popř. jeho reprezentanti, tj. kurfiřté.

V kánonu *Alius* se podle Viléma z Ockhamu mluví výhradně o franském králi, a proto jeho obsah nelze vztáhnout na římské císařství. V kánonu *Iuratos* zbavuje papež rytíře přísahy věrnost vůči jejich pánovi, což ale neznamená, že by ho sesadil. Sesazení světského panovníka a přenesení císařství z jednoho národa na druhý lze podle mého názoru chápat jako prosté translace úřadů. Sesazení posledního merovejského krále a dosazení Pipina, jehož průběh by mohl sloužit jako precedens i pro sesazení římského krále a císaře, je možno považovat za translaci královského úřadu z jedné osoby na druhou, přenesení císařství z Řeků na Germány představuje translaci mezi státy a zároveň mezi národy. Tomu by odpovídala jedna z pasáží v Ockhamově Dialogu, v níž se uvádí, že papež Zachariáš sesadil franského krále, na základě stejné moci jako byla ta, díky níž došlo k přenesení císařství z Řeků na Germány. Moc sesadit Childericha svěřili Zachariášovi Frankové, zatímco oprávnění přenést římské císařství z Řeků na Germány získal papež od Římanů, kteří si ho pro tento případ vybrali jako zvláště vynikajícího muže ze svého středu.

Co se týče Ludvíkovy snahy o zdiskreditování a odstranění Jana XXII., lze pro období před jeho císařskou korunovaci uvést následující. V Norimberské a Frankfurtské apelaci svěřil Ludvík svoji při s Janem XXII. kardinálům a všeobecnému koncilu. Obvinění, která zde byla uvedena, měla poškodit papežovu důvěryhodnost a způsobit, že by jeho proces proti králi pozbyl platnosti. Kardinálové a koncil nebyly ustanoveny nad papežem, role soudní instance jim připadla proto, že se jednalo o případ, který podle práva nemohl papež jako jedna ze sporných stran rozhodnout. V Sachsenhausenské apelaci došlo k jistému posunu, neboť po vynesení rozsudku mohl Ludvík doufat pouze v dodatečné anulování celého procesu a k tomu zase mohlo dojít pouze tehdy, pokud by byly Janovy výnosy označeny za protiprávní. Ve všech třech apelacích útočil římský král výhradně na osobu Jana XXII., nikoli na Apoštolský úřad či jeho představitele jako takové.

Po své císařské korunovaci přestal Ludvík čekat na svolání všeobecného koncilu a zakročil proti Janovi XXII. osobně. Římské události mohly mít tři zdroje. Zaprvé,

učení Marsilia z Padovy podřizující duchovní sféru světskému panovníkovi. Zadruhé, myšlenky propagované na dvoře římského krále a císaře Friedricha II., protože na štaufském dvoře byl král chápán jako analogie Mesiáše nebo starozákonního krále Davida a jeho duchovní složka mohla být využita pro zásah do církevních záležitostí. Zatřetí, události, k nimž došlo po Friedrichově smrti, neboť tehdy znovu ožily představy o starých právech římského lidu a jeho spoluúčasti na rozhodování o osudech Říma.

Další události byly ovlivněny příchodem generálního ministra řádu minoritů Michaela z Ceseny a jeho spolubratrů k císařovu dvoru. O dekretu *Cunctos populos* již byla řeč výše, nyní obrátíme pozornost k *Fidem catholicam*. Podle *Fidem catholicam* podléhá papež rozhodnutí koncilu v otázkách víry a Božího práva. Ludvík proti Janovi apeloval u budoucího všeobecného koncilu na obranu císařského práva, které pochází z práva Božího, a na obranu katolické víry, a proto se stal všeobecný koncil jediným soudem, kterému tato kauza příslušela.

Vilém z Ockhamu rozlišil ve svém díle dva druhy kacířství, explicitní a implicitní. Názory vycházející z myšlenek v minulosti explicitně odsouzených jako kacířské spadají podle jeho názoru do kompetence biskupů a inkvizitorů, ve zvláštních případech se ale mohou dostat i před soud laiků. Názory, které dosud jako kacířské explicitně odsouzeny nebyly, přísluší celé církvi, všeobecnému koncilu nebo římskému biskupovi, ale nikdy ne světskému soudu, a proto nemohou být v čase selhání církve odsouzeny.

Jestliže církevní moc selže a papež se stane kacířem, přísluší jeho pokárání laikům. Papež se může odchýlit od víry buď nevědomě, anebo záměrně. Pokud se od víry odchýlí nevědomě a po upozornění na svém omylu netrvá, pak je vše v pořádku, pokud se ale od víry odchýlí záměrně, anebo ve svém bludu i po upozornění setrvá, potom by měl být obžalován z kacířství a sesazen.

Jan XXII. byl obviněn z hereze v souvislosti s názory, které zastával ve sporech o Kristovu chudobu a o *visio beatifica*. Obvinění z mylného výkladu pravé víry v případě *visio beatifica* mělo být proti Janovi vzneseno na koncilu, o jehož svolání usiloval Ludvík Bavorský spolu s Napoleonem Orsinim a neapolským králem Robertem roku 1334. Spor o *visio beatifica* ale nebyl v té době ukončen a Janovy názory v této věci by mohly být odsouzeny pouze tehdy, pokud by se uvedený koncil skutečně sešel a rozhodl, že jsou závadné.

V případě sporu o Kristovu chudobu byla situace jiná, protože několik Janových předchůdců na Apoštolském stolci a také koncil ve Vienne vydaly v této věci závazná

rozhodnutí, která Jan XXII. svými výnosy porušil. Z toho podle Ockhama vyplývalo dvojí. Zaprvé, Janovy výnosy odporují rozhodnutím jeho předchůdců, a proto je jasné, že papež není neomylný. Zadruhé, buď byla kacířská rozhodnutí Janových předchůdců, a potom byl kacířem v době, kdy jejich závěry zastával, anebo jsou kacířské jeho vlastní výnosy, a potom je kacířem teď. To může mít dva důsledky: 1. Jan XXII. je zatvrzelý kacíř a bude pro své učení o Kristově chudobě sesazen podle církevního práva; 2. Jan XXII. byl kacířem v době, kdy respektoval rozhodnutí svých předchůdců v této věci, a proto může, ale nemusí být sesazen prostřednictvím lidí. Jinak řečeno, pro obvinění Jana XXII. byly důležité jeho názory ve sporu o Kristovu chudobu, protože mohly být ze strany církve i laiků za určitých okolností a při správně zvolené argumentaci a ochotě ke spolupráci považovány za kacířské, což by umožnilo Janovo sesazení podle církevního práva a anulování všech procesů, které v minulosti proti římskému králi a císaři a také proti minoritům vedl.

Ze všeho, co jsem výše uvedla vyplývá, že určité návrhy na změnu politické koncepce poskytli minorité Ludvíkovi Bavorskému prakticky ihned po svém příchodu k jeho dvoru. Svůj podíl měli i na jednáních, která císař vedl roku 1334 s Napoleonem Orsinim a neapolským králem Robertem o svolání všeobecného koncilu, a zcela jistě se účastnili také událostí, k nimž v říši došlo v letech 1338-1339. Nejzdatnějším obráncem Ludvíkových zájmů se posléze ukázal být Vilém z Ockhamu, jenž reagoval na probíhající spor ve svých spisech.

Obhajobu říšských práv založil Ockham především na odmítnutí učení o papežově plné moci. Zároveň papeži upřel právo zasahovat v obvyklém případě do světských záležitostí, a pokud mu ho občas přiznal v případě zvláštním, měl dotýčný v této sféře pouze takovou moc, jakou měl za obvyklých okolností světský kníže, resp. císař. Obojí moc, duchovní i světská, pocházela podle jeho názoru od Boha. K přenesení světské moci na císaře docházelo během volebního aktu prostřednictvím římského lidu, resp. kurfiřtů, z čehož vyplývá, že od Boha pocházela také veškerá císařova moc.

Nárok na aprobaci či konfirmaci římského krále ze strany Apoštolského stolce odmítl Vilém s odkazem na *Venerabilem*, podle něhož bylo jediným papežovým úkolem dohlédnout na to, aby se římským králem či císařem nestal člověk zvolený nepovoleným způsobem. Královská a císařská korunovace byly podle jeho názoru pouze vnějším znakem dosažené hodnosti. Přísaha, kterou římský král skládá papeži před svojí císařskou korunovací, nepředstavuje lenní přísahu, ale opakuje přísahu, kterou kdysi dal Ota I. Janovi XII. Kuriální požadavky spojené s královou či císařovou

exkomunikací, vyvázáním jeho poddaných z přísahy věrnosti a deposicí odmítl Ockham na základě výše zmíněného popření práva vměšovat se za obvyklých událostí do světských záležitostí a dále doložením práv, která mají ke světskému majetku a moci nevěřící a odpadlíci od víry.

Ockhamovy myšlenky bylo možné sledovat především ve *Fidem catholicam*, jejímž prostřednictvím Ludvík obhajoval své pozice během zasedání frankfurtského sněmu v srpnu 1338, některé se však objevily i v současně proklamovaném *Licet iuris*. Jednalo se především o výše zmíněné rozdělení duchovních a světských pravomocí, ale také prohlášení o Božím původu císařské moci a odmítnutí konstitutivního charakteru císařské korunovace. Ve *Fidem catholicam* bylo znovu možné zachytit i starší argumentaci o císaři jako obhájci pravé víry apelující proti papeži u všeobecného koncilu. Také zde ale proběhla jistá inovace, neboť císař bránil kromě víry také svá císařská práva, pocházející z práva Božího. Jinými slovy, papež se svými útoky vůči císaři prohřešil proti Bohu.

Přínos Ockhamova díla spočíval především v tom, že dal císařově argumentaci pevnou podobu a posunul ji naroveň argumentace uplatňované ze strany Apoštolského stolce. Dokumenty proklamované v letech 1338-1339 kurfiřty a ostatními reprezentanty říše podobné hloubky nedosahovaly. Ludvík pochopil možnosti, které Ockhamovy myšlenky nabízely a rozhodl se je alespoň z části prakticky uplatnit. Ockhamův podíl na vzniku císařovy politické koncepce tedy nelze popřít.

Seznam zkratek

ABGW	Abhandlungn der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften
AHP	Archivum historiae pontificiae
CIC	Corpus Iuris Canonici
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
DA	Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters
HJb	Historisches Jahrbuch
HZ	Historische Zeitschrift
LexMa	Lexikon des Mittelalters
MGH Const.	Monumenta Germaniae Historica. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
NA	Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde
OP	Opera politica
OP	Opera politica
QFIAB	Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken
RI	Regesta Imperii
VDZKČ	Velké dějiny zemí Koruny české
ZHF	Zeitschrift für historische Forschung
ZRG, Germ. Abt	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung

Seznam použitých pramenů a literatury

1. Prameny

ARISTOTELÉS, Politika, Praha 1998.

AUGUSTINUS AURELIUS, O Boží obci, Praha 1952.

BÖHMER, J. F., Acta imperii selecta. Urkunden deutscher Könige und Kaiser mit einem Anhang von Reichssachen, Bd. 2, Innsbruck 1870.

BÖHMER, J. F., Regesta Imperii inde ab anno 1314 usque ad annum 1347. Die Urkunden Kaiser Ludwigs des Baiern, König Friedrichs des Schönen und König Johann von Böhmen. In Auszügen, Frankfurt am Main 1839.

BÜHLER, A. – MIETHKE, J., Kaiser und Papst im Konflikt, Düsseldorf 1998.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 2 INDE AB A. MCXCVIII USQUE AD A. MCCLXXII, in: MGH (Hrsg. L. Weiland), Hannover 1896.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 4,1 INDE AB A.

MCCXCVIII USQUE AD A. MCCCXIII, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1906.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 4,2 INDE AB A.

MCCXCVIII USQUE AD A. MCCCXIII, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1908-1911.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 5 INDE AB A. MCCCXIII USQUE AD A. MCCCXXIV, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1909-1911.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 6,1 INDE AB A. MCCCXXV USQUE AD A. MCCCXXX, in: MGH (Hrsg. J. Schwalm), Berlin 1914-1927.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM 8 INDE AB A. MCCCXLV USQUE AD A. MCCCXLVIII, in: MGH (Hrsg. K. Zeumer-R. Salomon), Berlin 1910-1926.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM. 6,2 FASC. 2 DOKUMENTE ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN REICHES UND SEINER VERFASSUNG, in: MGH (Hrsg. W. Eggert), Hannover 1999.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM. 6,2 FASC. 3 DOKUMENTE ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN REICHES UND SEINER VERFASSUNG, in: MGH (Hrsg. W. Eggert), Hannover 2003.

CONSTITUTIONES ET ACTA PUBLICA IMPERATORUM ET REGUM. 6,2. FASC. 1 DOKUMENTE ZUR GESCHICHTE DES DEUTSCHEN REICHES UND SEINER VERFASSUNG, in: MGH (Hrsg. R. Bork), Weimar 1989.

CORPUS IURIS CANONICI. Pars prior. Decretum Magistri Gratiani Ed. Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, Graz 1959.

CORPUS IURIS CANONICI. Pars secunda. Decretalium Collectiones Ed. Lipsiensis secunda post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, Graz 1959.

DENZINGER, H., Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen, Freiburg im Breisgau – Basel – Rom – Sien 1991.

DRUHÁ ŘEČ MARKVARTA Z RANDECKA, in: F. PELSTER, Die zweite Rede Markwarts von Randeck für die Aussohnung des Papstes mit Ludwig dem Bayern (konsistorium Benedikts VIII. am 11. April 1337), HJb 60, 1940, s. 109-114.

FIDEM CATHOLICAM, in: BECKER, H.-J., Das Mandat „Fidem catholicam“ Ludwigs des Bayern von 1338, DA 26, 1970, s.493-512.

FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY I. Spisy sv. Františka a sv. Kláry (ed. J. B. Štívar), Velehrad 2001.

FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY II. (kol. autorů), Bratislava 1994

Guillaume d'OCKHAM, Court traité du pouvoir tyrannique (traduction de J.-F. Spitz), Paris 1999.

HÖFLER, C., Aus Avignon, in: ABGW 6. Folge, 2. Bd., Prag 1869.

KAISER, VOLK UND AVIGNON. Ausgewählte Quellen zu antikurialen Bewegung in Deutschland in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Leipziger Übersetzungen und Abhandlungen zum Mittelalter A 3 (hrsg. O. Berthold), 1960.

LAUDAGE, J. – SCHRÖR, M., Der Investiturstreit. Quellen und Materialien (Lateinisch – Deutsch), Köln – Weimar – Wien 2006.

LICET IURIS, in: ZEUMER, K., Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz 'Licet iuris' vom 6. August 1338. Mit einer Beilage: Das Renser Weisthum vom 16. Juli 1338, in: NA 30, 1905, s. 110-2.

MARSILIUS VON PADUA, Defensor pacis, in: Monumeta Germaniae Historica. Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum separatim editi. Fasc. I a II. Ed. R. Scholz. Hannover 1932 a 1933.

MARSILIUS VON PADUA, Der Verteidiger des Friedens (Defensor pacis). Leipziger Übersetzungen und Abhandlungen zum Mittelalter. Reihe A. Bd. 2. Teil I a II. Ed. W. Kunzmann-H. Kusch. Berlin 1958.

- OPERA POLITICA I (ed. H. S. Offler), Manchester 1974.
- OPERA POLITICA II (ed. Offler, H. S.), Manchester 1963.
- OPERA POLITICA III (ed. H. S. Offler), Manchester 1956.
- OPERA POLITICA IV (ed. Offler, H. S.). Auctores britannici medii aevi XIV, London 1997.
- PROHLÁŠENÍ Z RHENS, in: ZEUMER, K., Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz 'Licet iuris' vom 6. August 1338. Mit einer Beilage: Das Renser Weistum vom 16. Juli 1338, in: NA 30, 1905, s. 98-102.
- RIEZLER, S., Vatikanische Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwig des Bayern, Innsbruck 1891.
- SCHÄFER, K. - STENGEL, E. E., Nova Alamanniae. Urkunden, Briefe und andere Quellen besonders zur deutschen Geschichte des 14. Jahrhunderts, 2. Hälfte II. Teil, Hannover 1976.
- SCHOLZ, R., Wilhelm von Ockham als politischer Denker und sein Breviloquium de principatu tyrannico, in: MGH. Schriften der Monumenta Germaniae Historica, Leipzig 1944.
- STENGEL, E. E., Nova Alamanniae. Urkunden, Briefe und andere Quellen besonders zur deutschen Geschichte des 14. Jahrhunderts vornehmlich aus den Sammlungen des Trierer Notars und Offizials, Domdekans von Mainz Rudolf Losse aus Eisenach in der Ständischen Landesbibliothek zu Kassel und im Staatsarchiv zu Darmstadt, 1. Hälfte a 2. Hälfte I. Teil, Berlin 1921 a 1930;
- Wilhelm von OCKHAM, Dialogus de potestate imperiali et papali, in: Monarchia Sacri Romani Imperii, vol. II, ed. M. Goldast, Frankfurt a. M. 1614 (reimpressum Graz 1960).
- Wilhelm von OCKHAM, Dialogus. Auszüge zur politischen Theorie (hrsg. J. Miethke), Darmstadt 1992.
- Wilhelm von OCKHAM, Texte zur politischen Theorie (hrsg. J. Miethke), Stuttgart 1995.

2. Literatura

- ABULAFIA, D., Friedrich II. von Hohenstaufen, München 1994.
- AICHLER, O. - GREINDL, G. - VOSSENKUHL, W., Wilhelm von Ockham. Das Risiko modern zu denken, München 1986.

- BALÍK, S. ml., K správnému vývoji Milánu od 11. století do r. 1535, *Právněhistorické studie* 28, 1987, s. 159-177.
- BAUDRY, L., Guillaume d'Occam: sa vie, ses oeuvres, ses idées sociales et politiques, Paris 1949.
- BECKER, H.-J., Das Kaisertum Ludwigs des Bayern, in: *Kaiser Ludwig der Bayer. Konflikte, Weichenstellungen und Wahrnehmungen seiner Herrschaft* (Hrsg. Hermann Nehlsen-Hans-Georg Hermann), *Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Neue Folge, Heft 22*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, s. 119-138.
- BECKER, H.-J., Das Mandat „Fidem catholicam“ Ludwigs des Bayern von 1338, *DA* 26, 1970, s. 454-512.
- BECKER, H.-J., Der Einfluß des ius comune auf das deutsche Königswahlrecht, in: *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, Dr.Sc. k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 59-67.
- BECKMANN, J. P., *Ockham-Bibliographie 1900-1990*, Hamburg 1992.
- BENEŠ, R., Petr Jan Olivi (1248-1298). Nevydaný sylabus pro posluchače Institutu františkánských studií z roku 2009. Dokument je dostupný z <http://www.frantiskanstvi.cz> (leden 2011).
- BENKER, G., *Ludwig der Bayer. Ein Wittelsbacher auf dem Kaiserthron (1282-1347)*, München: Callwey 1980.
- BIBLE. PÍSMO SVATÉ STARÉHO A NOVÉHO ZÁKONA. Ekumenický překlad, Ekumenická rada církví v ČR 1984.
- BOBKOVÁ, L., *Velké dějiny zemí Koruny české IVa (1310-1402)*, Praha-Litomyšl 2003.
- BOCK, F., Die Appellationsschriften König Ludwigs IV. in den Jahren 1323/1324, *DA* 4, 1941, s. 179-205.
- BOCK, F., Die Prokurationen Kaiser Ludwigs IV. an Papst Benedikt XII., *QFIAB XXV*, 1933-1934, s. 251-291.
- BOCK, F., Studien zum politischen Inquisitionsprozess Johannis XXII., *QFIAB XXVI*, 1935-1936, s. 21-142.
- BOCK, F., Studien zum politischen Inquisitionsprozess Johannis XXII., *QFIAB XXVII*, 1936-1937, s. 109-134.
- BORNHAK, O., *Staatskirchliche Anschauungen am Hofe Kaiser Ludwigs des Bayern. Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit 7/1*, Weimar 1933.

- BOSL, K., Der geistige Widerstand am Hofe Ludwigs des Bayern gegen die Kurie, in: Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils. Reichenau-Vorträge im Herbst 1964. Vorträge und Forschungen IX, Konstanz – Stuttgart 1965, s. 99-118.
- BRENONOVÁ, A., Kataři. Život a smrt jedné církve, Brno 2001.
- DEBUS, K.-H., Balduin als Administrator von Mainz, Worms und Speyer, in: Balduin von Luxemburg Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift auf Anlass des 700. Geburtsjahres (Hrsg. J. Mötsch-F.-J. Heyen), Mainz 1985, s. 413-436.
- DYKMANS, M., Les sermons de Jean XXII sur la vision béatifique, Miscellanea Historiae Pontificae 34, Rome 1973.
- EUBEL, K., Der Gegenpapst Nikolaus V. und seine Hierarchy, HJb 12, 1891, s. 277-308.
- EVROPA V PROMĚNÁCH STALETÍ (kol. autorů), Praha 2001.
- FAVIER, J., Philippe le Bel, Fayard 1978.
- FINK, K. A., Papsttum und Kirche im abendländischen Mittelalter, München 1981.
- FOURNIER, P., Jacques Fournier (Benoît XII), Histoire littéraire de la France 37, Paris 1938, s. 174-209.
- FOURNIER, P., Pierre Roger (Clément VI), Histoire littéraire de la France 37, Paris 1938, s. 209-238.
- HAGENEDER, O., Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung. Seine kanonistische Grundlagen (1150-1250), AHP 1, 1963, s. 53-95.
- HÄGERMANN, D., Karel Veliký. Vládce Západu, Praha 2002.
- HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE III/1. Vom Frühmittelalter bis zur gregorianischen Reform (hrsg. H. Jedin), Freiburg – Basel – Wien 1999.
- HANDBUCH DER KIRCHENGESCHICHTE III/2. Vom Hochmittelalter bis zum Vorabend der Reformation (hrsg. H. Jedin), Freiburg – Basel – Wien 1999.
- HERDE, P., Ein Pamphlet der päpstlichen Kurie gegen Kaiser Friedrich II. von 1245/46 (Eger cui lenia), DA 23, 2, 1967, s. 468-538.
- HOFMANN, F., Der Anteil der Minoriten am Kampf Ludwigs des Bayern gegen Johann XXII. unter besondere Berücksichtigung des Wilhelm von Ockham, Max Kramer – Münster/Westfalen 1959.
- HOFMANN, W., Antikuriale Bewegung in Deutschland in der Zeit Ludwigs des Bayern (1314-1346), Forschungen und Fortschritte 35, 1961, s. 79-82.
- HOFMANN, W., Kuriale Besteuerung und Interdikt in der Zeit Ludwigs des Bayern in Deutschland, Forschungen und Fortschritte 35, 1961, s. 310-314.

- HÖHN, R., Wilhelm Ockham in München, *Franziskanische Studien* 32, 1950, s. 142-155.
- HOLTZMANN, R., Wilhelm von Nogaret. Rat und Grosssiegelbewahrer Philipps des Schönen von Frankreich, Freiburg i. B. 1898.
- HUBER, A., Das Verhältnis Ludwigs des Bayern zu den Erzkanzlern von Mainz, Köln und Trier (1314-1347), *Münchener historische Studien, Abteilung Geschichtliche Hilfswissenschaften* 21, Kallmünz 1983.
- HUNDT, B., Ludwig der Bayer. Der Kaiser aus dem Hause Wittelsbach 1282-1347, Ullstein Tb, 1995.
- KALISTA, Z., Karel IV. a Itálie, Praha 2004.
- KALISTA, Z., Karel IV. Jeho duchovní tvář, Praha 2007.
- KANTOROWITZ, E. H., Die zwei Körper des Königs. Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters, München 1990.
- KAVKA, F., 5. 4. 1355. Korunovace Karla IV. císařem Svaté říše římské, Praha 2002.
- KEMPF, F., Das mittelalterliche Kaisertum, in: *Das Königtum. Seine geitlichen und rechtlichen Grundlagen* (hrsg. T. Mayer). *Vorträge und Forschungen* 3, Lindau und Konstanz 1969, s. 225-242.
- KEMPF, F., Die Absetzung Friedrichs II. im Lichte der Kanonistik, in: *Probleme um Friedrich II.* (hrsg. J. Fleckenstein). *Vorträge und Forschungen* 16, Sigmaringen 1974, s. 345-360.
- KEMPF, F., Innocenc III. und der deutsche Thronstreit, *AHP* 23, 1985, s. 63-91.
- KOCH, J., Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozeß, in: *TÝŽ, Kleine Schriften. Bd. II*, Roma 1973, s. 275-365.
- KÖLMEL, W., Das Naturrecht bei Wilhelm von Ockham, *Franziskanische Studien* 35, 1953, s. 39-85.
- KÖLMEL, W., Perfekter Prinzipat? Ockhams Fragen an die Macht, in: *Die Gegenwart Ockhams* (hrsg. W. Vossenkuhl-R. Schönberger), Weinheim 1990, s. 288-304.
- KÖLMEL, W., Wilhelm Ockham und seine kirchenpolitische Schriften, Essen 1962.
- KRAACK, K., Rom oder Avignon? Die römische Frage unter den Päpsten Clemens V. und Johannis XXII., *Marburger Studien zur älteren deutschen Geschichte, Reihe II*, Stück 2, Marburg 1929.
- KUBÍNOVÁ, K., *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006.
- KURZE, D., Nationale Regungen in der spätmittelalterlichen Prophetie, *HZ* 202, 1966, s. 1-23.

- LAGARDE, G. de, La naissance de l'esprit laïque qu déclin du moyen âge IV. Guillaume d'Ockham: Défense de l'empire, Paris 1962.
- LAGARDE, G. de, La naissance de l'esprit laïque qu déclin du moyen âge V. Guillaume d'Ockham: Critique des structures ecclesiales, Paris 1963.
- LAMBERT, M., Středověká hereze, Praha 2000.
- LE GOFF, J., Svatý František z Assisi, Praha 2004.
- LECLER, J., Vienne, Mainz 1965.
- LEIBOLD, G. - KRAML, H., Wilhelm von Ockham, Münster 2003.
- LEPPIN, W., Wilhelm von Ockham. Gelehrter, Streiter, Bettelmönch, Darmstadt 2003.
- LEXIKON DES MITTELALTERS. CD-ROM-Ausgabe. Verlag J. B. Metzler 2000.
- LIBICHOVÁ-CERMANOVÁ, P., Antikrist nebo Poslední císař světa?, in: Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc., Praha 2006, s. 231-255.
- LÜCKERATH, C. A., Zu den Rekonziliationsverhandlungen Ludwigs des Bayern, DA 26, 1970, s. 549-555.
- MACCARRONE, M., Církevní dějiny 3, Praha 1994.
- MACEK, J., Cola di Rienzo, Praha 1965.
- MIETHKE, J., De potestate papae. Die päpstliche Amtskompetenz im Widerstreit der politischen Theorie von Thomas von Aquin bis Wilhelm von Ockham, Tübingen 2000.
- MIETHKE, J., Der Kampf Ludwigs des Bayern mit Papst und avignonesischer Kurie in seiner Bedeutung für die deutsche Geschichte, in: Kaiser Ludwig der Bayer. Konflikte, Weichenstellungen und Wahrnehmungen seiner Herrschaft (Hrsg. Hermann Nehlsen-Hans-Georg Hermann), Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Neue Folge, Heft 22, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, s. 39-74.
- MIETHKE, J., Ockhams Theorie des politischen Handelns, in: Rechts- und Sozialphilosophie des Mittelalters (hrsg. E. Mock-G. Wieland), Frankfurt a. M.-Bern-New York-Paris 1990, s. 103-114.
- MIETHKE, J., Politiktheorie im Mittelalter. Von Thomas von Aquin bis Wilhelm von Ockham, Tübingen 2008.
- MIETHKE, J., Repräsentation und Delegation in den politischen Schriften Wilhelms von Ockham, in: Der Begriff der Repraesentatio im Mittelalter. Stellvertretung, Symbol, Zeichen, Bild (hrsg. A. Zimmermann), Miscellanea mediavelia 8, Berlin / New York 1971, s. 163-185.

MIETHKE, J., Wilhelm von Ockham und die Institution des späten Mittelalters. Ideengeschichtliche Beiträge zur Theorie politischer Institutionen, in: Ockham and Ockhamists. Act of the Symposium Organized by the Dutch Society for Medieval Philosophy Medium Aevum on the Occasion of Its 10th Anniversary. Leiden, 10.-12. 9. 1986 (hrsg. E. P. Bos-H. A. Krop), Nijmegen 1987, s. 127-144.

MIETHKE, J., Zu Wilhelm Ockhams Tod, Archivum franciscanum historicum 61, 1968, s. 79-98.

MOHLER, L., Die Kardinäle Jakob und Peter Colonna. Ein Beitrag zur Geschichte des Zeitalters Bonifaz VIII., Paderborn 1913.

MOLLAT, G., Les Papes D'Avignon (1305-1378), Paris 1912.

MOLNÁR, A., Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru, Praha 1973.

MÜLLER, C., Der Kampf Ludwigs des Bayern mit der römischen Curie. Ein Beitrag zur kirchlichen Geschichte des 14. Jahrhundert, Bd. 1 a 2, Tübingen 1879 a 1880.

MÜLLER, E., Das Konzil von Vienne 1311-1312. Seine Quellen und seine Geschichte, Münster in Westfalen 1934.

OFFLER, H. S., Meinungsverschiedenheiten am Hofe Ludwigs des Bayern im Herbst 1331, DA 11, 1954-1955, s. 191-206.

OFFLER, H. S., Über die Prokuration Ludwigs des Bayern für die römische Kurie, DA 8, 1951, s. 461-487.

PAULER, R., „Dum esset catholicus“. Zur Frage der Gültigkeit von Regierungshandlungen exkommunizierte und abgesetzter Kaiser, ZRG, Germ. Abt., 1995, s. 345-365.

PAULER, R., Die deutschen Könige und Italien im 14. Jahrhundert. Von Heinrich VII. bis Karl IV., Darmstadt 1997.

PELSTER, F., Die zweite Rede Markwarts von Randeck für die Aussohnung des Papstes mit Ludwig dem Bayern (konsistorium Benedikts VIII. am 11. April 1337), HJb 60, 1940, s. 88-114.

PLEUGER, G. Die Staatslehre Wilhelm von Ockham, Köln 1966.

PRÖSSLER, H., Rhens, die Kurfürsten und die deutsche Königswahl, Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein 169, Düsseldorf 1963, s. 228-240;

RUNGE, M., Marsilius von Padua – Politik und Tugend im politischen Denken des ausgehenden Hochmittelalters, Hannover 1996.

SEEGRÜN, W., Kirche, Papst und Kaiser nach den Anschauungen Kaiser Friedrichs II., HZ 207, 1968, s. 4-41.

- SCHATZ, K., Dějiny papežského primátu, Brno 2002.
- SCHMITTHENNER, P., Die Ansprüche des Adels und Volks der Stadt Rom, Historische Studien 155, Berlin 1923. (Nachdruck Vaduz 1965)
- SCHÖTTER, J., Johann, Graf von Luxemburg und König von Böhmen, Zweiter Band, Luxemburg 1865.
- SCHUBERT, E., König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte, Göttingen 1979.
- SCHUBERT, E., Königsabsetzung im deutschen Mittelalter. Eine Studie zum Werden der Reichsverfassung, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften, Philologisch-Historische Klasse Dritte Folge, Bd. 267, Göttingen 2005.
- SCHUBERT, E., Königswahl und Königtum im spätmittelalterlichen Reich, ZHF 4, 1977, s. 257-338.
- SCHÜTZ, A., Die Appellationen Ludwigs des Bayern aus den Jahren 1323/1324, MIÖG 80, 1972, s. 71-112.
- SCHÜTZ, A., Die Prokurationem und Instruktionen Ludwig des Bayern für die Kurie (1331-1345). Ein Beitrag zu seinem Absolutionsprozeß., Münchener historische Studien, Abteilung Geschichtliche Hilfswissenschaften 11, Kallmünz 1973.
- SCHÜTZ, A., Ludwig der Bayer – König und Kaiser, in: Balduin von Luxemburg Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift auf Anlass des 700. Geburtsjahres (Hrsg. J. Mötsch-F.-J. Heyen), Mainz 1985, s. 55-88.
- SCHWÖBEL, O., Der diplomatische Kampf zwischen Ludwig dem Bayern und der römischen Kurie im Rahmen des kanonischen Absolutionsprozesses 1330-1346, Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit 10, Weimar 1968.
- SPĚVÁČEK, J., Die letzte Phase des Kampfes Markgraf Karls (IV.) um die römische Krone, HJb 91, 1971, s. 94-108.
- SPĚVÁČEK, J., Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346, Praha 1994.
- SPĚVÁČEK, J., Karel IV. Život a dílo (1316-1378), Praha 1979.
- SPĚVÁČEK, J., Král diplomat (Jan Lucemburský 1296-1346), Praha 1982.
- SPĚVÁČEK, J., Neznámé souvislosti boje markraběte Karla o římskou korunu, ČsČH 16/5, 1968, s. 645-668.
- STENGEL, E. E., Avignon und Rhens. Forschungen und Geschichte des Kampfes um das Recht am Reich in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts, Quellen und Studien zur

Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches im Mittelalter und Neuzeit, Bd. VI, Heft 1, Weimar 1930.

STICKLER, A. M., *Imperator vicarius Papae. Die Lehren der francözisch-deutschen Dekretistenschule des 12. und beginnenden 13. Jahrhunderts über die Beziehungen zwischen Papst und Kaiser*, MIÖG 52, 1954, s. 165-212.

STÜRNER, W., *Friedrich II.*, Darmstadt 2009.

ŠMAHEL, F., *Imperator rex in regno suo. Římské království v pojetí Lupolda z Bebenburgu*, in: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.*, Praha 2006, s. 55-64.

ŠPIČKA, J., *Petrarca: Homo politicus. Politika v životě a díle Francesca Petrarky*, Praha 2010.

THODE, H., *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien*, Berlin 1904.

THOMAS, H., *Clemens VI. und Ludwig der Bayer*, in: *Kaiser Ludwig der Bayer. Konflikte, Weichenstellungen und Wahrnehmungen seiner Herrschaft* (Hrsg. Hermann Nehlsen-Hans-Georg Hermann), *Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Neue Folge, Heft 22*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, s. 75-117.

THOMAS, H., *Ludwig der Bayer (1282-1347). Kaiser und Ketzer*, Graz-Wien-Köln 1993.

TIERNEY, B., *Ockham, die konziliare Theorie und die Kanonisten*, in: *Die Entwicklung des Konziliarismus. Werden und Nachwirken der konziliaren Idee* (hrsg. R. Bäumer), Darmstadt 1976, s. 113-155.

VALOIS, N., *Jacques Duèse, pape sous le nom de Jean XXII*, *Histoire littéraire de la France* 34, Paris 1914, s. 391-406.

VIVIANO, B. T., *Království Boží v dějinách*, Praha 2008.

WEAKLAND, J. E., *John XXII. before his Pontificate, 1244-1316. Jacques Duèse and his Family*, AHP 10, 1972, s. 161-185.

WEECH, J. von, *Kaiser Ludwig der Bayer und König Johann von Böhmen mit urkundlichen Beilagen*, München 1860.

WILLEMSSEN, C. A., *Kardinal Napoleon Orsini (1263-1342)*, *Historische Studien* 172, Berlin 1927.

WITNEBEN, E. L., *Lupold von Bebenburg und Wilhelm von Ockham im Dialog über die Rechte am römischen Reich des Spätmittelalters*, DA 53, 1997, s. 567-586.

WOLF A., Königswähler in den deutschen Rechtsbüchern, ZRG, Germ. Abt. 115, 1998, s. 150-197.

ZEUMER, K., Ludwigs des Bayern Königswahlgesetz 'Licet iuris' vom 6. August 1338. Mit einer Beilage: Das Renser Weistum vom 16. Juli 1338, in: NA 30, 1905, s. 87-112.

ZIMMERMANN, F., Quia in futurorum eventibus (Eine unbekannte Urkunde), MIÖG 14, 1893, s. 330-334.